

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

FOR HISTORISK SÆMFIIND
FOR SORØ AMT

1958

I Kommission hos Svegårds Boghandel

AARBOG
FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

AARBOG

FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXXXV

SLAGELSE

HANDELSTRYKKERIET

1958

REDAKTIONSUDVALGET:

Lektor *L. Balslev*, Sorø

Lektor, dr. phil. *Poul Helms*, Sorø

Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev

(Henvendelser i redaktionssager sker til *J. Heltoft*)

INDHOLD AF XXXXV BIND

	<i>Side</i>
Sorø Akademi under Besættelsen	7
<i>Af lektor, dr. phil. P. Helms, Sorø</i>	
Hvor laa Bjørneskoven?	13
<i>Af redaktør N. Jensen, Skelskør</i>	
Alfarvejen over Sjælland fra Vasemader bro til Ringsted	17
<i>Af førstelærer A. Strange Nielsen, Benløse</i>	
En fødselsdag på Gisselfeld og et bryllup i Ulse kirke ...	44
<i>Af bibliotekar Jens Nielsen, Haslev</i>	
Bemærkninger til Ringsted Herreds ældre Historie	67
<i>Af August F. Schmidt, Brabrand</i>	
Dømt fra Kjole og Krave	80
<i>Af førstelærer Erling Petersen, Sandved</i>	
Haraldsted Kongshus	90
<i>Af Borge Green-Larsen, Brønshøj</i>	
Herlovianeren H. P. Melchior	102
<i>Af pastor Edv. Eller, Varde</i>	
Frivillige Menighedsraad i Sorø Amt	122
<i>Af F. Elle Jensen</i>	
Årsmødet	132
Ældre årbøger	133
Henstilling	133
Resumé af regnskabet 1956	134
Litteratur om Sorø amt 1957	135
<i>Af førstelærer A. Strange Nielsen, Benløse</i>	
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	137
Nye medlemmer	139

BESTYRELSEN:

Lektor *L. Balslev*, Sorø.
Amtsrådssekretær *Folmer Christensen*, Sorø.
Lektor, dr. phil. *P. Helms*, Sorø.
Skoleinspektør *J. Heltoft*, Haslev, formand.
Kommunelærer *R. Henneke*, Slagelse, kasserer og sekretær.
Overlærer *Fritz Jacobsen*, Slagelse.
Sognepræst *Lambert-Jensen*, Kvislemark.
Førstelærer *Strange Nielsen*, Benløse.
Amtmand *V. Topsøe*, Kristinelund.
Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted.

REPRÆSENTANTER:

Tømremester *Emil Andersen*, Eggeslevmagle.
Sognerådsformand, murermester *Anton Christensen*, Haraldsted.
Skoleinspektør *Holger Christensen*, Helenevej 24, Korsør.
Førstelærer *M. A. Ebbesen*, Magleby.
Musikdirektør *Lauritz Hansen*, Teglovnsvvej 6, Ringsted.
Førstelærer *I. G. Hogsvig*, Bistrup pr. Fodby.
Lærerinde frk. *Signe Jacobsen*, Fjenneslev Centralskole.
Forpagter *E. Maytz Kierulff*, St. Trælleborg, Hejninge.
Bagermester *P. Kolding*, Boeslunde.
Inspektør *P. Kragh*, Gigtsanatoriet, Skælskør.
Fhv. førstelærer *L. P. Larsen*, Flakkebjerg.
Førstelærer *Nellemann Larsen*, Sdr. Bjerge.
Lærer *Jobs. Lyshjelm*, Veterslev-Høm Centralskole.
Sognepræst *C. Mygind*, Omø.
Bibliotekar *Jens Nielsen*, Folkebiblioteket, Haslev.
Tømrer *Peter Nielsen*, Allindemagle.
Sognerådsformand *Chr. Rasmussen*, Stude pr. Forlev.

Sorø Akademi under Besættelsen

Af Poul Helms.

Kan noget Menneske nogensinde glemme Morgen den 9. April, 1940, da man vaagnede ved at høre de tyske Flyvemaskiner larme hen over Hovederne paa os? Og kan nogen Sorøboer glemme Formiddagen, da tyske Soldater holdt deres Indmarsch og Torvet fyldtes med Op-pakning og Vaaben, mens Officerer paa Raadhuset drøftede General Kaupischs mærkelige „Oprob“ med Borgmester Frandsen? Vi fik en lille Forsmag paa, hvad Vold og Tyranni betyder, og erfarede det efterhaanden mere og mere, omend vi gudskelov aldrig kom ud for saa haarde Prøvelser som dem, der nu har ramt det ulykkelige Ungarn og slaet hele Verden med Forfærdelse.

Men vi fik nok og maatte med en dyb Følelse af Ydmygelse erkende, at hvad vi havde gjort for at undgaa det var ganske utilstrækkeligt. Senere blev det ganske vist bedre, da Modstandsbevægelsen begyndte at betyde noget, men i fem lange Aar maatte vi taale Fremmedherredømmet i en Udstrækning som ikke siden de holstenske Grevers Dage. Mærkelig nok var det den 1. April netop 600 Aar siden Niels Ebbesens Bedrift, der blev fejret paa forskellig Maade, blandt andet ved Radioforedrag, men da anede vi ikke, at Ulykken skulde være over os blot en Ugestid senere.

Personligt følte jeg en Lammelse, som næsten gjorde det umuligt for mig at undervise, og da de mindre Drengene i 3die Mellem, som naturligvis endnu ikke rigtig kunde fatte det skete, kom og fortalte mig, at de tyske Soldater ikke kunde „ordentlig Tysk“ — de talte formodentlig Dialekt mange af dem — var jeg ikke i Stand til at more mig med dem over deres Beretning. Vi véd, hvorledes den første Tid gik med en Slags Surrogatpatriotisme i Alsang o. l., der til Tider endog inddroges i Reklame og fremkaldte andre Fænomener, hvis Betydning ikke var indlysende, som „Algang“ og beslægtede uskadelige Demonstrationer.

Tyskernes Interesse for Akademibygningerne var en Tid faretruende, da de havde Tanker om at benytte Sovesale og Værelser til Indkvartering, men heldigvis blev det ved Tankerne. Rektor Raaschou-Nielsen trak sig tilbage 1941, og Rektor West fik i sin korte Embedstid her til Opgave at sno sig gennem Vanskelighederne, hvad han vistnok gjorde med betydelig Behændighed. Flere Gange var der Tale om, at Tyskerne vilde inspicere Elevernes Værelser for at søge illegal Litteratur, og vi blev advaret af Politiet om at faa saadant af Vejen, hvis det fandtes. Jeg tror dog ikke, der skete noget, men i September 1943 døde Rektor West pludselig, og jeg blev konstitueret som Rektor. Tyskerne, der en Tid havde været borte, kom nu igen, og Modsætningerne skærpedes som bekendt. I Oktoberferien var jeg i København, men erfarede ved min Tilbagekomst, at der havde været en Militærpatrolje nede i Molbechshus for at beklage sig over, at „Studerterne“, som de kaldte dem, havde overfaldet tyske Soldater i Akademihaven. Lektor Marcus Pedersen kunde dog henvise til, at alle Elever var bortrejst, og da den tyske

Løjtnant indvendte, at der var Lys i Akademibygnings Kælderetage, gjorde han opmærksom paa, at der boede Personalet og de forstaar ikke Tysk, saa det kunde ikke nytte at henvende sig til dem. Hvad der var sket ved jeg ikke, men Tyskerne trak sig tilbage, og vi hørte ikke mere om Sagen. Den første Morgen efter Ferien fortalte jeg Eleverne om Episoden og sagde, at de ikke maatte gaa ud om Aftenen uden Tilladelse, saa at vi altid kunde vide, hvor de var, hvis der paany skulde komme Klager, hvad dog ikke skete. Eleverne viste fuld Forstaaelse af Forholdet.

Men nu begyndte de Allieredes Flyverangreb i større Stil, og vi havde ikke sjælden Luftalarm, naar de passerede over Sorø. Det var meget ubehageligt, da Skolen saa maatte søge Ly i Kælderen, hvor det var meget vanskeligt at holde Styr paa de mange Drengene i Timevis. Een Gang indtraf det særlige Uheld, at der kom Tuberculoseeftersyn med Dr. Jacobsen fra Haslev under en Luftalarm. Jeg mente dog nok, at jeg kunde sende enkelte Grupper ad Gangen i Løb over paa Sygehuset, men senere saa jeg med Forfærdelse, at adskillige var bleven udenfor, hvad der naturligvis ikke var tilladt. Da jeg ikke havde meget Tiltro til Sikkerheden i Kælderen, hvor en Fuldræffer, som der dog ikke var Udsigt til, kunde begrave de derværende under Sammenstyrtninger, sendte jeg tilsidst Eleverne op i deres Klasser med Paabud om at holde Vinduerne lukkede, men ogsaa dette maatte kontrolleres skarpt, da Nysgerrigheden jo var en stor Fristelse. Endelig kom da Afbløsningen længe efter Skoletidens Ophør, saa at de skolesøgende kunde komme hjem. Men at der virkelig kunde være Risiko under aaben Himmel fik jeg bekræftet, da en Dreng kom med et tabt Metalstykke, der var faldet ned

under Flyvningen, men heldigvis ikke havde ramt nogen.

Ved den Tid begyndte Jødeforfølgelserne heroppe, og flere Elever, der var ængstelige for deres „Racerenhed“ forsvandt, men jeg fik fortrolige Skrivelser fra Dr. Best, der vistnok skulde virke beroligende ved at fremhæve, at der kun var Tale om „Volljuden“, hvad dog ikke gjorde det afskyelige i Hitlers Handlemaade bedre.

Efter Nytaar afløstes jeg af Rektor Bohn, og Besættelsen gik ind i sin sidste og voldsomste Fase. Ogsaa blandt Eleverne gærede det, og en enkelt Episode kunde være bleven farlig. En Gymnasiast med illegale Blade mødte en tysk Militær, der vilde ransage ham. Den unge Mand, som var usædvanlig høj og stærk, vilde ikke gribes, men slog Soldaten i Jorden og flygtede. Heldigvis havde han Overfrakke paa og ingen Uniformskasket, saa der kom ingen Anmeldelse til Skolen denne Gang. Men Jorden brændte, og den unge Mand tog hjem, hvor han siden blev Student uden at vende tilbage til Sorø.

Tyskerne stillede stadig større Krav til Skovene, og endnu saa sent som en af de første Dage i Maj 45 kørte en Bil op foran Akademidøren til Haven med nye Fordringer. Vi maatte jo henvise til Skovrideren, og han henviste stadig til Universitetskvæsturen. Hvad der tidligere er kommet ud af dette ved jeg ikke, men nu naedes der i hvert Fald ikke mere, for 4. Maj var det hele som bekendt forbi.

Sørgeligt var det med de mange Lazarettog, der i den sidste Tid passerede Sorø, og meget ubehageligt blev det jo med de mange Flygtninge, som vi fik saa svært ved at komme af med. Personlig kom jeg til at mærke Bevogtningen af Banestrækningen, som i hvert Fald delvis varetoges af de saakaldte

Hipoer. Jeg spadserede over Jernbanelinjen ved det gamle „Overskæringssted“, da en uniformeret Person kom løbende med sin Riffel rettet imod mig, mens en anden stod paa Vagt oppe ved Ledvogterhuset. Jeg tiltalte ham paa Tysk og spurgte hvad Meningen var. Han svarede, at jeg ikke maatte færdes der, men forøvrig kunde jeg godt tale Dansk — det var en Hipo! Jeg sagde, at hvis der var spærrede Stræknin- ger, maatte de angives ved Opslag, men saadanne var der ingen af, og hvor maatte jeg forøvrig gaa over, for jeg kunde da ikke blive ude i Skoven. Han henviste saa til Vejen ved Savværket, men jeg sagde, at jeg jo ligesaa godt kunde gaa tilbage ad samme Vej som jeg var kommet, og spurgte, hvor- for der overhovedet skulde spærres.

Ja, sagde han paa sin ejendommelige Sprog: „fordi To- gene blev sprunget i Luften“. Jeg svarede, at noget saadant havde jeg ikke i Sinde, og derpaa gik jeg til Modangreb ved at spørge, hvem han var og hvad Ret han overhovedet havde til at standse mig. Det ønskede han overhovedet ikke at svare paa, for han trak sig tilbage og forsvandt igen oppe hos Kam- meraten, hvorpaa jeg gik tilbage over Sporene.

Faa Dage efter kom Befrielsen, og den Jubel den vakte ogsaa her i Sorø, behøver jeg ikke at fortælle om. Den kender vi alle. Men endnu ind i vor skriftlige Studentereksamen mær- kede vi noget til Besættelsen, idet vore Elever, der var oppe, maatte tage til Herlufsholm for at skrive Stile og regne Op- gaver. Men da den mundtlige Examen kom, var Tyskerne væk.

Den femte Maj dukkede adskillige af vore Drenge op som Frihedskæmpere med Armbind og Vaaben. Om det var nogen videre Nytte til er maaske tvivlsomt, men der skete

dog næppe nogen Skade, saaledes som det blev Tilfældet ude ved Albertistøtten, hvor fire unge Mennesker fra Ringsted blev dræbt ved en Fejltagelse. Jeg var tilfældigvis inde hos Amtmanden, da vi hørte Skyderi udenfor, og han udtalte med Rette sine Betænkeligheder: man kunde jo dog ikke med Sikkerhed vide, om man fik fat i de rigtige. Det var en meget sørgelig Hændelse, men ellers var der jo Jubel overalt, som vel kulminerede, da Montgomerys Englændere kom til Byen.

Poul Helms.

Hvor laa Bjørneskoven?

Af N. J e n s e n.

Blandt Forskerne har der været stor Uenighed om to Stednavne hos Sakse. Ikke om selve Navneformen, men derimod m. H. t. Beliggenheden. Det er Lokaliteterne Hylleminde og Bjørnved, d. v. s. Bjørneskoven.

Jørgen Olrik, rejste Spørgsmaalet i *Historisk Tidsskrift* (ottende Rk., Bind I): „Et Par forklædte Stednavne hos Sakse.“ Olrik omtaler i sin Afhandling først Absalons første Vender-Kamp, der fandt Sted ved Boeslunde Lørdagen før Palme-Søndag 1158. „Farlig var Dysten“, hedder det hos Sakse, „men Sejren blev Absalons“. Venderne, fortælles der videre, var gaaet i Land paa den nærliggende Kyst.

Lidt længere fremme beretter Sakse om en anden Tildragelse, der vistnok maa være gaaet for sig 1167 (Olrik). Absalon laa ved Hylleminde med sine seks Skibe. Just som han var midt i Ottesangen hørtes et Bulder, og ni vendiske Langskibe blev kort efter observeret. Det kom til en kort Kamp. Venderne led Nederlag og maatte flygte. Et af deres Langskibe blev taget med hele dets Besætning, og „end ikke i Bjørneskoven fandt Flygtningene et Skjul, thi Bønderne sørgede for at ransage den nøje“.

Skuepladsen for denne Kamp er, siger Olrik, aabenbart en Fjord i Vestsjælland. Suhm har villet identificere Stedet med

Hurrildshavn (Bisserup), men dette kan ikke have sin Rigtighed (Olrik). Og han fortsætter: „Hylleminde maa snarere (med Velchow) antages at være identisk med Korsør Nor. Hvad Bjørneskoven (Bjørnved) angaar maa dette Navn formentlig søges i Nærheden af den nuværende Landsby Bjernede“.

I en Afhandling i Festskriftet til Kr. Erslev beskæftiger Jørgen Olrik sig ligeledes med de to Stednavne hos Sakse. Han fastholder, at Hylleminde maa sættes i Forbindelse med Korsør Nor, hvorimod han melder Pas overfor Spørgsmaalet om Bjørneskovens Beliggenhed.

Den næste, der har taget Spørgsmaalet op, er Adjunkt, Dr. phil. *Henrik Ussing*, Sorø, der i en Afhandling i „Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt“, 1940 (Sakse og Midtsjælland) imødegaar Jørgen Olrik m. H. t. Bjørneskovens Beliggenhed. Det kan aldrig have været Bjernede Skov, men Beliggenheden maa utvivlsomt søges et Sted ude ved Kysten. Hvad Absalons anden Vender-Kamp iøvrigt angaar, holder Ussing paa, at den maa have fundet Sted ved Bisserup (Hurrildshavn).

Cand. mag. *Gunnar Knudsen* mener ogsaa, at det har drejet sig om Bisserup (Aarbogen 1914). Samtidig anfører han, at Langebek paa sit Sjællandskort i *Scriptores rerum Danicarum* anbringes Hylle-Minde-Havnen i Vaarby-Aaens Udløb, men, tilføjer G. K., „det maa staa for hans egen Regning“.

Endelig har Slagelse-Lægen *Niels Møller* (Aarbogen 1947) argumenteret ud fra det Synspunkt, at Hylleminde maa henlægges til Vaarby-Aaens Udløb, hvor der i Middelalderen har været en Havn, og at Havnen ogsaa har været

tilstede nogle Hundrede Aar før. Iøvrigt erkender han, at Navnet Bjørneskoven ikke har været til at stedfæste.

— — —

Nu taler den indre Sandsynlighed afgjort for, at Sakses Lokalteter, Hylleminde og Bjørneskoven, har ligget i umiddelbar Nærhed af hinanden. Kan man derfor stedfæste det ene Navn, har man ogsaa Nøglen til det andet.

I Kancelliets Brevbøger for 1621, Side 142, hedder det: Da Kongen af Claus Daa har begæret en Skov, kaldet *Bjørneskov*, ved hans Gaard Borrebye, hvori der er Olden til 120 Svin og Græsgang til 40 Øksne, til Mageskifte, og Claus Daa til Vederlag herfor begærer Øen Egholm i Korsør Len, skal Lensmanden o. s. v.

Bjørneskoven angives af Brevbøgernes daværende Udgiver, L. Laursen, at være beliggende i V. Flakkebjerg Herred, hvortil Magleby (med Borrebye) hører. Naar Bjørneskoven saaledes har tilhørt Borrebye, maa dens Beliggenhed ganske givet søges paa Stignæs, hvilken Halvø paa den Tid tilhørte Borrebye i hele dens Udstrækning. (Den nuværende Stignæs Skov har intet med Bjørneskoven at gøre, eftersom dens gamle Navn er Ørnehoved). Hvor paa Stignæs, Bjørneskoven har ligget, er i og for sig af mindre Betydning, men det maa formodes, at den har ligget ud til Kysten, d. v. s. ud til Yderfjorden.

Saa er der den anden Lokaltet, Hylleminde. I Friis Edvardsens Bog om Skælskør hedder det, at Indløbet til Ydernoor (Yderfjorden) som fordem i 1570 kaldtes Myndit (Mindet), der er Mundingen paa Fjorden. Forleddet Hylle — siges der derimod intet om, men Minde-Navnet har alt-

saa eksisteret, og hvad de andre Versioner, der er fremsatte, m. H. t. Hylleminde-Navnet, angaar, kan det ingenlunde siges, at de er særlig overbevisende. Det er og bliver Hypotheser.

— — —

Absalons første Vender-Kamp fandt som nævnt Sted ved Boeslunde 1158. Ni Aar efter kom Venderne igen, velsagtens for at hævne det første Nederlag. Naar Bjørneskovens Beliggenhed tages i Betragtning, er det næppe urimeligt at antage, at Venderne i begge Tilfælde har søgt ind i Skælskør Yderfjord. Her kunne deres Langskibe ligge i Læ, mens Strandhugsten fandt Sted.

Efter det her fremførte vil Sakses to Stednavne i Forbindelse med den anden Vender-Kamp hverken være at søge i Korsør Nor, Bisserup Havn eller Vaarby Aas Udløb. Kampen maa være foregaaet i Skælskør Yderfjord eller ved Indløbet til denne Fjord.

Alfarvejen over Sjælland fra Vasemader bro til Ringsted

Af *A. Strange Nielsen.*

I de ældste tider, da beboerne på Sjælland levede som stammer, var der ikke brug for nogen gennemgående færdselslinie. Først da den tid kom, da stammerne sluttede sig sammen og kom til at danne et stort fællesskab, opstod trafiklinierne for fjerntrafikken over Sjælland. Den vigtigste af disse var ruten fra Storebælt tværs over øen med de efter hinanden følgende hovedstæder Lejre, Roskilde og København som endemål, og det kan endnu i dag vises, hvilke ændringer de to senere hovedstæders fremkomst har forårsaget i det oprindelige vejnet. Når vi altså her tager emnet „Alfarvejen over Sjælland“ op til behandling, er det på sin plads at erkende, at trafikken i forskellige tidsafsnit har skabt forskellige færdselsårer, som tilsammen fortæller den gennemgående færdselshistorie.

Den linieføring, som tages op til behandling i denne artikel, er den samme, som H. C. Andersen kalder „Et stykke perlesnor“. Og så er det endda kun et lille stykke af perlesnoren, der tages op til indgående behandling, hvilket også fremgår af overskriften over nærværende artikel. Andre dele af perlesnoren er allerede indgående beskrevet i historiske artikler. Overlærer *Fritz Jacobsen*, Slagelse, har i sin artikel „Kongeveje i Sorø amt“ givet en fortræffelig

skildring af „Kongevejen“ fra amtsgrænsen mod Roskilde til Korsør. Her er dog særlig strækningen fra Antvorskov til Korsør udførligt beskrevet¹). Uden for vort amt har *V. Hermansen* og *J. Th. Lundbye* skrevet om strækningen fra København til Roskilde²). Sidstnævnte har endvidere skrevet om Valdemarsvejen ved Skjoldnæsholm³). Endelig har *A. Strange Nielsen* skrevet om strækningen fra Roskilde til Osted⁴) og videre fra Osted til Sorø amts grænse ved Vasemader bro. Det sidstnævnte vejstykkets beskrivelse foreligger endnu kun i manuskript, men ventes at fremkomme i næste årbog for Københavns amts Historisk Samfund. Her vil vi da fortsætte med en detaljeret beskrivelse af strækningen fra Vasemader bro til Ringsted.

Når man taler om veje i de meget gamle dage, må man være klar over, at disse, som næppe var andet end færdselsspor, måtte rette sig efter terrænet. Til en begyndelse færdedes man blot, hvor der var bedst fremkommeligt. Navnlig i vintertiden skete det ofte, at et vejspor blev så opkørt, at det var umuligt at færdes dér mere. Trafikken lavede så et nyt spor parallelt med det forrige. På denne måde kunne vejen komme til at bestå af adskillige spor, som fulgtes ad. Disse rækker af spor kan den dag i dag følges flere steder i Midtjylland, navnlig i Snekkerup Hestehave, Digemoseskoven og ved Vigersdal. Det bakkede Højsjælland lige nord for Ringsted frembød med sine stejle banker, store skove og mange søer og moser det vanskeligst passable område for hovedvejen over Sjælland. De midtjællandske søer: Langesø, Gørlev sø og Gyrstinge sø med tilsluttende åløb, mose- og engdrag dannede en spærring, som det var vanskelig for vejen at komme over. Kun ved enderne af søerne kunne færdselen komme

over denne naturens egen spærring, og så kunne dette endda kun ske med betydelige vanskeligheder. Det træder klart frem, at forrige tiders stormænd har forstået, at vejene var nemme at beherske her; thi de har lagt deres faste borge ved disse strategisk vigtige steder. I det snævre pas mellem Gørlev sø og Langesø ligger voldstedet af den gamle Gørlevsborg, som har behersket den gamle kongevej fra Lejre, og senere fra Roskilde, gennem Midtsjællands skove, forbi borgen Skjoldenæs ved Valsøllille sø, gennem Haraldsted og videre gennem søpasset mod sydvest. Det er en del af denne vej, der benævnes „Valdemarsvejen“. Denne kongevejslinie, som førte uden om Ringsted er det dog ikke hensigten at beskrive her. Men det kan være rigtigt at gøre opmærksom på, at flere forfattere, som har beskæftiget sig med Midtsjællands historie, alene fremhæver denne vej, som gik norden og vesten om Langesø, som hovedvejen over Sjælland. Det er rigtigt, at denne vej især var *kongevejen*, og den kaldes således, fordi den en tid var forbeholdt kongens færdsel alene. Men når dette er sagt, må det heller ikke glemmes, at *alfarvejen* gik østen om Langesø og var den hovedvej, som alle havde ret til at færdes på. Alfarvejen blev endda efter middelalderens slutning den vigtigste af de to linieføringer, ikke alene fordi den førte gennem Sjællands centralby, landstingsbyen Ringsted, men navnlig fordi den gav den direkte forbindelse fra købstad til købstad i „Perlesnoren“. Ved østenden af Langesø gik vejen over Vigersdalåen, og lige i nærheden lå borgen Valsø på sit næs i Langesø og herskede over færdselen. Meget tyder på, at alfarvejens overgang her stammer fra middelalderen og har afløst et ældre endnu østligere liggende overgangssted. Dette sandsynliggøres yderligere derved, at vandstanden

tidligere har været meget højere. Et gammelt sagn⁵) fortæller, at vejen engang skal have gået over Skinnebjerg, som er en vældig grusbanke, der er aflejret i engen neden for Vigersdalgården. Sagnet fortæller i hvert fald om en østligere placering af vejen, men vi skal længere mod øst endnu, nemlig hen til Værkevad, hvor dalen har sit smalleste sted, og det faste land fra begge sider skyder sig frem til vadestedet. Her må den ældste østlige overgang have været. Oldtidshøjene ligger på række her, gamle overleveringer fortæller om kvægdrifter, der blev ført denne vej og om en gammel bedeplads omkranset af pile ved vadestedet. Går vi så endnu lidt mod øst træffer vi voldstedet af den faste borg Humleoregård eller som det også kaldes „Kong Humles Slot“, der ligger nær nok til at have haft indflydelse på dette overgangssted. Det er måske også værd at nævne, at et af Ringsted herreds gamle tingsteder lå her ved Værkevad på Kværkebysiden.

— — —

Sorø amts nordgrænse dannes af et lille vandløb, som kommer fra Magleskov ved Stubberup, løber mod vest og går under hovedvejen. Derefter bøjer vandløbet mod nord og når til sidst efter mange slyngninger den inderste krog af Roskilde fjord. Det sted, hvor hovedvejen passerer denne bæk, hedder Vasemader bro. Navnet passer godt til stedet, hvor vandløbet er omgivet af enge (made = eng.). Men samtidig minder navnet om, at det fra de ældste tider har været nødvendigt at gøre noget for at få trafikken over vanddraget. En vase er nemlig en ved risknipper, jord o. lign. bygget vejdamning over sumpet grund. Sådant har altså den ældste vejføring her nået Sorø amt, eller som det hed indtil

Skelsten mellem Roskilde og Ringsted amter ved Vasemader bro opsat i forbindelse med bygningen af den nuværende hovedvej. Indskriften skal læses: „Ringsted amts vej pæl 1790“.

1798: Ringsted amt. For at der kan være nogen mening med vasedæmningen, må passagen over selve vandløbet være foregået over en bro, vel oprindelig en pælebro. Da færdselen i 1956 stadig foregår ad den oprindelige linie, må det, der endnu kan være tilbage af det gamle, gemme sig under den nuværende vej. Een ting træder dog klart frem: Da den nuværende hovedvej anlagdes i slutningen af 1700-årene flyttede man både bro og vandløb ind i Roskilde amt. Øjensynligt var det lettere at bygge den nye bro et lille stykke fra den gamle og så til sidst lede vandet under den nye. Skiltet, der markerer amtsgrænsen, står på rette plads — nemlig ved det sted, hvor sporene af det gamle underløb stadig kan ses.

Fra Vasemader bro gik den gamle landevej så meget vestligere, at den passerede vest om den nuværende Skovlygård. På dette sted lå den i 1798 udskiftede landsby Tåstrup (i Jystrup sogn), bestående af 3 gårde og nogle få huse omkring det gamle gadekær, der forøvrigt er til endnu. I den før nævnte Skovlygård var der krohold. Hvornår dette er opstået, vides ikke, men dette, at denne gård fungerede som herberg for de rejsende, som her måtte passere et særlig uvejsomt og øde sted, rækker sikkert helt tilbage til den tid, da der endnu ikke var indrettet egentlige kroer, men hver mand havde pligt til at modtage rejsende gæster. Kroholdet i Tåstrup kro⁶) nævnes 1719, 1728 og 1734, men kroen opnåede først privilegium 1758. Fra 1734 måtte der nemlig ikke drives kronæring, uden at der var givet kgl. privilegium til denne næringsvej. At kroen her i det hele taget fik privilegium, skyldes vel, at det var Københavns magistrat, der som gods-herre stod inde for den. Bevillingen lød på, at kroen fik ret til ølbrygning, medens brændevinen skulle købes i nærmeste

købstad, Ringsted. På den tidligere krogård opbevares den dag i dag 2 tin-ølkrus med Chr. VII's monogram samt en sølvknoppet spanskørsstok med jernpig, en typisk krofar-stok fra de dage. Tåstrup kro spillede en rolle for landevejstrafikken, navnlig som bedested for de store kvægdrifter og disses drivere. Ligesom hovedruten ned gennem Jylland kaldes både hærvejen og oksevejen, således står vi her over for den sjællandske hær- og oksevej. Medens den jyske oksevej var en eksportroute, var den sjællandske en forsyningsrute til hovedstaden. Det kan hælde, at der i Sønderjylland har været modgående oksetrafik; thi traditionen fortæller, at strømmen af kreaturer udgik fra hertugdømmerne, og drifternes størrelse voksede støt på vejen op gennem Sønderjylland og over Fyn. De store rødbrøgede køer af den såkaldte slesvigske race var let kendelige i flokkene. Mellem Ærtebjergskoven og Tåstrup var der tre indhegninger, hvor dyrene kunne bede dag og nat. I drifterne var der ofte kvæg af meget fin race. Hvis nogen af dyrene i driften kælvende, var det skik og brug, at manden på stedet fik kalvene, som jo alligevel ikke kunne trave til hovedstaden. Når sådanne kviekalve af fin race voksede til, indgik de i krogårdens besætning. Ofte sørgede man også for at få løbet kørerne af de gode dyr, der var i drifterne. I lange tider derefter kunne denne race slå igennem i gårdens kvægavl, og den blev grundlaget for den fine besætning, der altid fandtes på stedet⁷).

Også om vejens funktion som hærvej findes der minder ved Tåstrup kro, hvis jorder går ned til Vasemader bro. Her ligger Vase-egnen, hvor der er fundet gamle hestesko af bred type, som menes at stamme fra de svenske heste i svenske-

krigens tid 1658—60. Samme sted er der også fundet kanonkugler.

Fra Tåstrup kro fortsatte den gamle vej vesten om Højbjerg til Ærtebjergskoven, hvor den ved den nuværende café „Skovbrynet“ drejede ind gennem Snekkerup Hestehave. Herinde i skoven, hvor jorden aldrig har været under plov, kan man stadig se det ene vejspor ved siden af det andet. Ved Hestehavens yderste sydlige spids tog vejen retningen mod Snekkerup by og passerede langs byens vestlige udkant med retning mod Bregnebjerg. Ved Snekkerup by krydsede hovedvejen den gennemgående vejforbindelse fra Hvalsøegnen over Borup mod Køge. Det må være dette betydelige vejkryds, som var årsagen til, at der her fandtes en samlingsplads, hvor der hvert år på „Hellig Kors Dag“ — 14. september — holdtes det såkaldte „Snekkerup marked“, som ved kongelig befaling skulle flyttes til nærmeste købstad Ringsted. Kort tid efter fandt man ud af, at der var markeder nok i Ringsted, men at Køge trængte til at få det, hvorfor markedet ved kongebrev af 8.9. 1575 blev flyttet dertil og „aldeles afskaffet“ i Snekkerup⁸). Endnu 100 år derefter er mindet om markedet ikke udslettet; thi i markbogen 1684 over Snekkerup jorder findes navnet „Markis ås“ som den første ås i Bregnebjergmarken. Denne oplysning viser os, at markedspladsen må have ligget ved det før omtalte vejkryds.

I Frederik II's og Christian IV's dage blev der gjort meget for at forbedre hovedvejen over Sjælland, ikke mindst i Sorø amt. Talrige kongebreve viser det. Ved opførelse af broer og gennemgravning af bakker søgte man at gennemføre en fast linieføring, hvilket også betød, at bøndernes marker forskånedes for mere end eet spor — i hvert fald adskillige steder.

Hulvejen gennem Bregnebjerg ved Snekkerup.

Det var på denne tid, den store hulvej ved Bregnebjergbakken blev udgravet. Denne hulvej, der nu benyttes som markvej, ligger omtrent urørt den dag i dag og giver et godt indtryk af, hvordan en moderne hovedvej tog sig ud på Christian IV's tid. Fra denne tid stammer sikkert også marknavnet „Nyeledsås“, idet bønderne i Snekkerup sagtens måtte anlægge et nyt ledsted, hvor de skulle have tilslutning fra bygaden til hovedgaden⁹). Det kan også bemærkes, at der i den nærliggende gårds „Bregnebjerggård“'s stuelænge sidder en gammel egebjælke fra omtrent samme tid. Den bærer årstallet 1656, de daværende beboeres initialer samt korsets tegn.

Fra Bregnebjerg fulgte landevejen den nuværende markvej med lige linie mod Overdrevskroen, eller Ordrupskroen,

som den ofte blev benævnt i ældre tider. Også her befinder vi os ved et ældgammelt krosted og herberg for landevejens farende folk¹⁰). Den dukker frem i historiens lys i slutningen af 1600-årene og var da fæste under Svenstrup. Den fik sit første privilegium i 1735, året efter at det som foran anført blev bestemt, at alle kroer skulle have privilegium. Kroen fik ingen ret til at brygge og brænde, men pligt til at aftage sit forbrug af øl og brændevin i Ringsted. De første privilegier udstedtes på kromandens eget navn; senere blev de udstedt til godsherren på Svenstrup, der således blev den formelle indehaver af bevillingen. En bevilling var gældende i den udstedende konges regeringstid. Hver gang en ny konge kom til magten, måtte der derfor søges om fornyelse af bevillingen. Overdrevskroen havde sin bedste periode i tiden op mod jernbanens åbning. Mange kendte personer har bedet og overnattet på kroen, og flere af disse har i deres rejsebeskrivelser fortalt om besøget i kroen. Som eksempel på, hvilket personale, der hørte til kroen i dens gyldne år kan nævnes, at folketællingen 1834 opregner kromanden, hans kone, en voksen søn og datter, tre karle, fire piger og en tjenestedreng.

Fra Overdrevskroen gik den gamle vejlinie vestligere end den nuværende og så langt inde på marken, at vejsporet gik bag om landbrugsejendommene mellem kroen og Digemose-skoven. Denne skov kaldes for resten Dyremoseskoven på et gammelt kort. Her i Digemoseskoven træder flere rækker af gamle hulveje tydeligt frem i skovbunden. De ligger praktisk talt urørte siden 1791, da de blev forladte af trafikken. Endnu bruges dog nogle af sporene som skovveje. Denne skov var et af de mest frygtede steder på strækningen mellem Roskilde og Ringsted, for her holdt landevejsrøverne til.

Både her og i Ærtebjergskoven lurede de på de rejsende. De efterstræbte især de bønder, der havde været kørende i København med varer, og som var på vej hjemad med en del gode købstadvarer og dertil en fyldt pengepose. Bønderne sørgede desuden for at have vognkæppen ved hånden. Det var altid med nogen angst, bønderne nærmede sig Ærtebjergskoven. Lige inden de nåede skoven gjorde de holdt, ofte i Tåstrup kro, og ventede, indtil mindst 4—5 vogne var samlede. Så kørte de i samlet flok gennem skoven. Nogen lignende gjorde sig gældende i Digemoseskoven. Midt oppe i skoven var det farligste sted, hvor vejen krydsede Skavløbækrenden. Her skal røverne havde boet i en hule under landevejen. Om aftenen spændte de snore over landevejen fra træ til træ, og når klokkerne i snorene ringede, fo'r de frem og udplyndrede de rejsende. En kalvepranger nåede engang på hjemvejen fra København til dette sted. Han var kørende i hestevogn og havde posen fuld af penge. Pludselig trådte en røver frem og sigtede på ham med sin bøsse. Prangeren pudse hunden, som var med i vognen, på røveren. Men denne var hurtigt i vendingen og skød hunden. Atter truede han prangeren med bøszen og forlangte hans penge. Da bad prangeren røveren om at skyde et skud igennem hans hat, så han derved havde et bevis at forelægge sin husbond, når han kom hjem uden penge. Røveren føjede ham deri, men nu havde han ikke flere skud i bøszen. Det havde prangeren også regnet med; han greb vognkæppen og gik løs på røveren, som han til sidst fik overmandet. Han bandt ham og tog ham med på vognen og afleverede ham til øvrigheden¹¹).

Der haves endvidere meddelelse om, at der skal have holdt røvere til ved Vigersdal. Her havde de let spil, fordi vejen

var både smal og stejl, så man kun kunne køre langsomt op fra dalen. Røverne skal have holdt til i en lille skov, som hed Røverløkken og lå øst for landevejen.

Fra Digemoseskoven gik den gamle landevej til Ortved mølle, hvor den delte sig, således at den ene gren gik udenom og den anden igennem den gamle Ortved by for igen at samles ved Vragbanke. Enkelte stumper af den gamle landevej gennem selve Ortved by er for resten i brug endnu. Vejen fortsatte nu mod Vigersdal og også her lidt vestligere end den nuværende hovedvej. Den gamle vejlinie viser sig den dag i dag som en stenet stribe, hvor sæden gulnes tidligere end på den omgivende jord. I passende tid før høst kommer den forsvundne landevej da til syne som et gyldent bånd om bygmarkernes silkehår. På vej ned ad skråningen mod den vanskeligt passable Vigersdal ses den overpløjede, men endnu dybe hulvej, der ligesom hulvejen ved Snekkerup skal stamme fra Chr. IV's tid. Før denne hulvej blev udgravet, var nedfarten til Vigersdal og opfarten på modsat side overordentlig besværlig, især fordi vejen her skulle overvinde meget stejle skråninger. Alle de mange færdselsspor, som fra broen i dalens bund spreder sig vifteformet op over skråningerne til begge sider, kan tydeligt iagttages i terrænet, selv om en del af dem er overpløjede. De viser, at trafikken før Chr. IV's hulvej måtte klatre på skrå op ad skrænterne for at overvinde stigningen. Disse spor viser, hvor stor en omvej man måtte tage for at opnå en skråvej med overkommelig stigning. De interessanteste af disse spor er de tre parallelle hulveje, der fører ned i dalen fra nordvest. De ligger nemlig helt urørte i en lille lund, idet skrænten her er jomfruelig, aldrig dyrket jord. Det er for resten her nedenfor i mose-

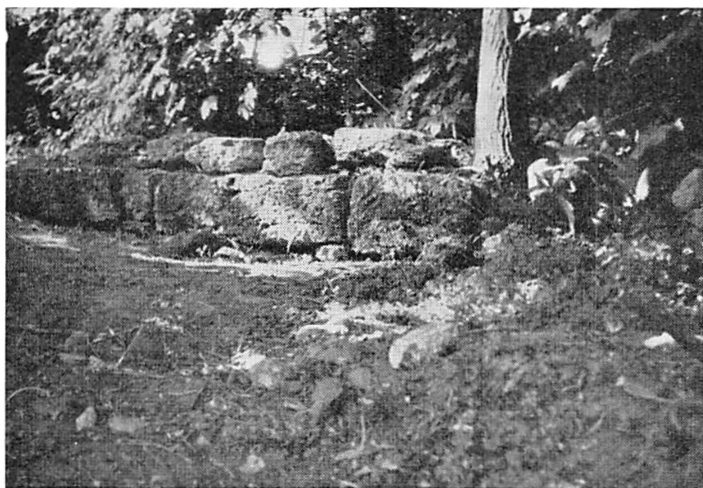
draget, som danner østforlængelsen af Langesø, at der er fundet talrige benredskaber. Sammen med de umådelige mængder af flintaffald, der findes på marken ved mosedragets sydside, vidner de om, at en af Midtsjællands ældste bopladser findes her. Lige i nærheden, tæt vest for Vigersdal, ligger det omtalte voldsted af borgen Valsø ved nordsiden af Langesø nedenfor Ørevadsgården; de tre parallelle husveje peger netop i denne retning og kan derfor samtidig have haft betydning for forbindelsen mellem borgen og overfartstedet.

Det er værd at bemærke, at overtroen spillede en rolle for folk, som færdedes ad farlige veje. Det gjaldt om at stå sig godt med de magter, der herskede over sådanne steder. Her, som andre steder, opstod der en *harg*, d. v. s. en stendynge, der fremkom ved, at den vejfarende, der ønskede at slippe heldigt over det vanskelige sted, ikke undlod at „ofre“ en „håndsten“ til dyngen, inden han begyndte nedfarten¹²). Hargen er nu borte, men havde sin plads lige ved Chr. IV's hulvej.

Hvis man kom kørende med hestevogn og skulle over Vigersdal, var det nødvendigt at standse oppe på bakken og forvise sig om, at der var fri passage gennem hulvejene, for det var umuligt at møde nogen. For at skabe den fornødne kontravægt ved nedkørselen ad de stejle bakker, samlede man sten og anbragte dem bag i vognen. Når denne var nået ned i dalen, og stenen ikke mere behøvedes, blev de læsset af og gjorde derefter gavn ved at skabe fast grund til at køre på. De enorme stenmængder, der ligger i dalbunden, er gennem århundreder tilført på denne måde af utallige køretøjer.

Overgangsstedet over Vigersdalåen har fra gammel tid båret navnet *Stavad* og senere *Stavedsbro*. Det kommer af, at der oprindelig var et vadested, som var afmærket med stager, således at man ved at færdes langs stagerne kunne være sikker på at komme over, hvor der var fast bund. Allerede på et meget tidligt tidspunkt blev der bygget bro her — måske er det et af de første brosteder i Danmark. Det har været muligt at konstatere brokonstruktioner på fire forskellige steder. På Ringsted-siden af åen ligger Vigersdalhuset, hvis oprindelse taber sig langt tilbage i fortiden. Det har sagtens fra de ældste tider været et brohus, hvis beboere har haft opsigt med Stavedsbroen. Samtidig fungerede huset ofte som herberg for de rejsende. Vigersdalhusets have strækker sig langs åen mod vest i retning af Langesø. Lidt vest for haven lå selve vadestedet, som endnu var kendeligt omkring år 1900. Ved siden af vadestedet er der fundet spor af en meget gammel pælebro, der var bygget af nedgravede bøgestammer. De var sat ned, ligesom de var skåret over i skoven, og uden nogen tilhugning. Dette kunne tydeligt konstateres, da stammerne var meget velbevarede af at stå i mosebunden. Mange af disse stammer er gravet op i dette århundrede af Vigersdalhusets ejer. Der synes her at være tale om den ældste bro på stedet.

Lige ud for den nordlige gavl af stuehuset ligger resterne af en af Danmarks mærkeligste broer. Nu er den desværre ganske forstyrret. Det er forunderligt, at man ikke i tidens løb ved uddybningsarbejde i åen eller ved vejarbejder har været opmærksom på, hvilken sjældenhed i dansk brobygningshistorie, der lå her. Sjældenheden er intet mindre end en *frådstensbro* bygget af større og mindre tilhugne frådstenskvadre, af hvilke mange endnu er til stede. Om jorden endnu

Rester af frådstensbroen ved Vigersdal.

skjuler kvadre, der ligger, hvor de blev lagt, da broen byggedes, er vel en undersøgelse værd. I hvert fald ligger der mange frådsten ved åbredden, og mange er brugt som bygningssten og sidder i længerne på stedet. En stedlig tradition vil vide, at der skal findes „tufsten“ (frådsten) i jorden ved Kildegården lidt østligere ved Vigersdal, og at kvadrene skal være hugget her. At broen blev bygget af frådsten i en egn, hvor der ellers var kampesten nok, tyder jo på, at frådstenene har kunnet skaffes indenfor en overkommelig afstand. Frådsten har jo været anvendt i en del af egnens kirker, og tanken falder her særlig på det nærliggende Knud Lavards kildekapel, som i overvejende grad var opført af dette materiale. Tilstedeværelsen af en frådstensbro peger på, at der kan være tale om en stormands, måske en konges værk. Muligvis står

bygningen af denne bro i forbindelse med Ringsted kloster, hvor den tidligere kirke ligeledes var af frådsten. Det var af stor betydning for klosteret, at der var bekvem adgang til Ringsted. Ikke mindst i årene efter 1161, da Valdemar den Store lod det gamle kompleks afløse af den nuværende Sct. Bendts kirke med tilhørende kloster. Mange svære egestammer har ved den lejlighed skullet transporteres fra Midssjællands skove. Alene af den grund var en bro ved Vigersdal meget nyttig. I hvert fald synes anvendelsen af frådsten at tidsfæste broen til tidlig middelalder, hvor denne bygningssten var meget yndet, indtil teglbrændingskunsten kom til egnen med kong Valdemars før omtalte kirkebyggeri. Da Vigersdalhusets ejer engang foretog en gravning ved frådstensbroens fundamenter, gjorde han et møntfond, som yderligere er i stand til at sige noget om broens alder. Fundet bestod af en samling kobber- og sølvmonter, der var placeret således ved fundamentet, at det er sandsynligt, at de er anbragt dér efter broens færdiggørelse. En undersøgelse¹³⁾ af to sølvmonter viste, at de var præget henholdsvis 1328 og 1332 i Roskilde. Efter dette tør man vel fastslå, at broen må være ældre end det førstnævnte år. Disse mønter stammer altså fra Kristoffer II's tid, da landet var pantsat, og Midtsjælland styredes fra borgen Skjoldenæs ved Valsølle sø af den holstenske greve Johan den Milde. Mønterne er vel skjult i disse ufredstider, og ejermannen er blevet forhindret i senere at hente sin skat. Ejendommeligt nok haves der på samme sted et gammelt sagn om et kongeløsen. Beboeren i Vigersdalhuset byggede i 1867 en vindmølle på bakken oven for huset. Den fik ganske naturligt navnet Vigersdals Mølle og malede til 1930. Det var oppe i denne bakke det nævnte

kongeløsen skulle ligge forvaret. Et kongeløsen var så stor en skat, at den helt kunne skjule kongen, når han sad på jorden med benene trukket op under sig, og man hældte skatten ud over hans hoved, indtil den skjulte ham. Et kongeløsen måtte kun hæves, når kongen var i fangenskab, og landet var i nød, så det kneb med at få ham løst hjem. Spørgsmålet er, om virkeligheden bag dette sagn ikke er møntskatten ved frådstensbroen? I så tilfælde er skatten jo hævet. Det er mærkeligt at sagnet om kongeløsen netop synes at stamme fra den tid, landet var pantsat og trængte til at blive løst hjem igen. Frådstensbroen ser ud til at være Stavedsbro nr. 2.

Hvorfor har man opgivet at holde frådstensbroen vedlige? Var den så medtaget af tidens tand, at det ikke kunne betale sig? Eller var det for besværligt at skaffe frådsten til istandsættelser? Det sidste er troligt. I hvert fald findes der tæt øst for frådstensbroen tydelige spor efter bro nr. 3. Denne blev båret af nedrammede, delvis tilskårne egestammer af hvilke adskillige er taget op i vort århundrede, friske og velbevarede af mosejorden, de stod i. Endnu står der et par af disse egepæle i åløbets bund og lader sig til syne. Staldlængen til Vigersdalshuset hviler desuden på en del af denne bro, hvor egepælene udgør en fortræffelig pilotering. Det var denne bro, der sattes ud af funktion, da den nuværende hovedvej toges i brug 1791. Allerede nogle år forinden var den nuværende Stavedbro opført. På broerne kan man forøvrigt se, hvordan arbejdet med landevejen i sin tid skred frem. Ortved bro bærer årstallet 1782, og på broen over Vigersdalåen står på den østre side „Stavedsbroe“ og på den vestre „1784“. Dette er altså den fjerde bro på stedet, men den er underbygget og udvidet flere gange. Hver gang har man vist

den skønsomhed at bevare broens oprindelige facader. Det har man også gjort i Ortved, men ikke ved Vasemaderbro ved amtsskillet. Sidstnævnte bro ligger nu i Roskilde amt. Et større ombygningsarbejde af Stavedsbro fandt sted ca. 1910 i forbindelse med en regulering og uddybning af Vigersdal-åen. Ved denne lejlighed opgravedes nogle skeletdele og kranier af mennesker. Man kan gætte på, at det var folk, der var omkommet i åløbet; men disse fund blev aldrig undersøgt. Ligesom ved Tåstrup kro fortælles der også her ved Vigersdal sogn om svenskernes tilstedeværelse i Karl Gustav-krigen 1658—60. På Vigersdalhusets udhusgavl er fastsømet en hel samling af „svenske“ hestesko. Efter formen at dømme synes de at være middelalderlige. I hvert fald vidner de om, hvor vanskeligt det var at komme over uden at smide skoene.

Fra Stavedsbro gik vejen på skrå op over bakken med retning mod indkørselsvejen til Vigersdalsgården. Denne indkørselsvej eksisterede før Vigersdalsgårdens udflytning fra Benløse by 1799 og var da en gammel sognevej fra Stavedsbro forbi tingstedet på Kværkeby mark til denne by.. Den er først nedlagt som offentlig vej i dette århundrede. Fra indkørselsvejen gik den nu forsvundne landevej i en bue ind på Vigersdalsgårdens mark, men svingede derefter tilbage og krydsede den nuværende hovedvej således, at Ny Bakkegård ligger over den gamle vejbane. Herfra fortsatte den mod østenden af Benløse by, men forinden passerede den over lavningen, hvori Binningebækken (nu rørlagt) dengang løb. Ejeren af Ny Bakkegård har fundet forskellige rester af den nu sløjfede Binningebæksbro, der lå her. Den nævnes i Ringsted klostres jordebog for 1767 som en af de landevejsbroer,

der vedligeholdes af klosteret¹⁴). Efter at have passeret denne bro kravlede landevejen op over „Østre Banke“ og nåede Benløse by. Det østlige bygade, som nu ender blindt, er i virkeligheden et stykke bevaret landevej, der ganske havde beholdt sit oprindelige udseende, indtil den for 2 år siden blev asfalteret. Lige før Benløse kirke stod 7½ milestenen, og bygaden sønden om kirken er ligeledes et stykke bevaret landevej. Ved den søndre udkørsel af Benløse by gik landevejen ad „Beenebroen“ over den bæk (nu rørlagt), der førte vandet fra den nærliggende offentlige vanding „Maveput“ mod Langesø. Også Beenebroen blev ifølge jordebogen 1767 vedligeholdt af Ringsted kloster. På strækningen fra Beenebroen drejede landevejen over Benløse-markerne „Smålodderne“ til Benløse Runding. Her har Benløse kommune i de sidste år anlagt den nye villavej *Fredensvej*, hvor også det nye alderdomshjem er opført. På en af villagrundene er man stødt på gammel stenbrolægning fra den forsvundne landevej.

Fra Rundingen til Ringsted torv falder den nuværende hovedvejs forløb sammen med den ældgamle landevejs. Denne strækning hedder almindeligvis den dag i dag *Strædet*, en betegnelse som må hentyde til vejens ælde og betydning som adelvej. Betegnelsen *Strædet* kan læses på udskiftningskortet 1796 over Benløse by og sogn¹⁵).

Igennem århundrederne efter reformationen 1536 hører vi gang på gang i en række kongebreve om „hærvejen“ over Sjælland. De fleste af disse breve drejer sig om forbedring af vejens slette tilstand, ja, endog om nyanlæg af visse strækninger. Ved midten af 1700-årene blev vejproblemerne atter

aktuelle. *J. H. E. Bernstorff* var lige kommet hjem til Danmark for at overtage udenrigsministerposten efter i adskillige år at have opholdt sig i Paris. I Frankrig havde han lært at sætte pris på de gode moderne veje, som dygtige franske ingeniører havde bygget. Ja, han havde også gennem sit bekendtskab med den franske finansminister fået et indblik i vejbygningens finansiering. Selv om han nu kom hjem for at varetage udenrigsstyrelsen, tog han også spørgsmålet om vejvæsenets modernisering op. På hans foranledning indkaldte man 1764 den franske vejbygningsingeniør *Jean Marmillod* og gav ham til opgave at udføre moderniseringen. Marmillod gik både dygtigt og grundigt til værks. Efter hans planer og væsentlig under hans ledelse fuldførtes strækningerne København—Fredensborg og København—Roskilde i årene indtil 1776. På grund af forskellige uoverensstemmelser mellem Marmillod og nogle af vejkorpsets folk havde den franske ingeniør dog opsagt sin stilling 1775 og var draget hjem igen til Frankrig, hvor han derefter gennemførte store vejanlæg. For Danmark havde han løst betydelige opgaver, og allervigtigst var det, at han oplærte et dygtigt vejkorps, som var i stand til at føre arbejdet videre¹⁶).

Inden han forlod Danmark, havde han lavet planerne til hovedvejens videreførelse fra Roskilde til Korsør. Forarbejderne hertil blev begyndt 1770; da var der allerede opmålt en strækning af 3 mil mellem Roskilde og Ringsted. Ved kongelig resolution af 25. maj 1770 beordredes resten af strækningen opmålt og indpælet med henblik på arbejdets udførelse. Der gik nogle år med disse forberedelser, og i mellemtiden fratrådte Marmillod. Linien for vejanlægget fra Roskilde til Ringsted approberedes 25. januar 1779.

Pengene til de mange vejanlæg skaffedes til veje ved at man oprettede *vejkassen*, som navnlig fik sine midler af de penge, som indkom ved de danske lotterier. Foruden lønnen til det ansatte personale betalte vejkassen også for opførelse af broer, stenkister og milepæle. Hvis der derimod skulle ydes erstatning for afgivelse af jordarealer til vejen, blev dette udredet af kongens kasse. I bestemmelserne om vejbygning benyttede man sig i høj grad af, at bønderne fra gammel tid havde pligt til at møde til vejarbejder. Fremgangs-måden var den, at godsejerne fik besked om at tilsige deres undergivne bønder til vejarbejde. Uden vederlag skulle de køre og levere sten, grus og jord, planere og indgrøfte veje, være håndlangere o. s. v. Det var dog bestemt, at disse pligtarbejder kun kunne forlanges på en for bonden bekvem tid, altså ikke i de tider, hvor man havde travlt med såning eller høst af hø og korn. Dette blev vist ikke altid overholdt. Det var derfor ikke underligt, at vejarbejdet var upopulært. Bønderne var dog ikke ene om at være utilfredse; også etatsråd, landsdommer *J. B. Neergaard* til Svenstrup stillede sig uvillig, og det var nok møntet på ham, at der blev udstedt en kongelig mishagstilkendegivelse, hvori det hed, at det ville være kongen til velbehag, „om samtlige jordegodsejere, såvel i dette som i de øvrige amter, hvor der bliver arbejdet med de nye veje, viser sig velvillige til at befordre vejenes anlæg, som for landet er så nyttige og nødvendige,“. På trods af dette kongebud fortsatte Neergaard sin uvillige holdning og fik sine bønder til at sætte sig op mod amtmand og amtsforvalter. Resultatet blev, at etatsråd Neergaard fik en bøde på 500 rdl. til vejkassen, og bønderne fik mulkt. „Misdæderne“ fik dog lejlighed til at prøve et sagsanlæg, og under sagens

gang døde Neergaard. Bønderne slap derefter for videre tale, fordi de havde fejlet mere af vildfarelse end ondskab¹⁷).

I de oprindelige planer havde man tænkt sig at føre hovedvejen i lige linie fra Vigersdal til Nørregades port i Ringsted, men af besparelshensyn blev dette opgivet. Det var billigere at føre vejen over Benløse Runding, idet man derved i det væsentlige kunne undgå at kræve jordafståelser. Benløse Runding opstod jo ved dette vejanlæg. Ved den gamle hovedvej havde der været adskillige „bedepladser“, hvor enhver vejfarende havde lov til at hvile sig. Navnlig for kvægdruerne havde det betydning, at de kunne gøre holdt og få samling på deres hjord. Især var der bedepladser ved kroerne, så både folk og fæ kunne få den føde og hvile de behøvede. Da den nye vej blev bygget, tog man hensyn hertil og indrettede rundinger med visse mellemrum. Foruden Benløse Runding kender man her på Midsjælland rundinger ved Torpet (Cirkelhuse) og Krebskroen. Fra én egn af Sjælland passede det bedst at bede ved en bestemt runding, fra en anden ved en anden runding for at få fordelt rejseafstanden til København i passende længder. Eksempelvis kan nævnes, at man fra Skælskør-egnen gerne foretrak Krebshusrundingen. I sommertiden overnattede de kørende ofte på rundingerne. Hestene blev spændt fra og tøjret, hør blev taget af vognen og bredt ud under den, og så lagde folkene sig at sove i høet.

Fra Ringsted-egnen var det almindeligt, at bønderne kørte til Roskilde og København og solgte deres produkter. Den, der var godt kørende, kunne fragte 8 tdr. byg eller 10 tdr. havre. Når bønderne havde slagtet svin, læssede de flæsk på

vognen. Hvis de havde smør, kom der gerne en drittel eller bøtte med. Hertil kom ofte slagtet fjerkræ: Gæs, ænder og høns. En kurv æg var der også plads til. Men der var også forretning ved at føre andre varer til hovedstaden: Brænde fra Midtsjællands skove og tørv fra moserne. Ligeså kunne hø og halm jo sælges med fortjeneste inde i den store by¹⁸).

Det halve af Kребsehusrunden er bevaret siden hovedvejens anlæggelse og giver et godt indtryk af, hvordan rundingerne tog sig ud.

Kребsehusrunden er nu den eneste, der kan fortælle os, hvordan forrige tiders rastpladser blev anlagt. På hver side af vejbanen udlagdes et halvcirkelformet jordstykke. Tilsammen dannede de en cirkel med landevejen som diameter. Langs cirkelens omkreds plantedes en kreds af træer og inden for

denne kreds en mindre kreds. Ved Krebshusrundingen er den søndre halvcirkel bevaret, og her står de oprindelige lindetræer i to halvcirkler. Ved Benløse Runding bestod beplantningen af popler og asketræer.

Endnu en ting gav Marmillods veje deres særpræg: Det var bomhusene. Vejenes vedligeholdelse skulle jo betales. Derfor pålagde man efter fransk mønster trafikanterne forskellige afgifter, som blev opkrævet ved bomhusene. For hver mil blev der bygget et bomhus, og der skulle betales for hver bom, man skulle igennem. Strækningen Roskilde—Ringsted blev således forsynet med bomhuse: Ved udkørselen fra Roskilde, ved Glim, ved Kirkebjerg (Hammerbommen), ved Ortved og ved indkørselen til Ringsted. Bomhusene forpagtedes bort for en fast årlig afgift; bommanden måtte så selv passe på at få det hele med. Udfør bomhuset var vejen spærret med en bom. Når de vejfarende kom hertil, måtte de standse. Bommanden kom ud af huset — ofte tilkaldt af sin vagthunds gøen. Derpå undersøgte han, hvad der skulle føres gennem bommen, og regnede ud, hvad de skulle betale i bompenge. Selve afregningen foregik derefter inde i bommandens stue. Det gamle taxtregulativ fra 1773 ser således ud:

For en karét med 6 heste	12	skilling
For en karét med 4 heste	8	„
For en karét med 2 heste	6	„
For en chaise eller postvogn med 2 eller flere heste.....	6	„
For en bondevogn	2	„
For andre vogne eller karioler	4	„
For en rytter	2	„
For bæster eller hornkvæg pr. stk.	1	„
For 4 får, lam eller svin	1	„

Dog havde kongelige rejser og tilførsler fri passage gennem bommene¹⁰).

Noter og kildehenvisninger:

1. Arbog for Historisk Samfund for Sorø amt 1942, side 3—34.
2. Fra Københavns amt 1926, side 5—118.
3. Fra Københavns amt 1924, side 78—82.
4. Fra Københavns amt 1947, side 21—30.
5. Meddelt af gdr. Chr. Andersen, Amtsstueallé, Ringsted.
6. Om Tåstrup kro se: Welblund & Hassø: Gamle Landevejskroer, side 247—50.
7. Meddelt af gdr. Kristen Andersen, Skovlygården.
8. Forordninger og recesser, bd. I 1558—75, side 644.
9. Markbogen 1684 over Snekkerup bys jorder i Vigersted sogn. I Chr. V's matrikel (Rigsarkivet).
10. Om Overdrevskroen se: Welblund & Hassø: Gamle Landevejskroer, side 251—60.
11. Meddelt af parcellist Hans Johan Hansen, Valsømagle.
12. Meddelt af møller Ludv. Jensen, Vigersdal.
13. Undersøgt af numismatisk samling på Nationalmuseet.
14. Ringsted klostets jordebog findes i klosterets arkiv i Landsarkivet for Sjælland m. v.
15. Udskiftningskortet opbevares i matrikelarkivet i København.
16. Om Bernstorff og Marmillod (se note 2), side 57—60 i den omtalte artikel.
17. Knud Klem: Det ældre danske vejvæsens historie. (FORTID & NUTID, bd. 16, side 183—99).
18. Som note 11.
19. Welblund & Hassø: Gamle Landevejskroer. Side 15.

Originalen til det vedhæftede kort findes i vejdirektoratet under Ministeriet for offentlige Arbejder. Ved fremskaffelsen af kortet har kontorchef *E. Simoni* beredvilligt stillet sig til rådighed. Jeg bringer ham herved en hjertelig tak for hans udmærkede hjælp.

En fødselsdag på Gisselfeld og et bryllup i Ulse kirke

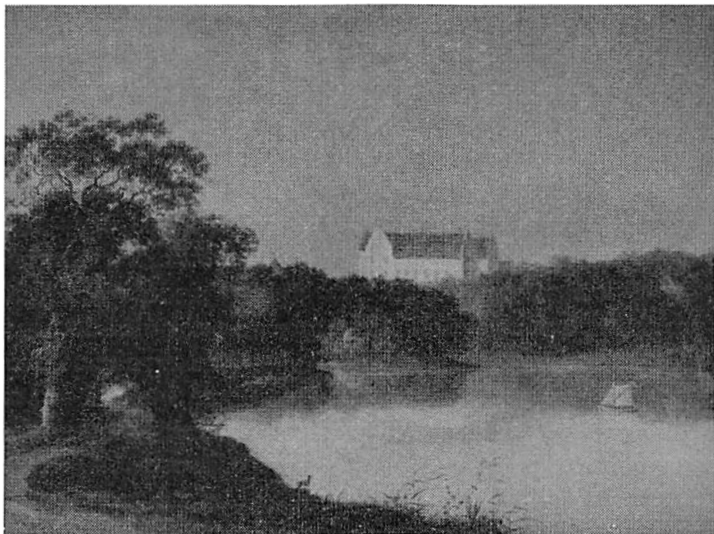
(12. august 1818)

Af bibliotekar *Jens A. Nielsen*, Haslev.

Gisselfeld står vel i de flestes bevidsthed som Peder Oxes borg, og med rette, for det er ham, der 1547—75 „LOED THENDNE GAAR FLYTTE OCH BYGGHE AF NY SOM HAD HER STAAR“, som det kan læses på den indmurede sandstenstavle over porten. Men om end Peder Oxe er den skønne renaissanceborgs grundlægger og om end Gisselfeld efter hans død i 1575 forblev i nogenlunde samme slægts eje (slægten Lykke) indtil 1661, da kong Frederik III efter Kaj Lykkes fald beslaglagde den og overdrog den til kronprinsen (Christian V), der igen mageskiftede til Schack'erne, er det dog en helt anden adelslægt, der nu gennem 250 år har præget det Gisselfeld, vi kender. Det er slægten Danneskiold-Samsøe, hvis ældste mandlige descendent er indehaver af embedet som overdirektør for Gisselfeld adelige Jomfrukloster, grundlagt af slægtens stamfader, den unge begavede Christian Gyldenløve ved testamenter af 19. sept. 1701 og 18. sept. 1702.

Om de vekslende overdirektørers virke for Gisselfeld frem til 1860'erne, især i deres egenskab af storgodsbesiddere, beretter godsforvalter O. F. C. Rasmussens højst fortjenst-

fulde bog om Gisselfeld (1868). Fremfor alt er det netop godshistorien, der bliver behandlet her; derimod vil man i bogen lede forgæves efter oplysninger om overdirektøernes kulturelle interesser og dermed Gisselfelds betydning i kulturhistorien.

Gisselfeld.

Oliemaleri af C. A. Lorentzen o. 1804.
(Gisselfeld.)

Efter dette skønne maleri, der reproduceres her for første gang, udførte kobberstikkeren S. H. Petersen o. 1820 en radering („Danske Egne“, 1819-23, nr. 27), der viser sig at være forlæg for det broderede billede af Gisselfeld, Ellen Skov omtaler i amtsårbogens årg. 35, 1947, s. 98-101.

Og dog er der få steder, man mærker en så udtalt kulturvilje som netop på Gisselfeld. Det i sin art enestående bibliotek, der hovedsagelig er samlet af de to bogelskende over-

direktører Frederik Christian Danneskiold-Samsøe (1722—78) og især hans søn Christian Conrad Sophus Danneskiold-Samsøe (1774—1823) og som af den nuværende overdirektør Sophus Danneskiold-Samsøe er blevet nyordnet efter moderne principper, er et talende vidnesbyrd herom. Men også den betydelige malerisamling (især portrætter) og den sjældne porcelænssamling er udtryk for en slægts glæde ved kulturelle værdier.

Det skal her forsøges at give et lille situationsbillede fra en tid, da Gisselfelds kulturhistoriske betydning var ganske åbenbar, fra begyndelsen af det 19. århundrede, da overdirektøren var den ovenfor nævnte C. C. S. Danneskiold-Samsøe. Denne ædle og retsindige personlighed, hvis hele virke så smukt står i pagt med samtidens idealer om oplysning og menneskelighed, fik som jorddrot rig lejlighed til at føre de nye landbolove ud i livet, men ikke nok med det; han gik i sine bestræbelser for at fremme bondens sag ofte ud over hvad lovene krævede. Mest kendt af offentligheden i dag er vel grevens udstykning af indelukket Lysholm, hvor han for at opmuntre til arvefæste lod de 23 parceller overgå til denne form for besiddelse. Det var denne begivenhed, man i 1949 fejrede 150-året for, og om hvilken man får grundig besked i førstelærer Edv. J. Jensens fortrinlige Lysholms historie (1952). Som amtmand over Præstø amt (fra 1808) fik greven også udrettet mange samfundsgavnige ting. Her skal blot nævnes udgravningen af Suså — den Danneskioldske Kanal — fra Bavelse sø til Næstved, endvidere amts-hospitalet i Næstved, men en samlet omtale af dette som af grevens øvrige virke udadtil falder uden for denne artikels rammer.

Mindre kendt er grevens virksomhed indadtil, d. v. s. som husherre og vært på Gisselfeld. Og dog er det et område, der fortjener lige så stor opmærksomhed og agtelse som hans offentlige fremtræden. Et sjældent lykkeligt ægteskab forenede ham med hans ungdoms elskede, frøken Johanne Henriette Valentine Kaas (1776—1843), en datter af Holmens tidligere chef, admiral Frederik Christian Kaas, og disse to mennesker gjorde Gisselfeld til et sted, hvor nogle af tidens ypperste, digtere, lærde, musikere, gerne opholdt sig. Rahbek nævner i sin nekrolog over greven (Tilskuerne. Udg. af K. L. Rahbek, 1824, 1. årg., nr. 66—67 (s. 521—29)) navne som Abrahamson, Thaarup, Pram, Gutfeld, Sander. Vi kan supplere med flere andre, Molbech og Ingemann f. eks. og ikke mindst den mand, der skulle blive den største skjald, vort land har fostret: Grundtvig. —

Som ved et træf, vil mange synes, falder to forskellige begivenheder — den ene på selve Gisselfeld, den anden i omegnen af Gisselfeld — sammen på en augustdag i 1818, nærmere betegnet onsdag den 12. aug., men ser vi nærmere til, vil vi finde, at disse to begivenheder ikke sker helt uafhængig af hinanden, at de tværtimod har en nøjere forbindelse med hinanden.

Men lad os høre vor meddeler, en ung nylig ansat huslærer på Gisselfeld, en 20-årig jurist ved navn Christian Wilster, som ved en tilfældighed, ved en i hans øjne bevidst forbigåelse af ham ved et avancement i Rentekammeret, pludselig opgiver al juridisk fremtid og nu vil studere teologi, men selvfølgelig er nødt til at tjene til studiet og derfor tager plads hos grev Danneskiold som informator for dennes yngste søn Magnus Otto Sophus, den senere generalpostdirektør og

den nuværende excellences oldefar. At blive rykket op fra et muntert studentikost liv i kongens København og plantet om til Gisselfelds idyl ville måske ikke have passet enhver, men den unge Wilster kan i sit første brev til vennen og studiekammeraten N. C. L. Abrahams, den senere kendte professor i fransk, skrive, at han er kommet „til et sandt Paradis“, og videre „... Jeg behøver vel ikke at fortælle Dig, hvor behageligt Liv jeg fører: naar mine Kaldspligter ere endte, læser jeg Oehlschlæger, spadserer omkring, spiser Jordbær, spiller Billard og ryger Tobak, saa det er en Lyst, og at jeg ikke glemmer Mad og Drikke, kan Du let begribe, da Du véd, jeg er en Nordbo ...“. Disse epikuræiske betragtninger er fra brevet af 29. juni 1818, der tillige med Wilsters øvrige Gisselfeld-breve til Abrahams er publiceret i tidsskriftet *Museum* 1891, II, s. 313—63.

Den 13. august 1818 er det brev dateret, som er den vigtigste og eneste trykte kilde, der har overleveret, hvad der skete dagen før.

„Gisselfeldt d. 13de August.

Mod den Skikkelige er jeg skikkelig; Du, den eneste af 8 Korrespondenter, der igaar med Posten betalte mig sin Skyld, Dig vil jeg tilskrive, skjøndt halv træt af Gaarsdagen; det var nemlig Grevindens Geburtsdag, hvorom jeg maa tale lidt udførligt. Ved Solens Opgang affyredes Kanoner. Greven har haft en sød Idé; for 24 [skal være: 23] Aar siden har han nemlig som uforlovet skaaret hendes Navn i Barken af en stor Bøg paa hendes Geburtsdag paa Samsø. En ung Maler (Harder, recht brav) har efter Ordre malet benævnte Træ med Omegn i et pænt lille Skilderi, og Lund paa Møen, der har været Grevens Lærer, har skrevet nogle af de bedste Vers, jeg i lang Tid har set af vorc Parnasveteraner, i denne Anledning. Idcen er velsignet og herligt udført; et vakkert Emne for Kotzebue til en lille Komædie. Om

Middagen god Mad og svær Drik, dertil 2 Sange, den ene af min Ringhed paa Melodi: Skilt fra Dig; den anden af Gutfeld. Nr. 1 anses for den bedste; saa skikkelige har Folk været; den findes indrykket i et Brev til Hindenburg. Nr. 2 bliver formodentlig indført i Rahbeks Tilskuer ligesom sidst, men sendes Dig dog til Bedømmelse og Afbenyttelse. — Om Aftenen Bal — — Efter Bordet et bravt lille Fyrværkeri med fortrinlige Raketter og romerske Lys; det var ude paa Marken; der var en stor Sværm af Mennesker, og Alle billigede mine Ord, at kalde Marken Nørrefælle. Jeg maa ikke glemme, at vi ogsaa om Aftenen havde 2 Sange, den ene af Bruun, maadelig; den anden var af samme Gutfeld, som havde skrevet Middagsvisen. Naar det danske Parnas spiller Fallit, hvilket uden Tvivl sker, naar Oehenschlæger trækker sine Penge ud af Banken, og det da kommer til Konkurs, har jeg næsten det frække Haab at blive prioriteret før Gutfeld og Bruun som ærbar Digter.

Igaar havde Grundtvig Bryllup herude; jeg var i Kirken og hørte Vielsen, han var salig. Han skrev et Par Linier til Grevinden, hvori han synderligt nok havde samme Idé som jeg i min Sang, nemlig at den, der saar godt, høster godt, saa at Greven sagde til mig: Præsten Glahn maa formodentlig have vist ham Deres Sang, og han med Flid brugt samme Idé. Idag har hele Selskabet været henne at gratulere ham...“.

Så mange er oplysningerne, der omtaler de to begivenheder: grevinde J. H. V. Dannekiold-Samsøes 42-årige fødselsdag på Gisselfeld og den næsten 35-årige kapellan N. F. S. Grundtvigs bryllup med sin 30-årige brud jomfru Elisabeth (Lise) Christine Margrethe Blicher i Ulse kirke.

Grev Dannekiold plejede hvert år at fejre sin hustrus fødselsdag ved en højtidelighed, hvortil der som regel var indbudt greveparrets nære venner samt honoratiores fra omegnen. Det, der rører os mest ved Wilsters beretning om denne fødselsdag, er vel grevens originale gave til sin hustru, maleriet af Samsø-bøgen i skoven nær Brattingsborg, i hvis

bark han kort efter sin hjemkomst fra udenlandsrejsen 1793—95 havde skåret sin elskedes initialer „H. K. 12. Aug. 1795“. Den unge maler, der havde foreviget motivet — et skovlandskab, i hvis midte der står et bøgetræ i en lav ind-

Jobanne Henriette Valentine Lensgrevinde Danneskiold-Samsøe født Kaas.

Oliemaleri af F. C. Gröger 1814.
(Gisselfeld.)

hegning — på træ (28×21,5), var da en lovende elev på Kunstakademiet og hed Johannes (Hans) Georg Smith Harder (1792—1873), senere kendt som landskabsmaler.

Han blev fra 1822 tegnelærer ved det nyoprettede Sorø Akademi, en stilling, han sad inde med i fulde 40 år. Han og Wilster skulle morsomt nok mødes som kolleger i Sorø det nævnte år. Bag på maleriet stod skrevet et længere digt til „min gode Hustrue“, underskrevet „uforanderlig Din taknemmelige C. C. S. Danneskiold d. 12. Aug. 1818 i det 23. Aars Ægteskab“. Dette hjertelige og dybfølte digt fortjener at fremdrages her, fordi det sikkert til fulde afspejler grevens egne følelser for sin elskede hustru. Og den mand, der har skrevet det, digteren Christen Andersen Lund (1763—1833), præst i Keldby på Møn, var vel den, der havde præget grev Danneskiold dybest i opvæksten, idet han havde været grevens beundrede og elskede lærer fra det 11.—14. år og ladet ham nyde godt af sin levende og folkelige undervisning.

„Du som ømt og elskovsfuldt veileder,
Lig en salig Engel, her Din Ven,
Du, ved hvem en kiærlig Himmel spreder
Edens Roser paa min Bane hen!

Jette! i min Ungdoms Drømme svæved
Du alene for min Phantasie,
Selv naar Tanken sig til Himlen hæved,
Dig jeg som min Seraph saae deri!
Dig jeg saae i Aftenrødens Smile,
Dig, naar Luna Skovens Skygger brød,
Dig, kun dig, naar ved Naturens Hvile
Nattens Philomeles Sange lød!
Herlig, fremfor alle Aarets Dage,
Var mig stedse den, der gav mig dig,
Da, opløftet fra hver jordisk Plage,
Jeg blandt Himles Himle drømte mig.

I den skionneste af Samsøes Bøge
Sværrende dit kiære Navn jeg skar,
Og jeg saac dens Krone sig forøge,
Da dit Minde-Tegn den Stolte bar.
O, naar Stammens ranke Top sig hæved
Høit, i Aftenguldets Herlighed,
Ofte der, i lyse Syner svæved
Fremtids Glæder til din Elsker ned.
Ofte der jeg henrykt overskued
Mit unævnelige store Held,
Ofte der min hede Bøn oplued
Mod den Evighoie for dit Vel!

Jette! mange, mange Aar henrunde,
Bragde mangan Fryd, og mangt et Savn,
Men i Samsøes gamle Bøgelunde
Kneiser endnu Stammen med dit Navn;
Der endnu jeg kalder fro tilbage
Hver en salig Drøm fra Livets Vaar,
Henrykt, takfuld, søm i Fordums Dage,
Ved det kiære Minde-Træ jeg staaer;
Der jeg føler end, at Gud opfylder
Kun ved dig hvert Ønske i mit Bryst,
Og jeg priser Ham, at dig jeg skylder
Mine Dages Fred, og al min Lyst!

Ømme Hustruc, ædle Dannekvinde,
Fromme Moder! paa din Fødselsdag
Du min Ungdoms bedste Dømmes Minde:
Samsø-Bøgens Billed her modtag!
Ingen Pensel dig mit Hjerte maler,
Ingen Harpes Tone tolker mig,
O, men Taaren i mit Øie taler:
Gud belønne, Han velsigne dig!"

Denne lille perle af et lejlighedsdigt har i mange år gået for at være grev Danneskiolds eget værk, hvad tilegnelsen bag på billedet også indbyder til at formode. Afdøde museumsdirektør Otto Andrup skriver i sin artikel om Brattingsborg i Arthur G. Hassø (Red.): Danske Slotte og Herregaarde, 1944, bd. 1, s. 583: „Christian Conrad Sophus Danneskiold opholdt sig hyppigere end sine Forgængere paa Samsø. Et Maleri og et langt af ham selv forfattet Digt beretter, hvorledes han, ung og forelsket, indskar sin senere Hustrus Navn i „den skønneste af alle Samsøes Bøge“, hvilket viser, at direktør Andrup ikke har kendt Wilsters brev. I sin grundige „Fortegnelse over Malerierne paa Gisselfeld Kloster ...“, 1918, s. 78, hvor det lille maleri omtales, nævner direktør Andrup heller ikke, hvem der har malet det, men også i dette tilfælde kommer Wilsters oplysninger os til hjælp.

Af de sange, der blev sunget dels ved middagen, dels om aftenen, var den ene altså forfattet af Wilster selv. Denne sang har det desværre ikke været muligt at opspore. Derimod findes den ene af Gutfelds sange — som rigtigt formodet af Wilster i brevet — i K. L. Rahbeks tidsskrift „Tilskueren“, 1818, 4. årg., nr. 61—63 (s. 441—42). Frederik Carl Gutfeld (1761—1823), Holmens bekendte provst, var en af de mest veltalende af tidens rationalistiske prædikanter, dertil en fuldendt selskabsmand, der forstod at skatte bordets glæder — efter sigende. I forbigående bemærket var han Grundtvig venligsindet, den eneste af de københavnske præster, der tilbød Grundtvig sin prædikestol i disse år, da Grundtvig så at sige var lyst i band af hovedstadens gejstlighed. Provst Gutfeld var en meget produktiv og skattet lejlighedsdigter, der allerede tidligere havde bæret den Danne-

skioldske familie med fødselsdags- og hyldestdigte. Det kan vel også i denne forbindelse være af interesse at gense hans sang, selv om den slet ikke kan måle sig med Lunds lige citerede digt.

„DEN TOLVTE AUGUSTI

Velkommen Dag! som blid oprinder,
I festlig Høiheds Glands!
Froe sanke vi paa Dig Kjærminder
Til en tredobbelt Krands.
Og selv Du byder, som en Ven,
Hvo der skal bære den.

Den første Kierligheden fletter
I milde Rosenbaand,
Og paa den Huldes Tinding sætter,
Ved Ægtemagens Haand.
„Du, som blev født til Held for mig;
Jeg evig elsker Dig!“

Den anden Krands af Uskylds Hænder
Saa barnlig bæres frem;
Og Alles Hu og Øie vender
Sig stille rørt, til dem;
„O Moder! Paa Din Fødselsdag,
Vor Bøn, vor Tak modtag!“

Dog see! En Krands er end tilbage;
Den rækker Venskab Dig!
„Du fromme Moder! hulde Mage!
Vær stedse lykkelig!
Som Du ved Ynde og ved Dyd
Er Dine Venners Fryd.“

Saa Hjertets rørte Stemme lyder;
Du kjerlig høre den!
Og Krandsen, Dig tredobbelt pryder,
Skal aldrig visne hen.
Saa blid som før i Livets Vaar,
Den krone sølvgraa Haar!“

Den anden af Gutfelds sange tillige med den af Bruun — „maadelig“, som Wilster skriver, har heller ikke kunnet opspores. Den Bruun, der er tale om, er sikkert den flittige skribent og oversætter N. T. Bruun.

Wilsters brev er som sagt den hidtil eneste trykte kilde, der giver oplysning om denne mindeværdige 12. august 1818 på Gisselfeld. Den anden primære kilde er Harders lille maleri, der den dag i dag befinder sig i slægten Danneskiold-Samsøes eje. En sekundær kilde af stor betydning må dog også nævnes, nemlig den anden af hovedpersonerne i augustdagens begivenheder: Grundtvig. I sine utrykte udkast til en levnedsskildring af grev C. C. S. Danneskiold-Samsøe, „Blik paa Grev Danneskiolds Liv“ (Grundtvig-arkivet fsc. 176), som sikkert er skrevet umiddelbart efter grevens død i juni 1823, har Grundtvig ved omtalen af grevens og grevindens lykkelige ægteskab netop fremdraget hin festdag i august fem år tidligere og citeret C. A. Lunds skønne digt i sin helhed. —

Så kommer i Wilsters brev den kortfattede meddelelse om Grundtvigs bryllup, som Wilster altså selv har overværet i den lille landsbykirke. Så vidt vides er han den eneste tilstedeværende, der har efterladt noget skriftligt om denne ikke mindre vigtige af dagens begivenheder. Derved vinder hans brev yderligere i værdi.

Wilster havde i sin barndom haft Grundtvig som lærer i Det Schouboeske Institut, den kendte københavnske privatskole, hvori Wilster allerede som 9-årig blev sat i 1806 og hvorfra han tog studentereksamen i 1813. Her havde han sat stor pris på Grundtvigs levende historieundervisning, og det er intet under, at den unge Wilster nu også benyttede lejligheden til en lille afstikker til Ulse for at se sin beundrede — og nu tillige så forkætrede — lærer blive gift. Grundtvigs linjer til grevinde Danneskiold, som Wilster nævner, har det ikke været muligt at finde.

Den dag i dag gemmer Ulse sogns kirkebog navnene på det hidtil berømteste par, der er blevet viet der. Som den første indførsel af „Copulerede“ for 1818 står følgende:

Personel Capellan Nicolai Frederik
Severin Grundtvig Kjøbenhavn
gl 35 Aar

Jomfrue Elisabeth Christine Margrethe
Blicher Kjøbenhavn
gl 30 Aar

Som forlovere er anført:

Provst Grundtvig
Sognepræst til Torkilstrup
og Lillebrænde

Adjunct ved Nykjøbings Skole
paa Falster H. J. Blicher.

Kirkebogen nævner ikke — som i vore dage — hvem der har foretaget vielsen, men man må vel gå ud fra, at det har været sognepræsten, Poul Egede Glahn, Grundtvigs svoger, selv om det de fleste steder i Grundtvig-litteraturen — formentlig med F. Rønnings Grundtvig-biografi som kilde — anses for givet, at det var Grundtvigs broder, der i kirkebogen er opført som forlover.

Brylluppet blev i hvert fald holdt i præstegården i Olstrup hos pastor Glahns. Poul Egede Glahn (1778—1846) var i

1808 blevet sognepræst i Ulse og Braaby sogne, der siden 1775 havde hørt sammen, og efterfulgte her digteren Christian Winthers far. Kort forinden var Glahn blevet gift med Bodil Marie Elisabeth Blicher (1783—1862), Lise Blichers ældste søster, som var den af søstrene, den unge Grundtvig oprindeligt havde sværmet for. Begge var døtre af provst Diderik Nicolai Blicher (1740—1805) i Gundslev på Nordfalster, i hvis hjem Grundtvig ved nytårstid 1803 — under et besøg hos broder Otto og svigerinden i Torkildstrup præstegård — for første gang havde gjort bekendtskab med de fire smukke provstedøtre. Provst Blicher havde forøvrigt en tid — 1772—75 — været hovmester på Bregentved i grev A. G. Moltkes tjeneste og her tilegnet sig en standsmæssig levemåde, der aldrig forlod ham. Hans yngste søn, Lises yngste broder, adjunkt Hans Jakob Blicher er det, der står anført i kirkebogen som den anden forlover.

Det var en lang forlovelse, der var gået forud for Grundtvigs og Lise Blichers bryllup i Ulse kirke. Allerede i sept. 1811 havde Grundtvig — også i Olstrup præstegård — fået sit ja hos jomfru Blicher, der dengang som så ofte før og senere opholdt sig hos sin søster og svoger. Grundtvig havde i et brev anholdt om hendes hånd, men hun tøvede med sit svar, både ville og ville ikke, nu da afgørelsen nærmede sig. Så skrev hendes søster, Marie Glahn, det lille brev til den unge kapellan i Udby, som fik begivenhederne sat i skred:

„Olstrup d. 18. Septem. (1811).

Med Glæde tager jeg Pennen for at skrive Dem disse Linier, fordi jeg veed deres Indhold, hvor forkert det end vil blive fremsat, vil bringe Dem Glæde. —

Jeg har talt med Lise, Hun har læst Deres Brev og jeg er overbevist om Hun har Dem inderlig kjer; Hun har sagt mig med Taarer i Øyet, at Hun siden Hun skrev til Dem ikke har haft et roligt Øyeblik, De har stedse beskjeftiget Hendes Tanker, men en vis Ængstlighed holdt Hende tilbage fra ret at sige sit Hjertes Mening, og denne vil De vist tilgive Hende ved saa vigtigt et Skridt; Hun beder mig sige Dem at det vil inderlig Glæde Hende snart at see Dem her, jeg behøver da vel ikke at tilføje Glahns og min Bøn.

Deres Veninde
Maria Glahn.“

Nu var terningerne kastet, og tre dage efter melder den lykkelige bejler til broder Otto:

„Udby 21de Sept. 1811.

Kære Broder!

I Mandags fik jeg et Brev fra dig hvorfor takkes. Det var dateret d. 7. Sept., hvad enten Du nu har taget Feil eller det har været 8 Dage underveis, for begge Formodninger ere antagelige Grunde.

Dog, derfor var det ikke, jeg greb Pennen, men for at lade dig vide at jeg i Guds Navn har forlovet mig med Lise Blicher. Vil Gud, reiser jeg i næste Uge til Olstrup, og derfra maaske gennem København til Roskilde, hvor jeg ved Landemodet den 2den Oktober agter at oplæse en Afhandling om Geistlighedens Videnskabelighed.

Vore Forældre ere vel tilfredse med min Forlovelse, og underlig har Gud føiet det, for 8 Aar siden var det stærkt i mine Tanker, flere Gange har det været aldeles ude af dem, som jeg mente, men kom altid igjen, og til sidst lod det endda, som der slet Intet skulde blevet af. Jeg kunde nu fortælle dig grumme Meget om, hvor herligt jeg mener mit Valg er, men jeg er over den Alder, da Man mener, at Alle skal more sig fortræffelig ved at høre de Lovtaler Man lægger paa sin allerkæreste. Det er mig Nok, at jeg veed, Du er enig med mig om at Hun er en

skikkelig Pige. For Alt Andet raade Gud, jeg sørger ikke, og allermindst i denne gode Aftenstund, da jeg har skrevet min Prædiken over Søndagens guddommelige Evangelium.

Hils saa flittig hjemme fra

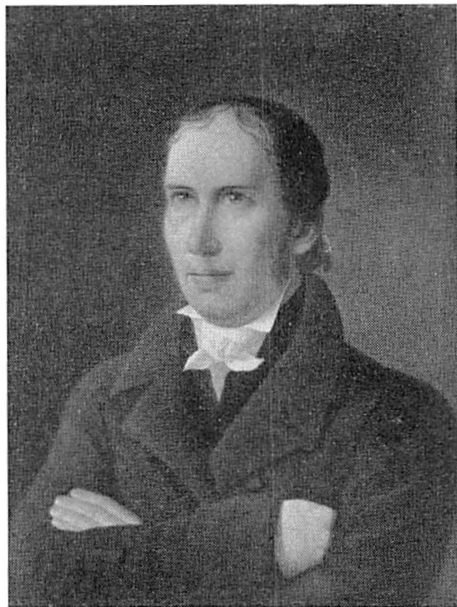
din
oprigtige Broder
N. Grundtvig.“

(Begge breve citeret efter (N. F. S. Grundtvig): Breve fra og til
N. F. S. Grundtvig, 1924, bd. 1, s. 45—46).

Ja, Lise var skikkelig d. v. s. retskaffen og ærlig og ganske givet netop den kvinde, som Grundtvig behøvede i de svære år både før og efter deres giftermål. Hun skildres som en yndig, stille kvinde, altid parat til at ofre sig for sin udvalgte, til at hjælpe med at mildne de mange hug og slag, som livet tildelte ham. Hun var vel den, der led mest ved deres lange forlovelse, for netop i disse år, da Grundtvig systematisk blev holdt ude fra embede i den danske kirke, fordi han blev anset for en religiøs sværmer, da han med sin pen måtte tjene til det daglige brød, kun hjulpet af „sjeldne Venners Ædelmodighed“ — og her først og fremmest netop af grev Daneskiolds —, da kunne der ikke tænkes på giftermål, og da lå det hjem, de begge drømte om, langt ude i fremtiden.

Først fra 1818 kunne Grundtvig regne med en fast årlig indtægt, nemlig de 600 rigsdaler, kong Frederik VI havde bevilget ham til fortsættelse af hans allerede begyndte fordanskning af „Nordens Folke-Krøniker“ d. v. s. Snorri Sturlusons Heimskringla (Norges kongesagaer) fra oldislandsk og Saxos Danesaga fra latin, hans imponerende bedrift i historiens „Gravhvælvning“. Denne opmuntring har sikkert været afgørende for Grundtvigs og Lises beslutning om bryllup. At

brylluppet skulle stå hos Glahns i Olstrup var så ligetil, thi dels opholdt Lise og hendes mor, enkeprovstinde Mette Blicher, og yngste, ugifte søster Jane sig ofte her, dels var

N. F. S. Grundtvig.

Oliemaleri af C. F. Christensen 1820.
(Frederiksborg.)

Grundtvig selv en kærkommen gæst hos pastor Glahns, tilbragte f. eks. en stor del af sommeren 1818 i Olstrup og varetog undertiden de kirkelige forretninger, når svogeren var bortrejst, prædikede her i det nævnte år, men også i 1819 og 1820. Forholdet mellem de to svogre var et hjerte-

ligt og trofast venskabsforhold, hvorom flere breve vidner. (Disse breve er offentliggjort i Hans Egede Glahn: N. F. S. Grundtvig og Familien Glahn (Glahn-Samfundet III, 1934—40, s. 49—157)). Pastor Glahn hørte til de stille i landet; så meget mere har Grundtvig og han følt sig tiltrukket af hinanden.

Der kan næppe være tvivl om, at det må være gennem pastor Glahns, Gisselfelds sognepræstefolk, at Grundtvig har lært grev C. C. S. Danneskiold-Samsøe og grevinde Henriette at kende og i greven fundet „en Velynder og Velgiører, som de sjelden findes“, som Grundtvig smukt siger det i det nævnte udkast til grevens biografi. Pastor Glahn og hustru var hyppige gæster på Gisselfeld, og i foråret 1818, bryllupsåret, søgte grev Danneskiolds at hjælpe Grundtvig til et embede i Sværdborg under baroniet Gaunø — med pastor Glahn som kontaktperson. Noget senere på året i anledning af en mulig kaldelse til et kapellanembede i Ålborg, skriver Grundtvig i et brev til Marie Glahn, dateret Kbhvn. 16. Sept. 1818, altså en måned efter brylluppet:

„ . . . Gud velsigne Grevinden, fordi hun ogsaa ved denne Leilighed har viist sin omme Deeltagelse i vort Vel! Træffer det sig, da forsikkre Du Hende, at jeg taknemmelig skionner derpaa! Hils kiærligst fra Lise og mig vor gode Moder, de kiære Systre og Dig, samt dernæst ogsaa vores Glahn!

Med Tilønskning af Guds Fred og Velsignelse Din broderlige Ven

N. F. S. Grundtvig.“

((N. F. S. Grundtvig): Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, 1924, bd. 1, s. 492).

Men heraf blev nu intet, hverken i Sværdborg eller i Ålborg. I det sidste tilfælde var det kongen, der afgjorde sagen, idet han ønskede Grundtvig bevaret for København, hvad han jo også endelig blev, omend ad mange omveje. Grundtvig selv og Lise ønskede i hjertet det samme, nu da de havde fået eget hjem, og at vennerne i Olstrup præstegård og på Gisselfeld var af samme mening viser et brev fra fru Glahn til Grundtvig, dateret Olstrup d. 14. Sept. 1818. Det var slutningen af Grundtvigs svar herpå, der lige blev citeret ovenfor.

Sidst på året 1818 sender Grundtvig et eksemplar af det netop udkomne 1. bind af Saxo-oversættelsen til grevinden med et dybfølt ledsagedigt: „Ej, som Tiden, glat og broget“

Det kan ikke være tilfældigt, at Grundtvig og Lise Blicher valgte at fejre deres bryllup samme dag som grevinde Henriette Danneskiold-Samsøe fejrede sin fødselsdag. —

Kort efter brylluppet rejste de nygifte til deres fremtidige hjem i København i Løngangsstræde nr. 168 lige over for Vartov kirke, hvor Grundtvig 21 år efter skulle finde sit endelige embede i statskirken. I et brev til sin svigermor har Grundtvig selv skildret tiden omkring indflytningen:

„Khvn. 22de Aug. 1818.

Kiære Moder!

Gud skee Lov! lykkelig og vel kom vi herind, uagtet det blev silde, i Tirsdags Aftes, og vel klager Lise over, at endnu er ingen Ting i Orden, men dog synes mig, det lider ganske godt, thi Bøger og Meer, ikke blot Vore, men nok en heel Deel af Deres har vi faaet slæbt herop, og paa Gardiner nær synes mig, her er saa net, at, som sagt, ingen Etatsraadinde behøvede at skamme sig ved det. Hertil har det speilblanke, stadselige Theebord, hvor-

med Smith [grosserer Christian August Schmidt, Grundtvigs svoger, gift med Lises næstældste søster Anna Pauline] har fortjent Lises hele Bevaagenhed, mærkelig bidraget. Hidindtil har imidlertid vor Nethed ikke stukket mange i Øinene, hvorover jeg dog maa tilstaae, Lise ikke klager, thi her har Ingen været, uden Andersens, og den fremmede Mand, som havde lagt sammen til 6 store, pæne Sølvskeer, hvorfor de fik to Gange Tak og tre syltede Kirsebær.

Nu, kiære Moder! veed De, hvad Nyt her er passeret, og som jeg ei turde dølge, da Lise paastaaer, hun har slet ingen Tid til at skrive, og Moder nok veed, at mine Indvendinger i slige Tilfælde gjælde kun til Vandsbæk. Dette være nu imidlertid sagt uden at ville derved fornærme forrige Lise Blicher paa gode Navn og Rygte, om det ellers er Vanrygte for en Kone at have Been i Næsen, og Næser paa Tøflerne, jeg vil ikke klage, deels fordi det ikke er vist, at dette Brev faaer Lov til at udgaae uden Censur, og deels fordi jeg, eftersom Koner er i vore oplyste Tider, har al Aarsag til at være glad, jeg slipper saa godt, som jeg endnu har Grund til at formode.

Dog, det lod vel kiønnere, at jeg ret for ramme Alvor takkede for den lille velsignede Kone, De, kiære Moder, har født og skiænket mig, og dertil er jeg heller ikke utilbøjelig, naar De kun ikke vil sige hende det igjen, da jeg nødig vil saare hendes Beskedenhed.

Ja, kiære Moder! hjertelig Tak for den ærbare, gudfrygtige og elskværdige Pige, De gav mig til Hustrue, og Gud unde mig at leve saa med hende i Medgang og Modgang, i hvad Lykke Gud Almægtigste vil tilføie, at vi begge daglig faae ny Anledning til at takke den Gud, der sammenføiede os, stedse mere inderlig Glæde og Trøst af hinandens Selskab! Tak ogsaa, kiære Moder! for al den Godhed og Moder-Ømhed, De i fem samfulde Aar lod mig vederfares! Det er ikke efter mit Sind at tale tidt eller Meget om Saadant, men, Gud skee Lov, dog at komme det ihu og tænke derpaa. Mangen Gang har det smertet mig, ei at kunne giøre Dem det Vederlag, De vel ikke agtede for det høieste, men dog kunde behøvet; men jeg har det Haab til Gud, at Han

dog engang, i sin behagelige Time, vil give mig Leilighed til at vise, at hvad jeg saa end ellers er, utaknemmelig er jeg ikke.

Nu, velsigne Dem Gud! Jeg maa slutte med kiærligst Hilsen til Pauline og Jane fra Deres

hengivne Søn

N. F. S. Grundtvig.“

((N. F. S. Grundtvig): Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, 1924, bd. 1, s. 489—90).

Nu er Grundtvig trukket i hverdagstøjet. De „fem samfulde Aar“, han taler om i slutningen af brevet, hentyder til, at han havde boet til leje hos svigermoderen i sine Københavns-år før sit giftermål. — — —

Grundtvig har senere i sin digtning kredset om sin Ulse—Olstrup-tid f. eks. i digtet til pastor Glahns sølvbryllup d. 15. maj 1833. Glahn var nu sognekapellan ved Garnisonskirken i København — fra 1824 — og brevvekslingen mellem Olstrup og København var forlængst ophørt, nu da de to familier var i samme by. I digtets første strofer knyttes atter forbindelsen mellem Olstrup præstegård og Gisselfeld:

„Skal Sangen tone Festen værd,
Fra Olstrup-Tidens Skjalde-Tunge,
Sølv-Brylluppet maa holdes her,
Hvor midt i Maien Fugle sjunge,
Hvor Borgen med det høie Tag
Kun skimtes mellem Bøge-Blade,
Men hulde Smil i Venne-Lag
Gjør oiensynlig Alle glade!

Det mindes end fuldmangen Giæst
Fra lyse, lune Sommer-Dage,
Det veed kanske de Unge bedst,
Som vanskelig vel finde Mage
Til Stuerne, hvor de var smaa,
Til Glæderne, som de fandt store,
Til Borgen mellem Søer blaa,
Med Bolge-Hegn og Blomster-Flore!“

(Efter et særtryk).

I sommeren 1851 — antagelig i august — mindes Grundtvig i et par strofer af det skønne erindringsdigt „Syd-Sælland“ igen præstegården, hvor han havde vundet sin Lise og borgen, hvor han havde fundet sin eneste velynder „under Højeloft“. Men da var Lise lige hensovet — d. 14. jan. — og grev Danneskiold havde ligget i sin grav i en menneskealder. Og Grundtvig havde forlovet sig med „Herregaards-Fruen“ Marie Toft f. Carlsen til Rønnebæksholm, hvor digtet er blevet til.

„Ulsø-Olstrup, værd at male,
Med din pæne Præstegaard,
Med dit Kor af Nattergale,
Med din Skov af gule Haar,
Og med Haven, hvor som Pil
Voxte baade Kys og Smil!
Med „Hilsæl“ godmorgen!“

og Grundtvig tilføjer i en note: „Ulsø—Olstrup er en lille Landsby mellem Gisselfeld og Bregentved, hvor jeg i min Ungdom fandt den levende Idyl og levede mig ind i den med min Ungdomsbrud.“

„Gisselfeld med aabne Grave
Og for Skjalden aaben Dør,
Mens endnu Per Oxes Have
Var en Fyrrelund som før!
Du som jeg en Gubbe graa,
Lejret i Kjærminder blaa!
Med „Hilsæl“ godmorgen!“

med den smukke personlige bekendelse:

„Gisselfeld var i den ældre Grev Danneskjolds Tid vel den gjæstmildeste Borg i Danmark, saa den smiler mig endnu i Møde, hver Gang jeg blot tænker paa den.“

(N. F. S. Grundtvig: Poetiske Skrifter, 1889, bd. 7, s. 506—07).

En sådan bekendelse på vers og i prosa er vidne om Gisselfelds adelsskab i åndens verden. — — —

Men vi har helt glemt vor unge meddeler, hr. Wilster selv, over denne noget vidtløftige fremdragelse af minder om nogle prominente personers mærkedag. Og Christian Wilster (1797—1840) bør sandelig ikke glemmes, så sandt som han selv var en begavet digterspire og så sandt som dette hans huslærerophold på Gisselfeld 1818—19 modnede ham til digter og inspirerede ham til at plante små evighedsblomster i dansk poesis rige blomsterbed.

Jens A. Nielsen.

Bemærkninger til

Ringsted Herreds ældre Historie

Af August F. Schmidt.

Vort Lands Inndeling i Herreder stammer formodentlig fra Folkevandringstidens Slutning (o. 500 e. Kr. F.). Oprindelsen til Herredsinddelingen er uvis, men den har øjensynlig haft en militær Betydning. Første Led af Ordet Herred er Navneordet *Hær* i forældet Betydning „Skare“. Andet Led er vistnok beslægtet med *ride*, altså: Skare, der rider; overført om det Område, hvorfra man red til samme (Ting-) Sted.

Et stort Antal af Danmarks Herreder havde Forbindelse med Havet, vel på Grund af Søledingen. Det har dog ikke været muligt at få alle Indlandsherrederne til at nå ud til det åbne Vand, dette gælder således bl. a. for det store *Ringsted Herred*, der udgør et betydeligt Område af Midtsjælland. Herredets Areal bestod i 1951 af 40,668 ha (heri medregnet Ringsted). Deraf var 30,284 ha Landbrugsareal, 5505 ha Skove og Plantager, 466 ha Tørvemoser og 802 ha Vandarealer.

Fra Oldtiden er der fra Herredet bevaret forholdsvis få Minder. Fra den yngre Stenalder kendes der dog adskillige Dysser, især Langdysser og enkelte Jættestuer, ligesom der også foreligger en Del Oldsagsfund. Kun på to—tre Punkter

vidner Stenalderbebyggelsen her om større samlede Besættelser. Vigtigst synes Egnen mellem Mulstrup, Sneselev og Farendløse at have været. Den tæller, enkelte Udløbere medregnede, 30 Storstensgrave, de fleste ligger på Bakkehæld ned mod Lilleå, og der har fra denne Bygd været Forbindelse over Susåen ved Almstofte—Hjelmølille. Mindre af Udstrækning, men meget karakteristisk ved sin Beliggenhed er Bosættelsen i Allindemagle Sogn. Den ligger på det jævne Fald mod Gyrstinge og Gørlev Moser (tidligere Sø) og har sin naturlige Forklaring i den Vejforbindelse, som over Passet ved Tidselbro har sat Ringsted og Alsted Herreder i indbyrdes Forbindelse. — En tredje Bosættelse kan påvises ovre i Øst, hvor Fakse, Bjæverskov og Ringsted Herreder mødes. Den rummer tilsammen 15 Storstensgrave. Om Ringsted Herreds Vejnet i Stenalderen kan der kun meddeles yderst lidt. Et enkelt Vadested, ved Vigersdals Å, synes imidlertid givet. — Med Bronzealderen skifter Billedet i visse Henseender Karakter. Lilleå-Bygden rømmes omtrent helt. Kun et Par Smågrupper af Høje bliver tilbage. Men mellem Brengentved og Hovmose, i det bakkede og sørige Terræn, har Folk samlet sig. Ligeså på Ringsted Købstadsjord og Syd for Byen, nær Åløbet, træffes anselige Vidnesbyrd om Bronzealderbebyggelse, to Grupper Høje i et Antal af 31. Fire Småbygder fra Bronzealderen er, hvad der kan påvises fra Ringsted Herred. Tilsyneladende indbyrdes isolerede har de ligget i Landskabet. Søerne og de store Åløb, særligt Vadestederne, har fastholdt Befolkningen, men mellem Småbygderne har store Strækninger ligget næsten øde hen, oplyser *Vilhelm la Cour* i sin Disputats: „Sjællands ældste Bygder“ (1927);

117—124, hvor der findes en lærerig og praktisk Redegørelse for Ringsted Herreds ældste Bebyggelser.

I Middelalderen får Ringsted Herred en fremskudt Plads. Sjællandsfarernes Tingsted fik sin Beliggenhed i *Ringsted*, oprindelig en Bondeby. Første Led i Ringsted er Ejefald af det olddanske Mandsnavn Ring, oldnordisk Hringr, eller snarere Navneordet Ring; Ordet kunde måske her sigte til det ældgamle Tingsted. Man kan hermed jævnføre Ringsta(d) i Östergötland, der har Navn efter cirkelrunde Stensætninger fra Oldtiden.

Andet Led i Ringsted er *-sted*, gammeldansk stath, afledt af Roden i Udsagnsordet *stå*, har i gamle Stednavne nok Betydningen „Opholdssted“, „Bosted“. Visse Forhold kan tyde på, at sted-Byerne (fra o. 3—4. Årh. e. Kr. F.) er anlagt på ældre Byers Udmarker, hvor der var rigelig med Plads, men hvor Jordens Kvalitet var ringere.

Når Ringsted tidligt blev Sjællands aneligste By (senere måtte den i Betydning vige Pladsen for sin Medbejler Roskilde), er Årsagen hertil dens ualmindelig centrale Beliggenhed på vor Hovedø. Alle Veje har i gammel Tid ført over Ringsted, der ligger 60 km fra København, 30 km fra Roskilde og 15 km fra Sorø. Seks store Veje fører til Ringsted, medens der f. Eks. til Århus kun fører fem gamle Hovedruter, ligeså til Sorø. Af Betydning for Ringsted har det også været, at den lå ved den Hovedvej, der førte over Sjælland fra Øst mod Vest, til det smalleste Sted over Store Bælt, fra Korsør og Halskov Odde via Sprogø til Knudshoved og Nyborg. Be-

liggenheden i Landskabet er med til at forklare meget i en Landsbys eller en Købstads Udvikling og Betydning. Manden Hringr, der fik sit Bosted mellem Høm i Syd og Benløse i Nord, mellem Sigersted i Vest og Vigersted i Øst, har for alle Tider fået sit Navn bevaret i den Stad, som han blev Opnævner til. I Ringsted samledes de sjællandske Bønder til fælles Gudsdyrkelse og til Afgørelse af vigtige Retsspørgsmål.

Ringsted er dog ikke den ældste Landsby i Egnen. Ældre end Byer, der ender på -sted, er Bebyggelser med Endelserne -ing og -løse, medens Byer på -um antages at være af samme Alder som Byer på -sted. Lidt yngre, 4.—5. Årh. e. Kr. F., er Byer, hvis Navne ender på -lev.

De to ældste Landsbyer i Ringsted Herred er således, ifølge Stednavneforskningens Resultater, *Benløse* og *Farendløse*. Benløse, der ligger tæt Nord for Ringsted, blev o. År 1200 skrevet Bylløse, men ca. 1370 har vi Formen Benløse. Det er ikke ganske klart, hvad Forleddet i dette Stednavn betyder, ligesom det også må siges, at det stadig er usikkert, hvorledes Endelsen -løse skal tolkes. Professor *Kristian Hald* nævner i sit Værk: „Vore Stednavne“ (1950), at -løse kan betyde „Ager“ eller „Indhegning“ eller for den Sags Skyld også „Græsgang“. Ordet Løse menes at være beslægtet med Udsagnsordet lude „hælde“, og det betyder altså oprindelig „Hældning“, „Skråning“. Det er derfra gået over til at betyde *Græsgang*, hvilket kommer af, at Græsgangene ofte lå på skånende Terræn, hvad egentlig passer ganske godt for Benløses Vedkommende, idet Jorderne mellem Benløse og Kærup (i Syd) er 48 m over Havet, medens de Nord for Sognebyen, ned efter Haraldsted Sø til, kun er 47 m over Havets Overflade. Landskabet er altså her svagt skrånende

mod Nord. Det er let forståeligt, at der på det svagt skrånende, ret højtliggende Terræn nær Sø og Å i tidlig Tid er blevet anlagt en fast Bebyggelse, der gennem alle senere Århundreder har givet Brød til mange Munde. Indtil nyere Tid har Benløse været den eneste Bebyggelse i det ret store Sogn (1180 ha), hvor Byen har en praktisk Beliggenhed midt i Sognet. I Benløse blev i den romanske Stilperiodes Tid (1100—1250) bygget en Teglstenskirke. Bebyggelsesforholdene må i Egnen i den ældre Middelalder have været så afklarede, at det har været muligt at tildele Benløse et nogenlunde vel afrundet Stykke Landskab, der så blev til et Sogn, der fik sin egen Kirke. Det Vejnæk, der findes ved Benløse Kirke, er fremkommet på Grund af Kirkens Beliggenhed. I 1796 var der i Byen to Rækker Gårde og Huse foruden nogle Småbygninger ved Kirken. Benløse er anlagt på jævnt Jordsmon med øst-vestlig Orientering. Også denne By har oprindeligt været en *Terrænby*, idet dens ældste Bebyggelsesplan har været afhængig af Overfladeforholdene. Op igennem Middelalderen udviklede de gamle Landsbyer sig gradvis, Gård blev lagt til Gård, Vang til Vang, således at en Rekonstruktion af de ældgamle Forhold lader sig udføre ved et tålmodigt Studium af de senere. I de fleste Tilfælde blev den oprindelige Gårdrække udvidet med en anden Gårdrække Nord for „Fortovet“, Bypladsen uden for den ældste Gårdrække. Tillod Overfladeforholdene det, kom Landsbyen så gennem lange Tider til at bestå af to Gårdrækker, den Byform, man kalder en „Langby“. En sådan udviklede Benløse sig til.

Den anden løse-By med Sognerang i Ringsted Herred er *Farendløse* (ca. 1370 skrevet *Farendeløse*), hvis Forled nok

betyder „Overfartssted“, en Forklaring, der i hvert Fald passer til Landskabsforholdene her. Farendløse Sogn (714 ha) er skovløst, og her har næppe nogensinde været Skov, hvad de forskellige Åløb i Egnen har hindret. Sognebyen Farendløse findes umiddelbart Nord for et Åløb, og Øst for denne By har Strømmen oppe fra Egnen mellem Nordrup og Giesegård sit Løb. Dette får Sydøst for Farendløse et Tilløb, der har sit Udspring henne i Øst, Nord for Ørslev. Et andet Løb støder til tæt herved, det kommer helt nede fra Egnen Øst for Hesselbjerg Nord for Haslev Orned. Denne Å iler op forbi Simmendrup og Kagstrup, to unge Småbebyggelser, Udflytterbyer fra den ældre Middelalder. Sydvest for Farendløse forener Åstrømmene sig, og Farten går nu sydvestpå ned forbi Sneslev, hvor Åen får Tilløb både fra Nord og Syd. Snart efter forenes dens Vand med Susåens, der kommer nede fra Sydøst.

Da Engene, Græsgangene, dannede Basis for mange Landsbyers Kvægbrug, er det let forståeligt, at man i Oldtiden og den ældre Middelalder anlagde Bebyggelser, hvor der var nem Adgang til Vand og Græs. Sådanne Steder var der ikke altid megen Skov at rydde, hvorfor det var nemt for Oldtidsfolket med deres primitive Redskaber at bearbejde Jorden her og tage fat på en Opdyrkning, der efterhånden kunde blive så vidtløftig, at flere Familier kunde eksistere på Lokalteten. Der skal tre Gårde til at udgøre en Landsby (er en gammel Regel), og man tør da gå ud fra, at Farendløse meget snart har kunnet opfylde dette Krav. Den gamle Eng-By i et Landskab rigt på Vandstrømme blev snart et Knudepunkt for den nærmere Omegn. Fem Veje fører til Byen,

hvor der fra de ældste Tider har været Vejforbindelse med en — efter gamle Dages Forhold — Storrute både langt mod Nord og fjernt mod Syd. Nordpå går den gamle Sognevej direkte gennem Nordrup og op til Kværkeby, der ligger ved Hovedfærdselsåen mellem Ringsted og Køge. Lidt Syd for Farendløse går en gammel Sognevej i Sydøst ned til Haslev. En anden Vej mod Sydvest, der førte ned forbi Tybjerg, kunde få den dristige Vandringsmand til at finde frem til Næstved, hvor man kunde se den Å i stort Format, som hjemme i Farendløse kun var en bitte Strøm. Det er ikke sikkert, at ret mange af en gammel Tids Beboere af Farendløse har vidst, at den store Suså havde en Par af sine Kilder Nord og Øst for den hjemlige Landsby. De gode Vej- og Sti-Forbindelser med Omverdenen har vel nok nu og da kunnet få Beboere af Farendløse til at synes, at her var Verdens Midtpunkt, herfra udgik det hele Fra denne By blev foretaget Landnam i Udmarken mod Vest. Her blev i den ældre Middelalder anlagt en Torpby: *Tvindelstrup* (1316 *Tvindelstorp*), der i sit Forled muligvis kan antages at have et Personnavn *Twinulw*. Farendløse ligger mellem de to yngre — lev — Byer: *Vetterslev* i Vest og *Ørsløv* i Øst. Da Sognene i den ældre Middelalder oprettedes, blev *Tvindelstrup* lagt til Farendløse Sogn, der er det mindste i Egnen. Åer og Bækkeløb har dannet naturgivne Grænser for det meste af det lille Landområde, der blev lagt til Farendløse Sogn. De vistnok allerede i Middelalderen større Nabolandsbyer har kunnet forhindre, at Sognet blev større end det blev, men *Naturforholdene* har dog nok her øvet den største Indflydelse.

Tre km Syd for Ringsted ligger Sognebyen *Høm* (1202—41: *Høm*, 1368 *Høøm*, 1465 *Hiøm*). Som påvist af Kristian Hald i hans Disputats: „De danske Stednavne paa -um“ (1942), 72—73 er *Høm* et af de afslidte Navne; det har oprindeligt endt på -um (som Husum, Vejrum). Forleddet i „Hø[um] er et gammeldansk Tillægsord *ho*, der betyder „høj“. Endelsen -um betyder Hjem, Bosted. Um-Navnene er fra Folkevandringstiden, 3.—4. Årh. e. Kr. F.

Tolkningen af *Høm* som et „højtliggende Bosted“ passer godt nok med de stedlige Naturforhold, da Landsbyen *Høm* ligger på en Bakke. Byen har været den første større Landsby ved den vestlige af de to gamle Færdselsruter, der fører fra Ringsted og sydpå. Når man var kommet over Ringsted Å's østlige Tilløb, gik det opad, og nær ved en Højde over Havet på 45 m lagde man så i den senere Oldtid en By, der senere, på gammeldansk, fik Formene *Høm* (med langt ø). Her blev med Tiden et Centrum for Egnen, og endnu fører adskillige Veje til *Høm*, der blev Sogneby, men det blev dog kun et ret lille Landområde, hvis Befolkning skulde sogne (søge) til Kirken i *Høm* (fra den romanske Stilperiodes Tid). *Høm* Sogn er på 785 ha, og det er et af de små Sogne i Midtsjælland. Dets Grænser er hensigtsmæssigt givne, idet de er bestemte af Naturforholdene. Nordgrænsen udgøres af Ringsted Å, der ved Ditlevshøj drejer mod Vest og senere i en Bue når mod Syd (Vest om *Høm* Sogn) til Suså ved Vrangstrup. Sydgrænsen af Sognet er markeret ved det lille Vandløb, der springer ud ved Herregården Sørup (Vetterslev Sogn) og har sit Løb vestpå til Ringsted Å, som den forenes med tæt Nord for Vrangstrup. *Høm* Sogns Østgrænse kan følges ned gennem det åbne Land mellem *Høm* og Mulstrup.

Endnu er her lidt fugtigt Bund at se et Par Steder langs Sognegrænsen, der i gammel Tid har fulgt et vådt og uopdyrket Jordsmon. I vore Dage har man udtørret mange Områder, der førhen var vandlidende, således også på den Strækning, hvor Høm Sogns Østgrænse har sit Løb. Mod Syd kommer man dog op på højereliggende Land. Således er man Øst for Tågehøj 53 m oppe. Herude har været Overdrev, men ikke i stort Omfang, da der ikke er langt mellem Landsbyerne i den tæt bebyggede Egn med de små Sogne.

Tager vi op til *Haraldsted* (1231 Haraldstath, 1351 Kønigsharaldstethe) ses det, at denne By er blevet anlagt — i den senere Oldtid — på en Banke ved Haraldsted Sø. Byen har domineret over de små Bebyggelser i den skovrige Egn, hvorfor den blev Kirkeby og fik sit Gudshus i den romanske Tid. Et forholdsvist stort Landområde skulde søge til Haraldsted Kirke, idet Haraldsted Sogn er på ikke mindre end 3255 ha.

Sognebyens Betydning for Egnen bragte det til, at en Mængde Veje førte ned til den udvalgte Bebyggelse, hvis store Kirke man har kunnet se på lang Afstand. Overfladeforholdene er Skyld i, at Haraldsted førhen (således i 1794) havde en meget uregelmæssig Byplan, så her får man et godt Bevis på, at vore Landsbyer er Terrænbyer. Det forhåndenværende Jordsmon betinger Princippet i deres Bebyggelsesplan. Malerisk har den gamle Bondeby her ved den smukke Haraldsted Sø taget sig ud, og også i vore Dage er det en Fryd for Øjet at færdes her, ikke mindst en Højsommerdag, når Hylden blomstrer, og Vejgrøftens vilde Flor viser sig i al Skønhed.

Fra Haraldsted er der ikke langt hen til den nærmest vestlige Sogneby *Allindemagle* (1396 Alendæmaglæ), der ligger centralt i det ret lille Sogn (1038 ha). Flere Veje fører til Kirkebyen, der 1797 havde en uregelmæssig Byplan med nord-sydlig Orientering, indrettet efter Overfladeforholdene og efter en gammel Vejrute, der som alle Fortidsveje har lempet sig frem gennem Terrænet. Ved Indkørslen til Byen fra Syd kom man (1797) først forbi et Par Gårde og Kirken, dernæst fulgte fire Gårde i Retningen op efter Bydammen ved det store Vejkryds, og østfor Vejen lå fire Ejendomme og Huse, heriblandt Skolen. Ved Vejkrydset og i østlig Retning fandtes fem Gårde og Ejendomme, og så var Markerne tomme for Menneskeboliger, helt til man kom til Haraldsted. Allindemagle Sogn er mod Syd afgrænset af Gyrstinge Sø og mod Nord af Haraldsted Å, der har sit Udspring oppe hinsides Herredsgrænsen i Skoveggen Syd for Merløse Gård. Naturforhold har i det store og hele givet Sognet en praktisk Afgrænsning. Allindemagle Bys særegne Historie i Nutiden har Johs. T. Christensen skrevet udførligt om i Historisk Aarbog for Sorø Amt 1953, 80—112. I 1839 påbegyndtes Opførelsen af Allindemagle Gård. Herved nedlagdes gradvis den gamle By, hvis Grundplan fra 1797 er omtalt foran. Af de gamle Gårde blev kun een, Nordgård, tilbage. Der var i 1950 i Sognet 396 Indbyggere, fordelt på 115 Husstande. Forleddet i Allindemagle er Trænavnet *Al* (El), forsynet med Afledningsendelsen *und*, som bruges ved Dannelse af Tillægsord, der betyder „som er forsynet med eller ligner det og det“. Navnene med denne Endelse er altså oprindelig Tillægsord, der er gået over til Navneord. I Nutiden er -und, ifølge Kristian Hald, ofte blevet til -*ind*, f. Eks. i Almind,

egentlig „Stedet, som er forsynet med eller hvor der vokser Alm“. Allindemagle er altså et Stednavn, hvis Forudsætning var den stedlige Træbevoksning.

Endelsen *-magle* betyder „stor“.

Nordoppe findes Parallelnavnet *Allindelille* i Haraldsted Sogn. Øst herfor har vi *Valsølille* Sogn og sydøstlig i Haraldsted Sogn er Landsbyen *Valsømagle*. Syd i Herredet ligger *Hjelmsømagle* (Sneslev Sogn) og umiddelbart Syd for Herredsgrænsen træffer man *Hjelmsølille*.

Udenfor Ringsted Herred findes ligeledes Eksempler på Navneparrene magle — lille, f. eks. Stenmagle — Stenlille, Haldagermagle — Haldagerlille, Fjenneslevmagle — Fjenneslevlille o. s. v.

Stednavnetypen ved denne særlige Navnegivning har været produktiv til ind i det 13. Århundrede, da den i de fleste Tilfælde ændredes til *Foranstilling*: Typen Store Heddinge (1357 Maklæhedinge, 1261 Hedingi Maklæ) o. s. fr. Det vil altså sige, at de ovenanførte Navne har fået deres Form før det 13. Århundrede.

I *Peter Skautrup's* Værk: „Det danske Sprogs Historie“ I (1944), findes der Side 143 et lærerigt Kort over Udbredelsen af Stednavnetypen Allindemagle—Allindelille. Typen har tydelig østdansk Karakter, og i denne *Efterstilling* af vedføjede Led kan vel søges en af Forudsætningerne for den bestemte Artikels (det bestemte Kendeords) Vedføjning til og Fastvoksen med Navneordet.

I Vest- og Sønderjydske har man foransat Kendeord: æ Mand, æ Hus, medens man i de øst- og nordjydske Dialekter samt på Øerne har efterhængt Kendeord: Mand-en, Hus-et. Det må formodes, at *Efterstilling* ikke er forekommet i Jydske,

eller også er denne Konstruktion der opgivet så tidligt, at ethvert Spor (bortset fra Persontilnavne) er forsvundet. Hvis vi fastholder den sædvanlige Anskuelse, at *Mand hin gamle* er Udgangspunktet for efterhængt Artikel *Mand-en (gamle)*, er det klart, at en Efterpåhængning til Navneordet af Tillægsordets foransatte Artikel ikke kunde finde Sted i Jydsk, hvor Konstruktionen *den gamle Mand* var (blevet) enerådende. Herved forklares ganske vist ikke den bestemte Artikels Opkomst, men herved vilde vi få en rimelig Forklaring på dens Plads. Den bliver foransat Artikel i Vest- og Sønderjydsk, fordi Efterstilling af vedføjte Led enten ikke er kendt her eller ikke har fornøden Hyppighedsstyrke. Stedordet, som her bliver Kendeord, er det påpegende *thæn* (den), der i sin trykssvage Anvendelse reduceres til *æ* (eller *a*).

Det er i Virkeligheden såre interessant, at et af vort Lands ejendommeligste Stednavnetyper, med adskillige Eksempler fra Ringsted Herred, har kunnet inddrages i det Materiale, der må anvendes for at klare Forståelsen af det i Dansk så ejendommelige sproglige Fænomen med foransat og efterhængt Kendeord. Derfor har Landsbynavne fra Ringsted Herred fundet Plads i Hovedværket om vort Sprogs Historie, et Forhold, som der kan være Grund nok til at henlede Opmærksomheden på netop på dette Sted.

Vandrer man i en gammel Bondeegn med dens Landsbyer, Veje, Sogneskel o. s. v., erfarer man tit og ofte, at det er sandt, hvad *Johannes V. Jensen* har sagt om vore Landsbyer, at *her er mere end der ses*. Et Bevis på Rigtigheden heraf er

søgt givet i de foranstående Oplysninger, hvor der er fremsat nogle Bemærkninger vedrørende Sogne, Skel m. v. fra Ringsted Herred. Et øvet Øje vil altid se en hel Del, som ellers i Almindelighed ikke bliver iagttaget. For vordende Lokalhistorikere fra Egnen kan denne Artikels Meddelelser antagelig være til Gavn.

Det vilde have været let at fortsætte og f. Eks. fremført Iagttagelser fra Studier i Marken fra hele Ringsteds Herred, men så vilde man nemt kunne fylde en hel Årbog, og det vilde blive for megen Plads at ofre på Emnet, som man derfor med Vilje har afgrænset til nogle få Sogne i det udvalgte Herred.

Dømt fra Kjole og Krave

Af Erling Petersen.

I 1652 døde sognepræsten til Fuglebjerg og Krummerup menigheder, hr. Jens Spleth, og samme aar blev Christen Jensen Farsovius indsat i embedet, hvor han fik sit virke i et kvart aarhundrede.

Det maa imidlertid formodes, at hverken de menige sognemænd eller kirkeejerne har vidst, hvad de gjorde, da de valgte hr. Christen til deres præst. Han havde nemlig i forvejen intet godt ry paa sig og skikkede sig da ogsaa i Krummerup saa ilde, at det til sidst blev umuligt baade for hans foresatte og hans sognebørn at se igennem fingre med det.

Christen Jensen Farsovius var sikkert, hvad hans efternavn kunne tyde paa, fra Farsø i Himmerland. Formodentlig blev han student fra en af sin hjemegns skoler, men det vides ikke, hvornaar han dimitteredes til universitetet. Efter endt studietid — vistnok omkring 1643 — kom han ud som skibspræst, og den 3. juli 1645 blev han ordineret til præst i Frederiksstad i Skaane. Her kom han efter faa aars forløb i en svær forlegenhed, idet en af hans tjenere døde pludseligt. Men til trods for, at den mand, der var aarsag til tjenerens død, rømte, faldt der dog mistanke paa hr. Christen, og da han aabenbart ikke har kunnet gøre ordentlig rede for sig, mistede han kaldet og havde ikke det, hvortil han kunne hælde sit hoved.

Det lykkedes ham dog efter en tids forløb at faa oprejsning, saa han igen kunne søge præstekald, og den 2. oktober 1652 blev han kaldet til sjælehyrde for Krummerup og Fuglebjerg sogne, hvortil han med sin hustru Maren og lille søn Jens kort efter arriverede.

Der synes ikke i den første tid at have fundet hændelser sted, som kunne bekræfte hr. Christens slette ry. Men det skyldtes maaske, at han havde taget sig selv i nakken og villet vise, at han var fuldt ud værdig til den oprejsning, han havde modtaget. Der hengik nemlig 10 aar, inden han ses at være kommet paa kant med sine foresatte, og det bar han i nogen grad ikke selv skylden for. Han havde nemlig modtaget en beskrevet seddel fra herremanden paa Fuglebjerggaard, Erik Herlufsen, hvis fader Herluf Eriksen, død før 1642, var en uægte søn af Erik Walkendorff, der døde 1605. Dette brev havde følgende ordlyd:

„Kære hr. Christen,

lader jeg Eder venlig vide, at Gud i disse dage haver velsignet os med en ung datter, og beder, I ville komme til os i morgen og hjemmedøbe hende og siden gøre en sær prædiken og kristne før prædiken barnet og indlede min kvinde før prædiken. Jeg vil staa Eder for al den fare, I kunne komme udi derfor.“

Hr. Christen gjorde, hvad herremanden bad ham om, ja, følte sig maaske i nogen grad nødsaget dertil, men havde næppe regnet med at høre ilde derfor. Da sagen imidlertid kom provsten i Førsløv, magister Hans Jørgensen Hammer, for øre, indstævnede han hr. Christen for landemodet og truede ham paa hans kald.

Der laa nemlig det bag Erik Herlufsens skrivelse, at hans barn var undfanget før brylluppet, og da han og hans hustru

ikke havde staaet aabenbar skrifte for deres forseelse eller paa nogen anden vis gjort afbigt for den forargelse, deres slette eksempel havde vakt i menigheden, havde hr. Christen ved at efterkomme Erik Herlufsens anmodning aabenlyst overtraadt sine forskrifter. Derfor — og fordi han ikke havde raadført sig med sin provst, inden han gik med til noget saadant uhørt — blev han nu truet med at miste sit kald.

Det siger sig selv, at hr. Christen blev bange for endnu engang at blive sat fra sin bestilling. Han stillede sig naiv an og undskyldte sig med, at det, han havde gjort sig skyldig i, var gjort af enfoldighed, og fordi han var blevet overtalt dertil af Erik Herlufsen, hvis brev hr. Christen derpaa lagde frem for landemodet. Det blev da ogsaa læst op, men alligevel havde præsten sikkert forlist sit embede, hvis ikke rigens marskalk, som var til stede ved landemodet, var gaaet i forbøn for ham og fik udvirket hans benaadning. Dog maatte han for sin forseelse erlægge en mulkt paa 300 rdl. til præsternes kapital.

Hr. Christen slap altsaa med skrækken, og maaske bevirkede truslen om embedets fortabelse, at han i et længere aaremaal formaaede at tøjle de slette tilbøjeligheder, der omsider førte ham i fordærv.

I denne periode mistede han sin første hustru, Maren Pedersdatter, der døde i sommeren 1671. Den 12. og 13. juli holdtes der skifte efter hende, og den 7. september sluttede hr. Christen akkord med sine børn og arvinger. Af disse kendes de tre ved navn, nemlig datteren Cathrine og sønnerne Jacob og Jens. Sidstnævnte, der var født 1648 blev ifølge „Sjællands stifts degnehistorie“ degn i Sørbymagle-Kirkerup 1684, og herfra forflyttedes han 1690 til Ramløse-Annisse.

Faa maaneder efter Maren Pedersdatters død giftede hr. Christen sig med Anna Sørensdatte Bredekilde, et ægteskab, der bevilgedes under 24. oktober 1671, men som skulle blive af forholdsvis kort varighed, idet det opløstes efter seks aars forløb.

Der gik nemlig kun kort tid hen, saa begyndte hr. Christens alter ego at gøre sig stærkere gældende, end godt var. Han kom ofte beruset hjem og angreb da undertiden om natten sin hustru med hug og slag og udjog hende derpaa af sit hus, og han undsaa sig end ikke for ved et bryllupsgilde i Flemstofte i gæsternes paahør at angribe hende paa hendes ære og udkælde hende for baade hore og taske, samtidig med at han udstødte svare trusler og sagde, at naar hun kom hjem i hans hus, da skulle hun faa en ulykke. Hertil kom, at han ikke som en god ægtemand holdt sig til sin hustru alene, men tværtimod søgte til andre fruentimmer. Den 24. april 1677 indberettede præsten i Haarslev, Søren Nielsen Roskilde, til provsten, at hr. Christen søndagen før i Haarslev kirke var blevet udlagt som barnefader til Kirsten Herlufsdatters drengebarn, som blev kaldt Søren, og tilføjede: „Gud gifue, den letfærdige, som hafver nu faaet tre horeunger, maatte faa sin rette løn“.

Kirsten Herlufsdatter ville iøvrigt allerede ved sit andet barns fødsel have udlagt hr. Christen som barnefader, men hans hustru fik det forhindret. Det fremgaar af et skriftligt vidnesbyrd, som Anna Sørensdatte senere fremlagde for provsteretten. Det hedder heri: „Sidste gang, som hun ville udlagt ham for barnefader, da paa det hun skulle ikke udlægge ham, var ieg self hos hende paa hans vegne og gaf hende noget — en dyne, en sølfskee, et lagen — og hans egen

datter Cathrine var med, en bonde i Bendslev, Christopher, lofvede hende et halvt pund korn paa hans vegne. Degnen Gabriel stod under møllen og saa, at vi kom derfra.“

Da præstekonen fremlagde denne bekendelse for retten, stod hr. Christen indklaget for vold mod sin kapellan Jacob Prom, der havde været hans medhjælper siden 4. oktober 1774.

Først fremstod degnen i Krummerup, Gabriel Pedersen, og vidnede med oprakte fingre, som loven bød, at han havde set, at hr. Christen gav sin kapellan, hr. Jacob, en ørefigen i sin store stue.

Dernæst vidnede studiosus Jeremias Wulff, at hr. Christen slog ruderne ind hos hr. Jacob, hvilket Gabriel Degn, Anne Christophers og Maren Thomasdatter ogsaa havde overværet.

Ydermere vidnede Jeremias Wulff, at hr. Christen havde overdænget sin kapellan med skældsord og i det hele tiltalt ham ilde, ja, brugt ord som „tiuf“ og „skielm“, hvilket de to forannævnte kvinder samt Niels Johan Prom, hr. Jacobs broder, ogsaa havde hørt.

Endelig fremlagde en række sognemænd et skriftligt vidnesbyrd om hr. Christen. Det havde følgende ordlyd:

„Der til sligt at svare fremstod Daniel Povelsen Bager, ridefoged til Lystager, og paa sin husbonds vegne, Philip Joachim Barstorff*) — saa vel som og paa egne vegne betroede, at hr. Christen havde baade uden og inden embedet skikket sig saaledes, at han ikke kunne forsvare det. I embedet, hvor han, som et lys, skulle oplyst

*) Philip Joachim v. Barstorff til Froslevgaard ægtede efter 1667 fru Bente Clausdatter Urne, der arvede Lystagergaard efter sin første Mand, gesandt Henrik Rosenvinge.

aanden, havde han tit standen drukken og undertiden fjertet, bandsat, annammet faa og hjemvist mange uden sag fra sakramentet — med kirketjenesten saaledes forholdt sig, at naar der lyses til første prædiken, er der ringet sammen til sidste, og tvært om igen, naar der skulle være sidste, er der bleven første, saa man sjældent haver haft, hvorefter man sig kunne rette. Juledag, da menigheden skulle været velsignet, blev den forbandet med disse ord: „Var fanden i Eder i aftes, da bliver han ligesaa i dag“ — med anden usommelighed, som det hellige præsteembede ikke egnede og anstod.

Uden embedet haver ogsaa hr. Christen fortørnet Gud og forset sig, selv udi hans hus, hvor han sin hustru ilde havde medhandlet og givet børn og tjenere udi mange maader onde og forargelige ord; ogsaa uden huset, hvor han udi kroen haver levet udi daglig drukkenskab og fylderier, kort sagt: Skældsord, eder og banden og adskillig uskikkelighed haver udi mange maader ladet sig hos hr. Christen tilsyne.

Dette af den ganske menighed at være approberet ogsaa udi al sandhed, som foreskrevet staar, at være passeret, vidner vi underskrevne med vores egne hænder.“

Men med hr. Christen var der intet udkomme. Han afviste baade sognefolkets vidnesbyrd, der paa menighedens vegne var underskrevet af otte gode mænd, hr. Jacobs anklager og sin hustrus bekendelse. Det eneste, han ville indrømme, var, at han vitterlig havde slaæet vinduerne i hr. Jacobs værelse ind, men da det var hans egne, mente han, at han havde ret til at behandle dem, som han fandt for godt. Provsteretten kom imidlertid til det resultat, at naar man har „lejet hen eller i anden maade afforhandlet, da er leje eje til fardag.“ Det lykkedes dog at faa hr. Christen forliget med sin kapellan, men han holdt ikke forliget, og saa maatte sagen gaa sin gang.

Da herredsprovsten, magister Hans i Førsløv, ikke formaede at føre sagen til ende, befalede biskoppen magister Povl Munkgaard, Herlufsholm, at formulere anklagen mod hr. Christen, der havde forbrudt sig paa 8 punkter, som her skal gengives efter justitsprotokollen:

- „1. For uskikkelighed i liv og levned og snart hverdagsfylder i kroen sættes i rette, om ikke hr. Christen med saadan uskikkelighed og forargeligt liv og levned haver forbrudt sit kald efter recessen?
2. For ubekvemme ord paa prædikestolen og forsømmelser i sit embede sættes i rette, om han ikke haver gjort imod sin ed og sit embede?
3. For utilbørligt og ukristeligt forhold mod sin hustru, med slag og skældsord, sættes i rette, om han ikke derfor bør at straffes som kongelige befalingers overtræder — og særdeles den sidste befaling, som for bededagene udgik.
4. For uforligelighed med sin kapellan, hr. Jacob, vold og slagsmaal, paa ham beganget er, sættes i rette, om ikke hr. Christen har forbrudt sit kald for ubesindig vold og slagsmaal?
5. For skældsord og æresskældning, hr. Jacob angaaende, sættes i rette, om ikke hr. Christen bør selv at være det, han en anden ubevislig har beskyldt for, og lide derfor paa sin ære?
6. For trusel og undsigelse sættes i rette, om ikke hr. Christen bør at stille borgen for sig?
7. For undvigelse af præstegaarden, præstegaardens fordærvelse og inventariets borttagelse sættes i rette, om han ikke bør at stande til rette derfor?
8. For horeri og letfærdighed med et kvindfolk, som hr. Christen havde ligget i med, og samme kvindfolk nu beretter sig at have avlet 3 børn med hr. Christen, hvilket ridefogeden paa Lystager og Knud Andersen haver bevidnet, sættes i rette, at [han jo haver forbrudt sit kald efter recessen].“

Det siger sig selv, at med saadanne anklager rettet mod sig, kunne hr. Christen snart se ende paa sin præstegerning i Krummerup-Fuglebjerg, og provsteretten kom da ogsaa hurtigt til det resultat, at da hr. Christen saa skammeligt havde vanæret og beskæmmet sit hæderlige præsteembede med sine mange uskikkeligheder, og derved bevist at være en anden, end han var eller burde være ifølge ordinansen fol. 49, pag. 2, og da han trods mange paamindelser ikke havde raadet bod derpaa, kunne ingen komme udenom, at hr. Christen derved havde overtraadt ordinansen og forbrudt sit kald.

Provsterettens dom var dog ikke den endelige, idet en provst ikke kunne dømme en præst fra kaldet. Sagen førtes saa frem paa landemodet og blev paa ny trævlet op. Her fremlagdes ogsaa et tingsvidne med Kirsten Herlufsdatters bekendelse, at hun og hr. Christen havde 3 børn sammen. Sidstnævnte protesterede og paastod, at han ville bevise sagen anderledes, men alt var forgæves. Landemodet fandt det tilfulde bevist, at hr. Christen havde teet sig saa uskikkeligt, at han burde miste sit kald samt stille Jacob Prom kaution, fordi han havde undsagt ham paa livet. Da han, hvad angik horesagen, havde beraabt sig paa vidner, kunne det ikke nægtes ham at føre disse frem.

Det følgende aar — 1678 — blev hr. Christen paa ny stævnet for landemodet, men han mødte ikke. Stævningen oplæstes i hr. Anders Hjørrings hus i Vartov, og derpaa blev oplæst en kapitelsdom af 19. december 1677, ifølge hvilken hr. Christen var blevet overbevist om 3 gange begaaet lejermaal med Kirsten Herlufsdatter og „derfor kendt fra sit ægteskab med Anna Sørensdatte og tilbørlig at straffes“. Hr. Christen havde altsaa ikke været i stand til at frem-

skaffe de vidner, han havde beraabt sig paa over for landemodet aaret i forvejen. I hvert fald kom de, saa vidt det kan ses, ikke til at vidne i sagen.

Landemodets endelige dom af 1678 blev aldeles tilintetgørende for hr. Christen. Den lød ord til andet saaledes:

„Eftersom bevises, at hr. Christen Jensen Farsovius, forrige sognepræst til Krummerup, 3 gange er befunden i hor med et letfærdigt kvindfolk udi sit ægteskab, og han for samme tredobbelte synd er skilt fra sin hustru Anna Sørensdatter, hvorudi han ikke alene har begyndt at blive en anden, end han var og burde at være, men endog fremdeles bleven fremturendes derudi og ej raadet bod derpaa, da bør han herefter — efter ordinansen — at regnes for en uordineret person ligesom almuesfolk og aldeles uværdig saavel det hellige embede paa noget sted og udi nogen maade at betjene, som den behørige præstelige habit at drage uden at nyde nogen adgang til den gejstlige jurisdiktion eller privilegier i nogen måde, men han bliver hermed for sine begangne forseelser at overlevere til den verdslige dommer.“

Hr. Christens skæbne efter udstødelsen af præstestanden kendes ikke. Han afløstes i embedet af sin kapellan, Jacob Prom, der fra 1677 til 1722 var præst i Krummerup-Fuglebjerget, og som forøvrigt ogsaa blev hr. Christens afløser i ægteskabet med Anna Sørensdatter Bredekilde, der døde 13. maj 1785.

Det sidste, der høres til Christen Jensen Farsovius, er, at han efter afsættelsen overdrog sine to sønner, Jens og Jacob, en obligation paa 200 rdl., som Jacob Prom efter sin tiltrædelse som kapellan hos hr. Christen havde laant af denne. De havde altsaa fra først af staaet paa en endog særdeles god fod med hinanden. Den 17. juni 1679 stævnedes hr. Christens sønner imidlertid hr. Jacob for beløbet. Denne mødte ikke

selv, men sendte et skriftligt svar. Seks uger senere blev sagen paa ny optaget, men skønt beløbet ikke var forfaldent, foretrak hr. Jacob dog at svare de to brødre til beløbet mod at faa obligationen udleveret.

Siden hørtes intet til den to gange afsatte præst.

Men om hans degn, Gabriel Pedersen, der saa ivrigt og villigt vidnede mod sin foresatte, kan fortælles, at han ret snart kom til at dele skæbne med hr. Christen — og kuriøst nok af samme aarsag! — Ved landemodet 1680 blev han tiltalt for forsømmelse i embedet, for tvende lejermaal og for at have truet med at ville sætte ild paa præstegaarden. Landemodet dømte ham fra embedet og overgav iøvrigt sagen til den verdslige øvrighed. Senere er intet fundet om ham.

K I L D E R :

Justitsprotokol for Øster Flakkebjerg herreds provsti 1677-1720. — Skifteprotokol for samme provsti 1662-1720. — Stenfeldt: Retssager for Roskilde landemode til 1750. — Wibergs præstehistorie 1871-73. — Kirkehistoriske samlinger 3. rk., 5. bd. — Hostrup Schultz: Mads Jensen Prom. 1900. — Anders Petersen: Sjællands stifts degnhistorie. 1899.

Haraldsted Kongshus

Et nyt bidrag til Haraldsted sogns historie.

Af **Børge Green-Larsen.**

Da Knud Lavard faldt for morderhånd i 1131, blev navnet Haraldsted for bestandig indskrevet i Danmarks historie. Der har ofte været skrevet om denne udåd og om kilden, der udsprang på stedet. Historien beretter også om kapellet ved skt. Knuds kilde og om Kildegården, såvel som man har ment, at der har ligget en middelalderlig kongsgård i byen. Navnet Kildegård forekommer i Ringsted Klosters jordebøger indtil 1631. Her er dog kun tale om, at samtlige bymænd i Haraldsted betalte en mindre afgift for Kildegårdens jorder, der var delt mellem dem.

Dronning Sophie og prins Christian tog ind på Valsøgård.

Gennemgår man lensregnskaberne (Haraldsted hørte før 1585 til Roskildegårds len) er der intet, der tyder på, at der har været en kongsgård i byen før 1621. Frederik 2. kunne f. eks. tage ind på det nærliggende Valsøgård, som han ejede; desuden havde han et jagthus i Høed. Lensmanden på Roskildegård, Eggert Ulfeldt, fik dog i 1574 besked på at flytte det til Særløse. — Der var ikke brug for det i Høed — fremgår det af befalingen —, fordi Valsøgård lå så nærved. De

ældste lensregnskaber giver ikke mange oplysninger, og først i 1585—86 hører man, at dronning Sophie og den unge prins Christian tog ind på Valsøgård.

Haraldsted præstegård.

I 1609 nævnes Haraldsted første gang som bedested, idet dronning Anna Cathrine den 31. maj holdt måltid der med sit følge. Hun var på vej fra Antvorskov til Roskilde og har sikkert gjort ophold i præstegården. Blandt regnskaberne fra 1614 forekommer et bilag, som er mere oplysende; det hedder heri: „20. april holdt Kgl. Majestæt samt „De unge herrer“ for rejse fra Antvorskov til Roskilde måltid udi Haraldsted præstegård; og er da medgået, som præsten igen betales af klosteret o. s. v.“ Hr. Hans (Jacobsen) var dengang sognets præst. Han er nævnt allerede i 1602; men han kan godt have været der før, da regnskaberne mangler fra nogle år. Ellers indeholder de kun få oplysninger om hr. Hans' gæster i de år, indtil kongshuset blev bygget. Christian 4. var der dog 11 gange. Det hændte også, at han blev om natten i præstegården tillige med Kirsten Munk, der ofte ledsagede ham.

Frederik 3. fik vand fra skt. Knuds kilde.

Datidens umagelige vogne krævede et ophold for hver fjerde mil. Der var derfor brug for et bedested i Haraldsted, som ligger omtrent midtvejs mellem Antvorskov og Roskilde. Hvem ved, om Hr. Hans — der i forvejen var underrettet om disse besøg, tillige hentede vand fra skt. Knuds kilde, således at kongen ved samme lejlighed kunne bade i det hel-

bredende kildevand. — Selv konger havde tiltro til de hellige kilder. Ved skt. Helenes kilde i Tisvilde havde Christian 4. f. eks. et badehus, der var så stort, at han kunne bo der under sit ophold. Frederik 3. troede også på kildevandet — og måske særligt på det fra kilden i Haraldsted. Et bilag i regnskaberne kunne tyde derpå. En bødker fik således i 1653 betaling af lensmanden for 4 nye tønder, han havde leveret i klosteret. Ifølge kvitteringen skulle de fyldes med vand fra skt. Knuds kilde og sendes til København „til Hans Majestæts fornødenhed.“

Kirkeladen blev revet helt ned.

Som bekendt brændte præstegården i 1621, hvorpå hr. Hans fik udvist tømmer til en ny gård. Samtidig fik lensmanden i Ringsted Kloster, Aksel Urne, besked på at lade kirkeladen i Haraldsted reparere og opbygge, således at kongen kunne bo der om natten, hvis hans vej faldt forbi. Regnskaberne oplyser derimod, at kirkeladen blev revet helt ned. En lokal murermester fik 3 rdl. „for kirkeladen udi Harre-
sted han afbrød, og pladsen sammesteds gjorde ryddelig, hvor det hus, som efter Kgl. Majestæts befaling skulle opbygges, er bleven rejst. Item for mursten, som blev af samme kirkelade, han rengjorde.“

Kongens gæstehus.

Sammenligner man byggeregnskabet med den synsforretning, der blev foretaget efter Svenskekrigen ($2\frac{1}{2}$ 1661), får man et nogenlunde billede af det nye kongshus. Om beligheden kan der være nogen tvivl. Kirkeladen har dog ligget

for sig selv, da kirkegårdsmuren ikke nævnes i regnskaberne. Det siges udtrykkeligt, at kongshusets forstue vendte ud til kirkegården; men der er sikkert her tale om indgangen til kirkegården.

Kongshuset, der lå i nord-syd, og som havde 2 skorstene, var et 11 fag langt og ca. 11 alen bredt, muret bindingsværkshus i 2 stokværk. Grunden var lagt med kampesten, som igen var fyldt ud med mursten under fodstykkerne. Huset, såvel som svalen ind til gården og 2 „lillehuse“ (det ene var ved den nordre gavl), havde tegltag. Kort Richter i Køge havde leveret 3000 hollandske astrag (fliser) til gulvene; desuden var der indsat 24 vindueskarme, og der var kalket overalt indvendig, efter at væggene først var pudset med ler. Vinduerne og dørene i kongens egne gemakker var af egetræ.

Fra forstuegemakket (denne side af huset er også nævnt som ud til gaden) kom man ind i kongens gemak, der var en stor gennemgående stue i den nordre ende. Væggene var her beklædt med panel, og langs panelet under vinduerne stod en fire alen lang asketræsskive (bord) med udtræk; desuden var der et andet tilsvarende bord i stuen, dog uden udtræk. En vindeltrappe førte fra gemakket op til kongens sengekammer på 1. sal. Her var væggene draget med rødt klæde. Adgangen til de øvrige gemakker, som havde halvdøre ud til svalen, var ad en trappe i gården.

Stalden og vognskjulet.

Omkring 1622 blev der mellem gårdspladsen og gaden bygget en 12 fag lang stald til 12 heste. I den ene ende af

stalden (porthuset) blev indrettet 2 kamre og et „lillehus“. Samtidig byggede man et vognskjul på 6 fag op til stalden. Bagsiden af skjulet var ligesom porthuset muret mellem stolper. Glarmesteren leverede en lygte til stalden, og der kom skodder for vinduerne; desuden blev der sat et to rader højt stengærde (32 favne) „mellem husene“, og der blev indrettet en kælder; derimod hørte der ingen brønd til kongshuset. Man har vel benyttet brønden i præstegården.

Travle dage.

Årene 1623—40 var en travl tid for hr. Hans og Birgitte Andersdatter. Der var som regel gæster 4—5 gange om året; desuden kom hoffets personale jævnligt hele året rundt. Christian 4. tænkte måske også på sine børn, da han lod kongshuset bygge. „De unge herrers gård“ i Sorø blev bygget på samme tid. Grev Valdemar Christian (kongens søn med Kirsten Munk) var kun otte år, da han i 1630 blev sendt til det nyoprettede akademi, hvor hans ældre halvbroder, Hans Ulrik (Gyldenløve), allerede gik. Vejen til skolen gik over Haraldsted; derfor var „De unge herrer“ ofte gæster i kongshuset, når de i deres ferier rejste til København eller Frederiksborg Slot. Også døtrene, „De unge frøkner“, kom jævnligt til Haraldsted. I de første år var de ledsaget af Ellen Marsvin. Senere var det fru Anne Lykke, som blev afløst i 1631 af Karen Sehested. I det hele taget blev kongshuset på Christian 4's tid kun benyttet af kongen selv og hans nærmeste familie. Kun een gang træffer vi en udenlandsk gæst, og det var tillige en mindre velset gæst her i landet.

Kirsten Munk og Rhingreven hyggede sig i kongshuset.

I årene 1625—29, hvor kongen deltog i Kejserkrigen, rejste Kirsten Munk nogle gange til Tyskland for at besøge sin gemal. Under et sådant besøg traf hun sidst i 1626 grev Otto Ludvig af Salm (Rhingreven), der havde taget tjeneste hos den danske konge. Fra hendes side blev det straks til forelskelse. „De dansede og legede jul sammen“, hedder det i en beretning om dem. Ved hendes afrejse aftalte de, at han skulle sætte sig i forbindelse med hende, når han kom til Danmark. Hun tog derefter ophold hos sin moder, fru Ellen Marsvin, på Dalum Kloster. Nogle måneder senere kom Rhingreven til Dalum med et brev fra kongen. Tilsyneladende blev han en tid sammen med fru Kirsten; i hvert fald rejste de sammen fra Dalum til København i december 1627. Den 17. kom de til Haraldsted, hvor de tog ophold for natten tillige med deres medhavende opvartere og tjenere. Der er bevaret et såkaldt fortæringsregister fra den dag. Hr. Hans opremser heri, alt hvad der var medgået til måltiderne, og som man ser, er det mest saltmad:

1 otting saltede laks, 2 saltede svinerygge, 3 stk. spegeflæsk,
1 otting saltede sild, 7 skålpd. bergfisk (klipfisk), 100 kuller
(torsk), 6 lispd. oksekød, 2 ferske lam, 1 svinehoved, 10 høns,
1 otting smør samt 10 ferske oksetunger og 1½ otting hvedemel;

desuden havde præstekonen bagt hvedebrød, kringler og rug-simler, som hr. Hans beregnede til 3 ort. Maden var tilberedt med safran, peber og muskatblomme samt svedsker, rosiner, korender, risengryn og mandler. Det hele blev skyllet ned med 7 potter vin.

Ved hjemrejsen i januar 1628 tog Kirsten Munk og Rhingreven atter ophold for natten i kongshuset, og ligeledes i april s. å., da de igen var på vej fra Dalum til København; men det var også sidste gang fru Kirsten var i Haraldsted.

Christian 4. og Vibeke Kruse.

I foråret 1629 sluttede kongen sig til Vibeke Kruse, Kirsten Munks tidligere kammerpige. Fru Vibeke rejste som regel med et følge på 15 personer. Hun var 10 gange i Haraldsted; men kun een gang, hvor hun ledsagede kongen, ses hun at have taget ophold for natten i kongshuset. Kongen kom ofte til Haraldsted i de år (1636—40), og prins Christian, der blev gift i 1634, kom der nu med sin gemalinde, Magdalene Sibylle, der var datter af Kurfyrsten af Sachsen. Prinsen ses også flere gange at have opholdt sig på Mørup, som altid havde været kongens jagtgård (Kancelliets brevbog 1633).

Hr. Hans faldt i unåde på sine gamle dage.

Tilsyneladende fik hr. Hans ikke betaling for sin ulejlighed ved alle disse besøg. Han blev dog begunstiget i mange retninger, såvel som kongen tålmodigt hørte på ham, hvis han havde noget at beklage sig over. Fogeden i klosteret satte en dag en af hans sønner i fængsel, fordi han ikke ville overtage en øde gård. Hr. Hans henvendte sig straks til kongen, der bad lensmanden forklare, hvorledes sligt kunne ske. To af præstesønnerne havde for øvrigt fået lovning på optagelse i Sorø Skole.

Men kongen kunne også være streng overfor hr. Hans, selv om han i sidste øjeblik tilgav ham. I 1639 blev præsten i Haraldsted tiltalt for forskellige forseelser, han havde begået. I samme anledning modtog lensmanden, Jørgen Seefeld, et missive, hvoraf det fremgik, at hr. Hans havde andraget om at få disse forseelser tilgivet på grund af sin høje alder. „Og — som det hedder videre — da han derhos har lovet at ville rette og forbedre sig, tillader kongen, at de for denne gang må eftergives ham.“ Lensmanden fik dog besked på at holde øje med hr. Hans, for hvis han atter gjorde noget galt, skulle han tiltales derfor. Året efter døde hr. Hans. På kongens foranledning overtog Peter Jensen Busk, øverste hører ved skolen i Roskilde, det ledige præsteembede.

Havde kongsgården og præstegården fælles port.

En tømrer fik i 1642 betaling for en lille bro, han havde opsat i Haraldsted. Ifølge kvitteringen fremgår det, at den lå for porten i præstegården. Skriveren har derimod indført bilaget i regnskabet med følgende bemærkning: „En ny liden bro, som Kgl. Majestæts vej over falder ved porten på kongens hus i Haraldsted“. Det kunne heraf se ud til, at Kongsgården, som den ofte kaldtes dengang, og præstegården havde fælles port. Den 22. jan. s. å. tog den tolvårige Ulrik Christian (Gyldenløve), der var elev på Sorø Akademi, ud til Haraldsted for at besøge sin moder, fru Vibeke, der opholdt sig der.

Da Fyn var truet i 1643.

I 1643 var der især travlt i Haraldsted. Kongen var der 4 gange; desuden var prinsen der, fru Vibeke og hendes søn,

Ulrik Christian, samt grev Valdemar Christian, der samme år rejste til Rusland. Der er særlig grund til at nævne årets sidste kongebesøg den 27. december. Kongen kom den dag fra Frederiksborg Slot og var på vej til Fyn for at organisere et forsvar af øen, som var truet ved den svenske hærs indfald i Jylland. Først den 24. februar kom han tilbage fra Fyn, og også denne gang blev det kun til et kortere ophold i Haraldsted.

Køkkenet.

Mærkeligt nok blev der først i 1647—48 opført et køkken ved kongshuset. Der havde ellers været mere brug for det i de 25 år, der var gået. De tider var forbi, hvor kongen holdt måltid med et stort følge. Nu var der kun tid til en lille forfriskning, d. v. s. en kande vin og en pot øl pr. mand. Det nye køkken, som blev bygget ved den søndre gavl, var et klinet, stråttækt hus på 3 fag. Det var ikke et stort køkken, idet de 3 fag tillige indeholdt et køkkenkammer samt et mindre kammer (spisekammer?) Der var stenbro (7 favne) overalt i det nye hus. I selve køkkenet, hvor der tillige var bageovn, stod en seng, et skiveblad og en retterbænk.

Christian 4. var mindst 50 gange i Haraldsted.

Ifølge lensregnskaberne var Christian 4. 50 gange i Haraldsted. Kirsten Munk var der 14 gange og prins Christian 24. Kongens sidste besøg var den 13. juli 1647. Fru Vibeke havde lige været der ugen forud, også for sidste gang. Hertug Frederik til Holsten, der året efter blev konge, tilbragte natten mellem 7. og 8. december s. å. i kongshuset. Han var 10 gange i Haraldsted.

Frederik 3. ville have sine gemakker i den modsatte ende af huset.

I 1654 påbegyndtes en større omforandring og reparation af kongshuset. Der blev lagt murstensgulv i den gamle borgestue ved den søndre gavl. Kongen havde ønsket at få denne stue som gemak. Samtidig lavede tømreren en vindeltrappe, der førte fra det ny gemak og op til det gamle sengekammer over forstuen ved kirkegården. Sengekammeret ind mod gården fik nye fliser (astrag), og der blev lavet en trappe op til det i gården. De nye gemakker fik hver sit „lillehus“, der var murede og med bindingsværk ligesom huset; desuden flyttede man forstuedøren hen til det ny gemak; men dog således, at forstuen stadig kunne benyttes som hovedindgang. Der blev kalket overalt indvendig, og der kom nye vinduer i; desuden indsatte snedkeren tre store firkantede jernstænger i hver karm.

Et års tid efter fortsatte man med omforandringen. Der blev sat nogle skillerum op i det store gemak over den tidligere borgestue. Man fik derved et gemak ud til gaden (kirkegården), og to sengekamre samt en lille forstue ind mod gården. Gulvene i de nye gemakker blev lagt med astrag, og vinduerne blev fornyede, således at de svarede til de øvrige. Snedkeren satte også jernstænger for vinduerne her, samt i det gamle sengekammer, der havde forbindelse med kongens ny gemak, og som uden tvivl var hans sengekammer. Adgangen til de nye gemakker var fra svalen i gården. Den blev forlænget og tækket med strå, således at 9 af husets 11 fag nu var med svale; desuden blev der bygget en kvist over den. I hele huset var der nu 2 store gemakker og et mindre samt 5

sengekamre og 2 forstuer. Samtlige 8 gemakker havde ildsteder (små kaminer); derimod var der nu ingen borgestue til tjenerskabet. Meget tyder dog på, at præstefamilien har taget sig af dem. I et bilag fra 1654 forklarer skovfogeden i Valsømagle skov, Peder Høy, at han det år uden betaling havde leveret 20 læs bøg og 2 læster kul til hr. Frederik i Haraldsted præstegård, „eftersom en del bruges i hans hus til kongens folk“.

Konkurrenten Kirstens Borgmesters i Ringsted.

I 1650-erne havde kongshuset ellers fået en konkurrent, idet Kirsten Borgmesters i Ringsted til tider havde op mod 50 gæster, som både fik mad og natlogi. Flere fyrstelige personer overnattede hos hende i de år, bl. a. landgreve Frederik Fritz af Hessen og Hendes Fyrstelige Nåde Augusta Sophie af Salzburg.

Udenlandske gæster.

Christian 4. rejste som regel alene, hvis han da ikke var sammen med sine sønner. Det kan man derimod ikke sige om det nye kongepar. Dronning Sophie Amalie satte pris på at have sin familie om sig samt udenlandske gæster. Selv var hun tilsyneladende aldrig i Haraldsted; derimod var hendes brødre, hertugerne Johan Frederik og Chr. Ludvig af Braunschweig—Lüneburg ofte gæster i kongshuset samt hertug Ernst Günther af Sønderborg og hertug Philip af Glücksburg. Den 20. aug. 1655 holdt dronningens moder, fyrstinde Anna Eleonora af Lüneburg, middagsmåltid i Haraldsted. I præstegården havde man ventet hende i flere dage. Hr. Frederik skriver således i sit fortæringsregister om dette besøg:

„14. aug. kom en af Hans Majestæts enspændere her til Haraldsted og logerede hos mig. 17. aug. afløstes han af en anden enspænder, som forblev her, indtil Fyrstinden af Lüneburg kom her den 20. aug. Er medgået 12 måltider, for hvert måltid 12 skilling“. (Enspænderne medbragte som regel breve).

Prins Christian (Chr. 5.) og Svenskekongen var husets sidste gæster.

Oplysningerne om kongshusets gæster slutter med nogle besøg af Hans Fyrstelige Nåde, prins Christian (Chr. 5.), da han i 1654—55 som niårig rejste til Fyn og Jylland for at blive hyldet som tronfølger. Ved begge rejser passerede han Haraldsted, hvor han spiste og tog ophold for natten. Tre år efter sad Svenskekongen ved det lange bord i kongens gemak. Det stod der endnu, da svenskerne havde forladt landet i 1660; derimod manglede der døre og vinduer overalt. Fliserne var brudt op, og samtlige skorstensankre og vinduesstænger var forsvundet; desuden var bræddeloftene beskadigede eller manglede helt, det samme gjaldt panelet i kongens gamle gemak og paneldørene samt de kostbare låse¹). Det var tvivlsomt, om det kunne betale sig at reparere kongshuset igen. Der var ikke det samme behov for et gæstehus i Haraldsted. Vognene var blevet bedre; der var kommet fjedre i karosserne — man kunne køre længere og behageligere. Amtsregnskaberne, som skulle være den bedste kilde, giver ingen oplysninger om kongshusets skæbne.

¹) Rentekammeret: Kommissionsakter vedk. overtilsyn med kgl. slotte og gårde. A. 1. Sjælland. Kommissionen af 13/12 1660.

Herlovianeren

H. B. Melchior

EN SKOLEMAND FRA OPLYSNINGS-TIDEN

Av EDV. ELLER

For et par år siden fik jeg av en kusine, der er født Melchior, en lille oktav-bog med marmoreret bind og skind-ryg. På titel-bladet står zirligt prentet: „*Miscellanea poetica & prosaica autore Hans Bøchman Melchior. 1793.* På dansk: „Blandinger“ — eller vi vilde sige: „lidt av hvert i vers og prosa av Hans Bøchman Melchior.“

Forfatteren kendte jeg nok, for hans bror var min oldefar, han var i sin tid Herlufsholms store mand og fik et anset navn som zoolog; han har skrevet den første danske natur-historie på dansk.

Min kusines lille bog, som jeg i det flg. kalder „Optegnelserne“, gjorde den gamle professor levende og nærværende for mig. Den er skrevet med gotisk skrift og falder i tre avsnit. Først en halv snes lyriske digte — hvoriblandt en længere versificeret fortælling: Vulcan og Venus*). Disse vers stammer fra forf.s studenter-år og viser ingen digteriske evner. Andet avsnit er et par pædagogisk-moralske små avhandlin-

*) Venus har et elskovs-eventyr med en gut i Norge. En av Vulcans spioner overrasker det elskende par og melder sagen til sin herre, der rasende klager til Zeus over hans vanartede datters utroskab. Gudindens venner og veninder får dog gjort den enfoldige smedegud til latter, og han får en ordentlig skylle av Zeus, fordi han vover at anklage hans elskede datter. — Det er alt sammen i tidens stil og grumme traditionelt.

ger — også fra studenter-årene —. Den ene kalder han „Slikvorrenhed“, men den handler nærmest om de slemme følger av ulydighed. Den anden: „Skadeligheden af for varme Klæder“, sigter på noget ældre læsere og er ganske kvik i sin form**). De er begge ment som bidrag til „Nyegårds nye Samlinger til Kundskabs og Dyds Befordring“. Disse samlinger har jeg ikke kunnet opspore. — Tredie avsnit er „Naturhistoriske optegnelser“. Dem vender jeg tilbage til senere.

Optegnelserne satte mig igang med at læse, hvad Melchior selv havde skrevet, og opsøge, hvad der var at finde om ham. Der mødte mig en betydelig og meget særpræget personlighed: pædagog, historiker og zoolog, en smuk og — må jeg sige — ædel — søn av oplysnings-tiden.

Mit stof er hentet fra mange spredte, men i og for sig ikke vanskeligt tilgængelige kilder — med det plus, optegnelserne giver.

H. B. Melchior er født 1773 i Grenå, hvor hans far var sognepræst. Præstens far havde en bestilling, som Heiberg har gjort udødelig: han var klokker i Grenå. De to må iflg. deres stilling ha tilhørt kirken. Men præsten var født i Fredericia, og klokkerens far var købmand i Fria. og nævnes dær 1660 — måske hans fødselsår. Fria. var anlagt 10 år før, og var fristed bl. a. for jøder, så den nære forbindelse med denne by kan måske — tillige med navnet — være lidt kompromitterende for arier-attesten. Familietraditionen hævder dog, at

***) De to artikler har jeg offentliggjort tillige med en indledning som kronik i „Vestkysten“ den 19. juni 1956 under titel „Fra oplysnings-tiden“. Desværre var her titelen på det sidste stykke faldet ud.

slægten ikke er jødisk, og nogen forbindelse med den kendte jødiske slægt av samme navn er ikke påvist. Skoleslægten udtaler navnet med rent k, hvad den anden slægt vist i regelen ikke gør. (Efter at ha sendt manusk. til trykning, erfarer jeg fra Mosaik Trossamfund, at „Familienavnet Melchior findes ikke i Fredericias jødiske Annaler for det 17. og 18. Aarhundrede.“).

Præsten i Grenå havde 5 sønner og 2 døtre, men vi interesserer os her kun for den ældste søn, Hans Bøchman. Da han var 11 år gammel i 1784, døde hans far. Samme år blev filologen A. W. Brorson — en brorsøns søn av den store salmedigter — ansat som konrektor på Herlufsholm, og da han rejste dertil, havde han den lille Hans Bøchman med sig, og denne var så knyttet til skolen ved Susåen resten av sit liv med undtagelse av de 6 studie-år ved Københavns universitet. Dær studerede han matematik og naturfag, særlig fysik, men rimeligvis også zoologi. Nogen embeds-examen tog han aldrig. 24 år gammel blev han i 1797 lærer — eller „hører“, som det kaldtes — på Herlufsholm. 1801 blev han dr. philos., 1820 blev han overlærer og fik titel av professor.

Doktordisputatsen var på latin*) og hed i dansk overs.:

*) Prof. Jac. Badens universitets-journal for 1801 siger: „Den 21. August d. A. forsvarede Hr. Hans Bøchman Melchior, Lærer i Mathematik og Physik ved Herlufsholm Skole, tillige med sin Respondent, B. C. L. Møller, for at erlange den høieste Værdighed i Philosophien, sin Disputats: comparatio inter commoda educationis publicæ & privatæ, og blev derefter offentlig proclameret Magister artium & philosophiæ Doctor.“ — Respondent kaldtes en mand, hvis opgave det var at støtte præces mod opponenterne ved disputatsen. Skikken med en sådan akademisk væbner på den lærde turnerings-plads blev senere avskaffet. (Se Holberg: „Philosophus udi egen Indbildning“, 5. act, 7. sc. Pernilles replik: „Hør du, som est hans famulus ... osv.“).

Sammenligning av fordele og mangler mellem offentlig og privat opdragelse. Prof. F. C. Sibbern siger om avhandlingen i sin mindetale over Melchior: „Den regner jeg ikke, da den kun er skrevet, fordi han troede at burde erhverve sig doktorgraden, og sikkert skulde være faldet anderledes ud, dersom han havde avfattet den i modersmålet.“ Det er jo køligt, og sandt at sige synes vi ikke, den lille avhandling giver ret meget eller har noget videre med videnskab at gøre, men tanker, som vi er vant til, var dengang nye, og bogen røber et sundt syn og virker endnu ret moderne. Fastheden i disposition og gennemførelse er mønsterværdig.

Man kan godt sige, at Melchior var teoretiker. Han var overbevist rationalist, Rousseaus discipel, forstandspræget og uden videre religiøs følelse — for ham var religionen moral — men tolerant og hensynsfuldt-ærbødig overfor andres overbevisning*). Et par steder i Melchiors doktordisputats kan kaste lys over hans religiøse opfattelse:

§ 40. Er der noget Lærefag, der bør være forståeligt og Drengen behageligt, da er det dette [Moral og Religion]: Jo muntrere Sindet er, desto mere åbent og skikket er det til at give Rum for de milde og velvillige Stemninger, som Religionen fremholder; så sandt Læren om Sædelighed og Religion bør sætte mere Sindet end Hukommelsen i Bevægelse, må det blive Lærerens Sag, så vidt som muligt, dertil at benytte de Øjeblikke, da Drengens Sind befindes at være mest modtageligt for de Følelser, som her skulde bibringes ham.

*) Pastor Jul. Schade, der nævnes senere i denne avhandling, skriver bl. a., at Melchior var altfor samvittighedsfuld til med sin villie at ytre noget, der kunde svække disciplenes agtelse for religionen og for de lærere, der havde en anden mening end han; men det var desuagtet kendeligt nok, at han, når han fx. enten var censor eller examinerator i religion, eller han måtte følge disciplene i kirke, befandt sig i en meget forlegen og for ham helt usand stilling.

§ 41. ... b: [Religions-Læren] bør aldrig vare for længe; c: den bør være så forståelig, at Drengen kan forbinde klare Forestillinger med de enkelte Sætninger; d: det bør ikke være en Tvang for dem at overvære den.“

Hertil knyttet en „Anm.: ... hvor unyttigt, ja endog skadeligt det i de allerfleste Tilfælde er for Sæderne at tvinge Børn til at overvære den offentlige Gudstjeneste.“

Tidens pædagogiske tanker gennemtrængte hele hans tilværelse, men blev aldrig død teoretiseren, fordi de udformedes i en meget levende og meget original personlighed, hvis inderste drivfjer i arbejdet var en dyb kærlighed til den ungdom, hvis opdrager han skulde være. Derfor blev han en udmærket lærer. Nogen strålende begavelse med nye og ejendommelige tanker var han ikke.

Da Melchior i 97 tiltrådte stillingen som lærer på Herlufsholm, var den i sin tid udmærkede, men nu helt avfædige Bernth rektor. Han avløstes i 1804 av A. W. Brorson, Melchiors gamle lærer**). Brorson var en udmærket lærer og en tiltalende personlighed, men det blev Melchior, der stærkest satte præg på skolen, og Brorson var stor nok til at lade det ske.

Melchior skabte nye former både for undervisningen og for samlivet på skolen mellem disciplene. Han udarbejdede

***) H. J. Helms skriver i festskriftet „Skovkloster — Herlufsholm. 1135—1935“ bl. a.: Da A. W. Brorson s. å. [1784] blev ansat ved skolen, mødte øverste klasses disciple allerede om morgenen halvfulde på klassen og erklærede under høje råb, at de ikke vilde høres av denne unge lærer, men kun av rektor. Brorson sprang øjeblikkelig op på et bord og lod en regn av stokkeslag regne ned over de forbløffede ynglinge, der snart måtte give op overfor den iltre og energiske mand, og fra da av bedredes efterhånden de disciplinære tilstande.

og fik gennemført en ny undervisnings-plan. Den væsentligste ændring var indførelse av naturfag, både fysik og naturhistorie. Deri gik Hrlfsh. i spidsen herhjemme. Han grundlagde skolens samlinger til undervisnings-brug, både fysisk, zoologisk og delvis geologisk. De midler, der blev stillet til hans rådighed, var ikke store. Men Melchior samlede selv og ofrede en stor del av sin beskedne løn på sine samlinger. Han skelnede ikke videre imellem, hvad der var hans private og hvad der var skolens, men han efterlod ved testamente alt, hvad han ejede, til skolen — også sin betydelige bogsamling. Han oprettede også en bogsamling av underholdende litteratur for disciplene, og dertil gik midlerne helt av hans egen lomme.

Også på fest-siden av skolens liv satte han sit præg, så det mærkes den dag i dag. En hoved-fest var tidligere kongens fødselsdag. Da opførte man endog skuespil. Nu faldt denne dag under Chr. VII d. 29. Jan., og under Fr. VI d. 28. jan. Det betød, at hele måneden efter juleferien blev optaget av prøver og fest-forberedelser. Med fin historisk sans fik Melchior indført en ny fest til minde om skolens store stifter, Herluf Trolle — underligt nok, at man ikke havde fundet på det før, skønt det nu var halvtredie århundrede efter stiftelsen. Festen blev holdt på Herluf Trolles fødselsdag d. 14. og amatørforestillingen blev henlagt til den — dvs. at resten av måneden reddedes for undervisningen! Det er karakteristisk for Melchior, at han undgik tidens følsomme skuespil ved disse fester. Den eneste digter, han havde smag for, var Holberg — han citerede jævnlig Peder Pårs — og det var Holberg, der blev spillet. Av repertoireet nævnes: Jean de France — Geert Westphaler — Julestuen — Den 11. juni

— Jacob v. Thyboe — Diderick Menschenschreck — Erasmus Montanus, Den Stundesløse — „foruden andre“.

Trollefesten slog igennem, den er nu skolens største fest.

Også de kendte fugle-skydninger med bue og pil skyldes Melchiors initiativ.

Hovedsagen var dog det daglige liv. Melchiors forhold til disciplene var præget av en hjærtelighed, munterhed og ligefremhed, der i de tider var noget aldeles enestående. Skolen omfattede normalt disciple fra 11—18/19 år og var delt i 4 klasser. Det var de to yngste, Melchior betød mest for. For mange av de drenge var han både far og mor, en forstående rådgiver og altid hjælpsom ven.

Man trykker sig ved at sige, at han åbnede sit hjem for sine drenge. Ikke fordi han ikke gjorde det, men fordi vi har ondt ved at kalde denne pebersvends værelser et hjem. I sin ungdom skal han ha haft, hvad man dengang kaldte „en inklinasjon“, men hun døde. Måske var det medvirkende til at gøre ham lidt sær og få ham til at gå op i sit skolearbejde og øvrige sysler, så al tanke om ægteskab måtte svinde. Dengang havde man råd til at ha originaler som lærere. Melchior var jo ældre samtidig av Borgerdyd-skolens kendte matematiklærer Svenningsen.

Der hænger på Herlufsholm et ret stort maleri av Melchior, smukt malet av den søgte portrætmaler Henrik Olrik (1830—1890), men dets lighed med originalen anfægtes av, at det ikke er malt efter naturen, men efter en tegning av J. N. Prom, der var tegnelærer ved skolen 1831—41. Melchior skal ha været en ret smuk mand. Han var av middelhøjde. På et lidt sliktet litografi, der hænger på Herlufsholm, ser han ud som en fornem aristokrat, hvad der i høj

grad strider imod virkeligheden. En tegning af maleren N. J. Bredal fra 1823 på Frederiksborg er langt mere levende. Den mand med den store buede næse og de noget magre

H. B. MELCHIOR
Tegnet 1823 av N. J. Bredal.
Det national-hist. museum på Frederiksborg.

træk kan man godt tænke sig lidt sjusket. Han var noget fir-

skåren, sund og rask, friluftsmenneske til det yderste, tarvelig i alle sine vaner med sin føde og sin påklædning. Han gik — siger en beundrende elev, pastor Julius Schade — altid klædt i grå benklæder og en lang, grønlig frakke, som han tog på, når skræderen kom med den, og brugte dag ud og dag ind, til han måtte ha en avløser, der altid var ligesom den gamle. Han *ejede* en sort kjole! Han skal ha anskaffet den i sin tid, da han skulde disputere for doktor-graden, men brugte den yderst sjældent. Selskabelighed holdt han sig mest muligt fra. Overtøj brugte han næsten aldrig, i regelen heller ikke hat, og det var et særsyn i de dage. — Han var hærdet og hårdfør. I sin doktordisp. citerer han Rousseau: „Jo svagere legemet er, desto mere tar det kommandoen; jo stærkere det er, desto bedre adlyder det. Legemet må ha styrke for at kunne adlyde sjælen: En god tjener skal være stærk.“ At bruge læge faldt ham ikke ind. Fejlede han noget, var hans kur at „gå sig fra“ sygdommen.

Eleverne elskede at komme på hans værelser, skønt vi næppe vilde finde dem hyggelige. Dær holdt drengene værktøjssted for papsløjd og drejerarbejder, som Melchior anskaffede både værktøj og materialer til. Rundt om på bordene lå kadavere av dyr eller fugle, der skulde udstoppes eller undersøges. På stolene flød knogler og andre præparater. Ingen rengørings-kone vovede at rydde op. Vinduerne kunde i regelen ikke lukkes op, fordi han havde fugle, der fløj frit om i hans stue. Det hændte, at luften var næsten uudholdelig, fordi Melchior var ved at behandle dyr, der var rådne; men gjorde disciplene ophævelser, slog Melchior det hen som skaberi.

Tonen i samværet med disciplene var hjærtelig og munter. Melchior indførte det kammeratlige du mellem sig og drengene. Efter tidens forhold var omgangs-formen uhørt familær. Jul. Schade fortæller, at en elev fx. kunde sige: „Men Melchior, hvorfor slog du mig — eller lod mig sidde over — forleden dag? det var ikke ret gjort; da var du vred.“ og han kunde svare: „Å nej, det havde du såmænd ærlig fortjent, det kunde du ha godt av, for du har stor lyst til at sludske av dig — det er hans eget udtryk — når du kan komme til det.“

Når drengene var hos ham, eller han hos dem, kunde han også fortælle eller læse for dem — mest om vilde dyr og fugle og jagten på dem. Drengene kom nemlig ikke alene til ham, men bad de ham, deltog han gerne i deres små kartoffelgilder, og de kunde altid mærke, at det var ham en glæde at komme. Han tog også del i deres friluftslige og udflugter. Dem brugte han også pædagogisk, og han fik mange til at samle på insekter og æg; han lærte dem at udstoppe dyr o. l.*).

Vi må dog ikke tænke os ham som den unge glade lærertype fra Flemming-bøgerne eller anden F.D.F.-litteratur. Han var ironisk og barsk — også i sin munterhed, og han var en streng lærer, der fordrede meget. Han underviste helst i matematik, fysik og naturhistorie — mærkelig nok ikke i botanik. Efter samtlige vidnesbyrd var han i disse fag en frem-

*) Jul. Schade skriver: „Jeg har i „Månedsskrift for Literatur“ søgt at forsvare Melchiors metode, ligesom jeg ved samme lejlighed har bemærket, at den måde, hvorpå han førte os ud i naturen og lærte os at omgås med den, ikke blot bidrog meget til på en behagelig og gavnlig måde at udfylde mange av vore fritimer, men tillige har en ikke ringe del i den glæde, hvormed de fleste disciple fra den tid tænker tilbage på deres skoletid.

ragende underviser, der forstod at lempe sig efter elevernes evner og gøre selv det vanskeligste forståeligt.

Man kan trygt sige, at Hrlfsh. aldrig før og næppe siden har haft en lærer, der så fuldstændigt ofrede sig for stiftelsen og helt helligede sig drengene. Men her skal ikke tegnes noget glansbillede. Man har sagt, at der er altid en skavank ved det, der duer, og det passer på Melchior. Lad mig først nævne hans begrænsning. Som den børne-ven, han var, knyttede han de mindre — de to yngste av de fire klasser — stærkest til sig. De var alle „Melchiorianere“. Av de ældre fastholdt han egentlig kun dem, der havde særlig interesse for hans fag — men det var mange, han fik gjort interesserede, — men i disse ældre årgange kom rektorerne, der var betydelige humanister, til at spille en større rolle, og disciplene blev „Brorsonianere“ og senere „Dickmanianere“. Man skal dog ikke tro, at han ingen interesse havde for de ældre. Dengang tog man jo studenter-examen ved universitetet. Når skolen havde et hold til examen, tog Melchior til København for at være disciplene til hjælp med råd og dåd i den spændende tid. Derinde samledes gamle herloviaanere om ham, og han var den første, der fik gamle elever til i større antal at gæste deres gamle skole og deltage i dens fester. Lektor Frazer skriver i „Herloianersamfundet gennem 100 år“, der udkom 1950, bl. a. at „om den generation, der udgik fra skolen i hans tid, kan man i virkeligheden sige, at det var den første, der siden hen følte sig som „herloviaanere“.“

Melchiors svagheder trådte bl. a. frem, når han underviste i andre end sine yndlings-fag. Det hændte, at han måtte vikariere i hebraisk, men dansk-timer havde han stadig. Hans undervisning skal i dette fag have været mislykket indtil

det parodiske — ifølge den ellers beundrende Jul. Schade. Disciplene lærte mere dansk i Brorsons latin-timer end i Melschiors dansk-timer. —

Skolens disciplin hvilede væsentligt på Melchior, og han var en streng disciplinens mand, hvad der nok kunde skabe modsætninger — særlig til de ældre elever. Tobaksrygning var jo forbudt. Blev der fundet en pibe hos en discipel, kunde han gøre det til en begivenhed, der satte hele skolen i oprør. Men hans pædagogik var ikke kedelig. Han opdagede fx. en gang, at en del ældre disciple røg. Han anså det for umuligt at udrydde dette og tillod da dem, man havde opdaget, at fortsætte, mod at de havde ansvar for, at ingen andre begyndte!

Han rasede — med god grund — mod brug av brændevin. Selv hverken røg han eller drak brændevin, mens han godt kunde lide et glas punch — den nordiske drik, sa han — mellem gode venner. Overtrædelser av brændevins-forbudet blev strengt straffet. — Kårtspil var banlyst. Han ivrede med rette derimod, da det var Halv-tolv og anden hasard, der gik i svang. Så lærte han synderne at spille l'hombre. Det havde de så lov til, når de forud meldte det til ham.

Konflikter med disciple kunde være alvorlige nok. Det hedder hos Sibbern, at da udrettede Brorsons alvors-ord ofte mere end Melchiors stok. Det gled dog altid ret let i lave. Værre var stridigheder med kolleger og overordnede, navnlig skoleherrerne — således kaldtes bestyrelsens formand. Melchior var som andre idealister ofte stejl. Egentlig hidsig var han ikke, men hans fyrighed var ofte lidenskabelig, og da han, som Sibbern siger, gerne vilde „explicere alt, endog det,

der mest forstod sig af sig selv, hvilket han iøvrigt ikke kunde gøre uden langsomt formedelst noget vist stammende i hans tale,“ så fatter man, at han har været drøj at forhandle med.

Han var dog en vennesæl natur, og både Brorson og Dickmann var overlegne nok til at se hans værdi for skolen og give ham plads til at udfolde sig, og det tjener dem til ære.

Rent galt blev det, da den kendte kancellipræsident P. Chr. Stemann i 1824 blev skoleherre. Han var dybt konservativ og imod Melchiors reform-iver. Stiftelsens økonomi var ved hans tiltrædelse aldeles ødelagt. Stemann var en fremragende administrator og fik med hård hånd forholdene bragt på fode. Lærer-lønningerne blev skåret ned, skønt de var ringe nok, og al pensionering ophørte. Om det så var enken efter A. W. Brorson, der i mere end 40 år havde været knyttet til skolen, fik hun ingen pension. Men også i skolens indre forhold blandede han sig. I over 20 år havde Melchior haft en ledende stilling*). Den fratog han ham til så stor ærgrelse for den ærekære og uselviske mand, at det nok var medvirkende årsag til hans død. Stemann fik stiftelsens pengevæsen i orden, men de dygtige lærere rejste og lod sig ikke erstatte, så skolens anseelse og elevtal dalede.

Man kunde ikke vente, at en mand, der så helt levede for og med sit skole-arbejde og sine drenge, skulde få tid til forfatterskab. Ikke desto mindre blev han Herlufsholms historiskriver. Vi vil her nøjes med at nævne den store bog på mere end 500 sider, som han i 1822 udgav: „Historisk Efterret-

*) I D. biograf. håndlexikon siger mag. scient, Stamm stærkt, at han „var i en lang årrække i virkeligheden den, der styrede skolen.“

ning om den frie adelige skole Herlufsholm“. Bogen kan læses den dag i dag. Stoffet er ordnet, så man let finder de oplysninger, man søger, og fremstillingen er god og levende. Melchior begynder helt forfra med Peder Bodilsens stiftelse av benediktiner-klostret i Næstved 1135 på Erik Emunes tid, og både fra trykte dokument-samlinger og fra skolens arkiv fremdrager han mange aktstykker. Skildringen av Herluf Trolle og Birgitte Gøye er udførlig og meget smuk. Det er både stiftelsens og skolens historie, der behandles, og man får klare billeder både av undervisning og levevis gennem tiderne. — Her kan vi ikke gå ind på dette smukke værks indhold, men den, der vil studere Herlufsholms historie, kommer ikke udenom det. Arbejdet er udsprunget av hans kærlighed til den skole, han ofrede hele sit liv, og det viser, at hans interesser spændte videre end til hans specielle fag.

Han vilde gerne ha skrevet lærebøger i matematik og fysik, men fik aldrig tid. Han måtte nøjes med at lade disciplenes lærebøger gennemtrække med hvide blade, hvorpå de noterede hans rettelser og tilføjelser.

Skønt Melchior var blevet dr. philos. på en pædagogisk avhandling, og hans hovedværk er bogen om Herlufsholm, var det dog zoologien, der gjorde hans navn kendt i videre kredse. Hans eneste offentliggjorte arbejde i dette fag var en bog, han skrev som besvarelse av en prisopgave, som „Det kgl. danske Landhusholdningsselskab“ udskrev om en skildring av de danske vertebrater, dvs. hvirveldyr. Man vilde dog også tage hensyn til mindre omfattende besvarelser. Melchior skrev kun om pattedyrene. Hans bog omfatter også

Norge, hvad ingen havde bedt om, men det skete av patriotiske grunde — adskillelsen smertede endnu. Titelen blev: „Den danske Stats og Norges Pattedyr“. Da han kun delvis havde besvaret opgaven, kunde han ikke få hele prisen, men fik den halve. Censorerne fremhævede, at bogen bragte adskilligt nyt, at beskrivelserne var efter naturen og ikke literære overtagelser og — navnlig — at der var lagt vægt på skildring av dyrenes levemåde, og at dette for Danmarks vedkommende skyldtes egne iagttagelser. Tilmed var bogen let og underholdende skrevet. I vore dage kan det måske undre at se forf.s livssyn komme til orde i et arbejde av denne art i en bemærkning som flg.: „... hvorfor og den Viisdom, som ordnede alt i Naturen, har indrettet det således, at de Hvaler, der nære sig af de mindste Dyr, have de fleste og mest tætsiddende Barder.“

Helt færdig til trykning var den ikke, da den blev indleveret. Melchior ønskede både at foretage rettelser og gøre tilføjelser. Det nåede han ikke. Han døde 1831, og bogen blev udgivet 1834 av hans elev, pastor Sophus Zahle, der meget vel var i stand til at foretage både rettelser og tilføjelser. Skønt teolog havde han i sin ungdom været lærer i naturhistorie ved Metropolitanskolen i Kbh., et smukt eksempel på en interesseret Melchior-elev. Han var iøvrigt far til den kendte institut-bestyrelse, frk. Nathalie Zahle.

Melchiors zoologi er populær og suppleres derfor udmærket av de private „Optegnelser“, der består av 24 „paragraffer“, som han kalder dem, nedskrevet i årene 1807—1825. De viser ved mange henvisninger til lærde værker, at forf. havde fornøden videnskabelig oppakning. De fortæller også — hvad bogen ikke gør — at han havde sans for den

videnskabelige detalje. Hans beskrivelse av fugle er så indgående og udtømmende, at vi synes det er pedantisk. Han opstiller et sted på grundlag av målinger av elleve firben et skema, der viser forholdet mellem kroppens og halens længde hos dette dyr, *lacerta agilis*, med omhyggelig redegørelse for de undersøgte køn. Mange av „Optegnelserne“ handler om fugle, og Melchior skriver ligefrem, at det er hans tanke at udgive en *Ornithologia Danica*, men det nåede han aldrig. Prof. Sibbern nævner i sin tidligere omtalte mindetale en ny-opdagelse angående mus. Jeg ved ikke, hvad det sigter til. Zoologien nævner ikke sådan noget, der kunde udlægges som pral. Han var også den første, der opdagede og beskrev *Has-sel-snogen*, der her hjemme kun er fundet på *Vordingborg-egnen*.

Melchior var en omhyggelig iagttager, og hvor samvittighedsfuld, han var, kan ses av en enkelthed i hans bog. Han skriver om vandspidsmusen, at den har 6 par bug-patter, men tilføjer i en fodnote: „Dette anføres efter *Bechstein*, da forfatteren har glemt at observere patternes antal.“

Nu og da er „Optegnelserne“ i deres private form nok så levende som bogen. Det gælder fx. skildringen av *odderens liv*. En antydning i bogen udføres nærmere i optegnelserne: „Nys nævnte skytte, den agtværdigste skytte, jeg kender — (det var skytten *Lange* på herregården *Saltø* i *Karrebæk sogn*) — har engang haft en *hun-odder*, som han havde opfodt fra unge. Den var meget kiælen, gik ud og ind i huset, vilde gierne klavre på stole og borde, åd alleslags mad ligesom en hund, men gjorde en del skade ved at bide kyllinger og ællinger. Den gik undertiden i marken og blev borte en 8 dags tid. Da han havde haft den et par år parrede den sig i

marken og fik unger på hans høløft. Men da en kat åd dens unger, blev den derover ganske vild, løb bort og kom ei meere igien.“

Egnens skytter og nogle bønder og fiskere — ligesom gamle elever — gjorde han til sine medarbejdere og meddelere. Fra Grønland fik han flere gange av gamle elever ting til sine samlinger, og han var meget ihærdig, kunde skrive både to og tre gange til samme mand for at få tilsendt noget, som han mente fandtes på hans egn.

Da Sophus Zahle var blevet præst i Jylland, og Melchior hørte, der var sorte rotter på hans egn, fik han ham til at sende en hel familie, som han havde gående i længere tid. Men så lykkedes det et par brune rotter at bryde ind til dem, og de myrdede alle de sorte. Derved fik Melchior færten av, hvorledes det gik til, at den sorte rotte forsvandt allevegne, hvor den brune trængte frem.

Om rotter har „Optegnelser“ også en skildring, der kun antydes i bogen: „År 1822—23 var der i min Gård og Stald en uhyre Mængde Rotter (mus decumanus), men først i August 1823 forsvandt de alle, og den Lugt, jeg mærkede i Stalden, overbeviste mig om, at de måtte være døde, formodentlig af smitsom Sygdom. I nogle Måneder derefter såe jeg i Stalden, hvor de forhen vrimlede, ei en eneste, men kunde endog lade Fødevare stå der, uden at de blev rørte. Strax efter Julen begyndte nogle igjen at vise sig, og i Sommeren 1824 vare de omtrent lige så talrige som forhen. Det samme Phænomen har jeg også forhen iagttaget og formoder, at denne pludselige Forsvinden har frembragt den Tanke, at de vandrede bort, hvorfor man har kaldt dem Van-

dringsrotter.“ — Ikkesandt, der har været hyggeligt på Herlufsholm!

Melchiors bog om de danske pattedyr er en smuk bog på lidt over 300 sider med en del farvelagte billeder. Det er — som sagt — vistnok den første naturhistorie, der er skrevet på dansk.

Da Melchior døde 1831 var han en nedbrudt mand. Et ulykkestilfælde og en nyresygdom havde svækket ham, og modgang, navnlig Stemanns hårdhændede optræden gjorde ham forpint. Men hans elever glemte ham ikke. I 1833 rejste de ham et monument på Herlufsholms kirkegård. Det er tegnet og udført av billedhuggeren H. E. Freund. Mindesmærket nærmest vrimler av dyr. De har ingen billedlig betydning, men skal kun antyde, at han var zolog. Desuden er der på stenen et marmor-relief av en lærer med et par elever, men intet portræt. Monument-udvalget kendte kun en silhuet av tvivlsom lighed. Mærkeligt nok, da der som nævnt fandtes gode billeder. På stenen står der bl. a.: „*Hans Bøchman Melchior*, Herlufholms trofaste og nidkære søn, barndommens muntre ven og retsindige leder, naturkyndighedens varme og virksomme beforder — satte disciple og venner dette minde.“

Bidrag var kommet fra hele landet, 5 fra Grønland. Ved avsløringen blev hovedtalen holdt av ingen ringere end professor F. C. Sibbern.

At Melchior ikke blev hurtigt glemt, fremgår også av, at den før nævnte pastor Sophus Zahles søn, P. C. Zahle, i 1859 oversatte og udgav hans doktordisputats fra 1801.

En slags fortsættelse i slægten fik Melchiors pædagogiske gerning. Han havde en bror, der var læge i København, men døde 1810, 33 år gl. Han efterlod sig en søn: Henrik Emil Melchior, der blev opdraget på Herlufsholm hos sin farbror og elskede ham. H. E. Melchior grundlagde i 1839 den kendte Melchiors borgerskole i Kbh., og den indtog i trekvart århundrede en smuk stilling i københavnsk skole-liv. —

Nede i Nyhave ved Herlufsholm er der en idyllisk plet, hvor en kilde kaldes Melchiors kilde. Også den minder om den gamle lærer og professor fra oplysningstiden.

L I T E R A T U R

- H. B. Melchiors doktordisputats (1801) på dansk: „Om opdragelse ude og hjemme.“ Fra latin ved P. Chr. Zahle. (1859).
- : Indbydelsesskrift til Herlufsholms Fest for sin Stifter, Rigsadmiral Herlof Trolles trehundredårige Fødselsdag den 14. jan. 1816.
 - : Historisk Efterretning om den frie adelige Skole Herlufsholm. (1822).
 - : Den danske Stats og Norges Pattedyr. Et Prisskrift — udgivet efter Forfatterens Død af Sophus Zahle. (1834).
 - : *Miscellanea poetica & prosaica*. 1793 (afsluttet ca. 1825) utrykt.

Prof. Dr. Frederik Christian Sibbern: Til Minde om Hans Bochman Melchior. (1834).

Pastor Julius Schade: Erindringer fra Herlufsholms Skole i Årene 1820—26. Ved Arkivar F. J. West. (1924).

Dansk Biografisk Leksikon. Biografi ved Bjørn Kornerup.

„Skovkloster — Herlufsholm. 1135—1935.“ (1935).

„Herlovianersamfundet gennem 100 År.“ (1950).

Efterskrift:

Det var mig ukendt, hvad det var for en nyopdagelse i muse-familien, Sibbern omtaler som en av Melchiors fortjenester. Imidlertid læser jeg nu i „Information“ for 12. februar 1958 i en artikkel om Skovmusene bl. a. følgende: „Indtil for 100 år siden gik to forskellige mus under denne betegnelse, og det var en mand ved navn Melchior, som var skarpsindig nok til at se forskel. Nu erkender vi, at der findes to arter, en større og en mindre.“ Helt glemt av fag-fæller er han altså ikke endnu!

Frivillige Menighedsraad i Sorø Amt

Af F. Elle Jensen.

Den 24. September 1856 udsendte Kultusminister Hall gennem Biskopperne et Cirkulære til Danmarks Præster om at søge oprettet frivillige Menighedsraad i de Pastorater, hvor man maatte ønske det. Baggrunden for denne Henvendelse var de Forhandlinger, der var ført i Kirkekommissionen af 1853, hvor man vel ikke havde kunnet enes om, hvorledes Landets kirkelige Forfatning burde være, men dog fra alle Sider gik ind for, at den paa en eller anden Maade maatte knyttes til Sognemenighedsraad. Den hidtidige Kultusminister, A. S. Ørsted, vilde imidlertid ikke stille noget Forslag alene om disse, men da han ved sit Ministeriums Fald 1854 afløstes af C. C. Hall, greb denne Tanken, som han mente rent administrativt kunde føres ud i Livet uden Rigsdagens Medvirkning, naar den ikke fremtraadte som noget Paabud, men kun som en Opfordring og Henstilling¹).

Det hedder i Cirkulæret²), som Præsterne opfordres til at drøfte paa deres Konventer, at et Menighedsraad dels skal staa som Repræsentation for Menigheden, dels støtte Præsten i hans Gerning. Bestemte Regler for dets Valg gives ikke; om alle skal deltage i det, eller maaske Præsten første Gang alene udpeger Medlemmerne, eller der muligt kan være Tale om en Kombination af begge Fremgangsmaader, maa afgøres lokalt, ligesom det maa overlades til den frie Udvikling,

hvad dets Arbejde skal gaa ud paa. Der peges dog paa, at Medlemmerne, om de ønsker det, maaske kunde deltage i Præstens Sjælesørgerembede, især i hans Udøvelse af Kirketugt gennem Advarsler og Paamindelser af ubodfærdige, som de ogsaa kunde være med til at udelukke fra Nadveren, ja endog efter Forhandling med Øvrigheden „af Kirkens Samfund“, og de skulde have Ret til at fremkomme med Forslag om sognekirkelige Anliggender som f. Eks. Indførelse af ny Salmebog (Roskilde Konvents) og Lærebog (Balslevs), ændret Gudstjenestetid o. a. Hall mente, Menighedsraadene vilde bidrage til at vække og styrke et kristeligt Liv i Folket, og at der i en Tid, der som den nuværende var præget af Vækkelse, var Trang til dem, og han troede, de vilde blive „et meget væsentligt Led i Ordningen af Kirkens Forfatning“. Og for paa Forhaand at imødegaa den Indvending, at der her var Tale om noget fuldstændigt nyt, henviste han til, at de historisk sluttede sig til den af Christian IV 1629 oprettede Medhjælperinstitution, hvis Medlemmer, paa Landet 2 Mænd fra hvert Sogn, i Byerne lidt flere, skulde bistaa Præsten i Kirketugtssager, men som imidlertid aldrig havde faaet nogen Betydning, skønt den adskillige Steder vedblev at bestaa paa Papiret til langt ind i det 19. Aarhundrede³).

Cirkulæret fik for saa vidt en venlig Modtagelse hos Præsterne, som de i Reglen anerkendte dets gode Hensigt, at bidrage til en Aktivisering af Menighedslivet, og adskillige af dem gik med Iver ind for at føre dets Tanker ud i Virkeligheden, men der var rigtignok ogsaa mange, som tvivlede paa, at dette som Følge af Lægfolkets ringe aandelige Udvikling lod sig gøre, og som derfor fandt det rigtigst intet at foretage sig. Til Skeptikerne hørte Sjællands Biskop, Mar-

tensen, der imidlertid som Embedsmand var nødt til at videreekspedere det til sine Præster, men han gjorde det uden Glæde og uden anbefalende Kommentarer, da han, som han skrev til en Kollega, vilde „lade Menighedsraadene gaa deres egen ujævne Gang“⁴).

For Sorø Amts Vedkommende blev der oprettet flest Menighedsraad i Øster- og Vester Flakkebjerg Herreds Provsti⁵). Først i November 1856 samledes Provst Brasen, Skelskør, med sine Præster for at drøfte Cirkulæret, uden at man egentlig kom dybere ind paa Emnet, idet man dog var enig om, at Raadene (et for hvert Pastorat) kunde blive en Støtte for Præsterne, samtidig med at de repræsenterede Menighederne overfor dem — eventuelt ved Tilkaldelse af andre dertil egnede Lægmænd. Nogen særlig Tillid til dem synes der dog ikke at have hersket, thi Provsten og med ham Flertallet mente, at Medlemmerne skulde vælges af Præsterne, ikke af Sognemændene, som kun maatte have Ret til inden Udløbet af en vis Frist at protestere mod denne Afgørelse.

Efter disse Retningslinier dannede da ogsaa Provsten selv i Skelskør, om end ikke før langt hen i Sommeren 1857, et Menighedsraad, bestaaende af en Sadelmager, en Boghandler, to Købmænd, en Maler og en Tømrer, og det bestemtes, at senere Valg til det skulde foretages af Raadet selv (og Provsten); bagefter kom saa Menighedens Godkendelse. Dets Opgave var jo ellers — i Overensstemmelse med Cirkulærets Indhold — at staa ham bi med Raad og Daad og at være et kirkeligt Organ for Sognet, men at han næppe har ventet at faa megen Brug for det, synes at fremgaa af, at han kun vilde samles med det, naar han ansaa det for nødvendigt.

Paa lignenede Maade udtog Pastor Monrad i Marvede allerede i Slutningen af 1856 to Sogneforstandere (en Gaardmand og en Boelsmand), en Gaardmand og en Væver til sit Menighedsraad, og fra Agersø meldte Pastor Holst et halvt Aar senere, at han her havde valgt tre Mænd til Medlemmer, men paa Omø var der ingen Interesse for Sagen, og da Forholdet mellem de to Øer ikke var godt, mente han det urigtigt at arbejde for Oprettelse af et fælles Menighedsraad.

Pastor Tryde, Kvislemark, var imidlertid ikke Tilhænger af denne Valgmaade. Tre Uger efter Præstemødet skrev han til Brasen, at han paa dette Punkt saa noget anderledes paa det end sin „højagtede og kære Provst“, og at Fremgangsmaaden hos ham var, at Husfædrene i hver By frit foreslog nogle Mænd, hvoraf han udtog Halvdelen. Hvis man nemlig i Arrogance eller af aristokratisk Fordom lod Præsten, der var Menighedens Tjener, bestemme det hele, vilde det bare støde Folk; det var ogsaa bedre at lægge Valget i værdige Lægsmænds Haand end i de gejstliges, hvoraf nogle godt kunde være baade énsidige, sære, uværdige og ukendte med deres Sognebørn. Hos ham skulde der holdes mindst ét aarligt Menighedsraadmøde, og han vilde da tale med Medlemmerne om, hvordan de 10 Bud burde efterleves, idet de blev forstaaet som Troens Frugter, samt om, hvad der ventedes af dem. Ogsaa Ikke-Medlemmer skulde have Lov til at overvære Sammenkomsten.

Bemærkelsesværdig er ogsaa Indberetningen fra Pastor Holm i Hyllested. Hans Menigheder er, skriver han, uinteresserede og materialistiske, der rører sig ikke noget egentligt aandeligt Liv i dem, og de føler hverken Kald til eller gør Krav paa at medvirke i et Menighedsraad. Et saadant vilde

derfor slet ikke komme til at svare til sin Hensigt, og det saa meget mindre som Folk frygter ved det at faa den Kirketugt, som dog maatte være en Nødvendighed, indført. Holm kan under disse Omstændigheder ikke anbefale Oprettelse af et almindeligt Menighedsraad i sit Pastorat, men han foreslaar, at de seks Medlemmer af Bestyrelsen for den frie Fattigkasse konstitueres som et saadant, saa han kan forhandle med dem om kirkelige Forhold. Maaske kunde det udøve sin stille Virkning. Martensen godkendte, som det ses i hans Optegnelser, denne Ordning. Af dem fremgaar det ogsaa, at et Menighedsraad er dannet i Tjæreby, men nærmere herom kan jeg ikke oplyse.

I Slagelse Herred blev kun et enkelt Menighedsraad oprettet. Pastor Andresen, Korsør-Taarnborg, vilde gerne have haft et for begge sine Sogne, da han troede, det vilde kunne aflaste ham noget i hans Arbejde, men i Købstaden var der ingen Stemning for det, og da han forelagde Sagen for Sogneforstanderskabet i Taarnborg, fik det ogsaa her kun en kølig Modtagelse, svarende til, at der heller ikke dér var nogen sognekirkelig Interesse og kun ringe Kirkegang. Derimod var Mormonerne virksomme paa Egnen, i Svendstrup fandtes nogle „hellige“, mens andre var sekterisk paavirkede. Naar det alligevel lykkedes Præsten at naa et Resultat, var det, fordi man maatte indrømme, at et Menighedsraad dog maaske kunde modvirke Mormoners og Baptisters Propaganda, og ved et Møde blev man derfor enig om at oprette et, hvori bl. a. Kammerherre Oxholm, Taarnborg Slot, fik Sæde. Han valgtes forlods, de andre Medlemmer paa almindelig Vis, saa de forskellige Dele af Sognet blev repræsenteret i Raadet. Dets Opgave, mente Præsten, maatte være at holde

ham underrettet om Sekternes Virksomhed og have Øje med dem, iøvrigt at undersøge, om man ønskede Bibellæsninger afholdt, ligesom det skulde overveje, om der var Stemning i Sognet for at afløse Balles Lærebog med Balslevs og den evangelisk-kristelige Salmebog med Roskilde Konvents. For at den sidste kunde blive kendt i Menigheden, skænkede Kammerherren 5 (fem) Exemplarer af den til Uddeling! (Indberetning 15/5 1857).

Fra Ringsted-Alsted Herreders Provsti meldte Pastor Schiøtz i Haslev sidst i 1856, at han efter at have talt med Folk om, hvem der vilde være egnede til at sidde i et Menighedsraad, paa et Møde havde foreslaaet Godsforvalteren paa Bregentved, fire Gaardmænd, en Smed og en Husmand „i en mere fremtrædende Stilling“ dertil, og at ingen havde indvendt noget imod dem. Valget gjaldt for 5 Aar, og man vilde samles 4 Gange aarlig til Drøftelse af de mest aktuelle kirkelige Forhold.

Heller ikke Pastor Ammentorp Sørensen i Terslev havde nogen Besværlighed i sine Sogne, idet han lod alle de til Sogneforstanderskabsvalg stemmeberettigede afgøre, hvem der skulde ind i Menighedsraadet. Det blev seks Gaardmænd.

Men i Gyrstinge vilde man ikke vide af noget Menighedsraad at sige, end ikke drøfte Sagen, thi da Pastor Anger indbød til et Forhandlingsmøde om den, kom der ikke mere end to Mænd til Stede. I Annekset Flinterup havde man derimod intet at indvende, der var oven i Købet et almindeligt Ønske om at faa dannet et Menighedsraad, saa det blev let at faa to Husmænd og en Parcellist valgt ind i det.

I Stenmagle gik det omtrent som i Gyrstinge, thi da Pastor Francke indkaldte til en Drøftelse af Cirkulæret, mødte kun

Sognefogden, med hvem han tidligere havde talt om Sagen. Præsten vilde dog ikke have dette udlagt som Tegn paa, at hans Sognebørn stod tilbage for andre i kirkelig Henseende, selv om han maatte indrømme, at deres aandelige Udvikling ikke var stor, men der fandtes i Pastoratet nogle af „de saakaldte opvakte“ (som han ikke syntes, altid var „de mest sædelige“), og det var derfor muligt, at et Menighedsraad vilde volde Splittelse mellem Folk, hvordan det saa blev sammensat. Efter dette virker det unægteligt noget paafaldende, at han i sin Indberetning (13/5 1857) videre meddeler, at han alligevel har bekendtgjort Afholdelse af et foreløbigt Valg, og at en Lærer, tre Gaardmænd og en Boelsmand har lovet at lade sig opstille. Mere hører vi ikke om Sagen, men da Stenmagle ikke er opført paa Biskoppens Liste over oprettede Menighedsraad, er det klart, at der ikke er kommet noget ud af den.

Af ovenstaaende Redegørelse vil man se, at der blev oprettet meget faa Menighedsraad i Sorø Amt, blot i 10 af dets 49 Pastorater, i tre af dem oven i Købet kun i det ene Sogn, saa man forstaar, at det ministerielle Cirkulære de allerfleste Steder er blevet mødt med LigeGYldighed eller med aabenlys Uvilje. Paa hvad Maade man iøvrigt har reageret imod det, hører vi imidlertid ikke meget om, da der paa et Par Undtagelser nær ikke foreligger Rapporter fra de 39 Præster, hos hvem der intet skete, hvad enten de nu privat har underrettet deres foresatte, eller de — hvad jo var rigtigt — har opfattet Cirkulæret ikke som et Paabud, men blot som en Henstilling, som de ikke var forpligtede til at følge.

Menighedsraadene fik ingen lang Levetid. Af Martensens Visitatsoptegnelser fra de sjællandske Sogne⁶), hvor de skulde

findes, ser man, at han kun ganske faa Steder omtaler at have været i Berøring med dem, hvilket kun kan tolkes derhen, at de ikke eksisterede mere. Saadan er det da ogsaa gaaet i Sorø Amt; allerede i 1862 nævner han i Flakkebjerg Provsti ikke et eneste.

Men at de saa hurtigt gik til Grunde, er egentlig ikke sært. Selv hvor de blev ført ud i Livet, var der slet ingen Begejstring for dem; Pastor Angers Ord om „det almindelige Ønske“ i Flinterup turde snarere være Udtryk for hans egen Ønsketænkning end for Menighedens Indstilling. Sagen var jo, at det overalt var Præsterne, der drev paa for at faa Folk til at gaa med, og hvor det lykkedes, var det nærmest kun, fordi man syntes, man maatte føje dem, og ikke fordi man selv følte nogen Trang eller Lyst til at faa en vis Indflydelse paa de hjemlige kirkelige Anliggender. Den aandelige Udvikling, som maatte være Forudsætningen herfor, og som Hall havde troet paa, men som Martensen betvivlede, var i Almindelighed slet ikke til Stede, og hvor der i Sognene var Kredse af gudeligt vakte, holdt de sig ogsaa tilbage, fordi de vidste, at Menighedsraadene hverken kunde eller vilde gennemføre den skrappe Kirketugt, som de gik ind for, men alle andre modsatte sig.

I dette var Myndighederne imidlertid selv ikke uden Skyld. Enevælden berøvede helt Almuen den Præstevalgsret, Reformationen havde givet den; nu blev det Kongen og de kirke-tiendejende Herremænd, som bestemte, hvem der blev Præst, og som ogsaa ordnede alt med Hensyn til Kirkernes Vedligeholdelse, mens Gejstligheden krævede dens fuldstændige Underkastelse under sin Vejledning i Tro og Lære. Intet Under, at alt dette svækkede dens Ansvarsfølelse og den

gamle sognekirkelige Sans, og at den tilsidst kom til at mene, at saadan skulde det jo nok være, saa det Hallske Cirkulære af den følte som noget saa nyt og revolutionerende, at man, konservativ som man var af Naturen, ikke turde indlade sig med det.

En medvirkende Grund til Menighedsraadens Undergang var det ogsaa, at de hurtigt kom til at mangle Stof. Thi naar de havde behandlet de Smaaopgaver, Cirkulæret foreslog dem (Salme- og Lærebog, Gudstjenestetid, Efteraars-konfirmation o. a.), var de faktisk arbejdsløse, idet der ikke var henlagt bestemte sognekirkelige Funktioner til dem, som de havde et vist Ansvar for, og de i det hele ikke havde Rettighed til andet end at henstille om Smaaing til Myndighederne, uden at disse behøvede at tage Hensyn dertil, thi at de læge Medlemmer skulde ønske at støtte Præsten i hans Kirketugt ved at angive deres Bysbørn for ham, om de levede et ukristeligt Liv, kan man roligt se bort fra.

Det Hallske Cirkulære var derfor en stor Misforstaaelse, vel ment, men ugennem tænkt, og det kom ikke til at faa nogen Betydning. Først I. C. Christensens Menighedsraadslov af 1903 greb Sagen rigtigt an, idet den gav Raadene bestemte Pligter og Rettigheder og dermed skabte den rette Kontakt mellem dem og Myndighederne. Vel mødtes de i Begyndelsen af en lignende Modstand fra Indre Missions Side som den, der kom til Orde i de gudelige Forsamlinger, men den overvejende Del af det danske Kirkefolk, der nu stod paa et helt andet Udviklingstrin end for 50 aar siden, forstod deres Berettigelse og Betydning, saa de ret hurtigt gled ind i den almindelige Bevidsthed som noget, man ikke vilde undvære, ligesom der ikke kan være Tvivl om, at de

gennem deres Eksistens og ved deres Virksomhed har bidraget meget til at vække og fremme den sognekirkelige Sans i Menighederne, som Hall havde ønsket, men ikke fik virkeliggjort, baade fordi Tiden ikke var inde, og fordi han ikke forstod at give sit Cirkulære et praktisk Indhold.

- 1) Glædemark: Kirkeforfatningsspørgsmaalet i Danmark, S. 310ff og 360ff.
- 2) Gejstl. Love og Ekspeditioner vedrørende Kirke- og Skolevæsen, S. 259.
- 3) Kirkehist. Samlinger, 6—V—444ff.
- 4) Glædemark, S. 585.
- 5) Til det følgende: Aktstykker i Sjællands Bispearkiv (Landsarkivet, København).
- 6) Ny kgl. Samlinger 3428, 4° (D. kgl. Bibliotek).

Årsmødet

Historisk Samfundet havde indbudt sine medlemmer til mødet på Tersløsegård søndag den 25. august kl. 15.

Formanden, dr. phil. *Poul Helms*, bød velkommen, hvorefter lektor *L. Balslev*, Sorø, talte om Tersløsegård. Som gården fremtræder nu, kan den føres tilbage til 1736, men i kælderen kan man se rester af middelalderlige mure. Det var altså en ret ny gård, Holberg overtog 1745. Tersløsegård er en god repræsentant for det pæne herregårdsbyggeri, typisk i sin stil, med en gennemført symmetri, som også har omfattet avlsbygningerne. Dertil kommer en raffineret anbringelse af vinduerne. Stilen har man kaldt barok, og grundplanen svarer i det væsentlige til, hvad man kender fra Ingemanns og Molbechs huse ved Sorø Akademi. Holberg taler i sin produktion ikke meget om Tersløsegård, han nævner den kun i forbindelse med rotterne på loftet, men der er ingen tvivl om, at han har forstået at vurdere symmetrien og været tilfreds med den.

Dr. Helms læste scener af Holbergs „Jacob von Thyboe“, „Den vægelsindede“ og „Erasmus Montanus“ og høstede fortjent bifald.

Ved generalforsamlingen på konditoriet i Tersløse var bankdirektør Waldorf Hansen ordstyrer.

Lensgreve E. Holstein-Holsteinborg, pastor Krarup-Hansen og rentier Joh. T. Christensen ønskede ikke genvalg, og lektor *Balslev*, Sorø, amtsrådssekretær *Folmer Christensen*, Sorø, samt pastor *Lambert-Jensen*, Kvislemark, nyvalgte.

Kassereren, lærer *Henneke*, Slagelse, oplæste regnskabet, der balancerede med 6355 kr. og udviste en kassebeholdning på 1936 kr.

Lovene blev derefter ført ajour, så bestyrelsesmedlemmernes antal kunne forøges til 11.

Ved det konstituerende bestyrelsesmøde indvalgtes lektor *Balslev* i redaktionsudvalget, og skoleinspektør *Heltoft* blev formand, idet dr. Helms ikke ønskede genvalg.

H.

Ældre årbøger

Følgende ældre årgange kan købes hos kassereren:

1913 — 1914 — 1917 — 1918 — 1919 — 1920 — 1921
— 1922 — 1923 — 1924 — 1925 — 1926 — 1928 — 1929
— 1930 — 1931 — 1932 — 1933 — 1934 — 1935 — 1936
— 1937 — 1938 — 1944 — 1947^I — 1947^{II} — 1948 —
1950 — 1951 — 1952 — 1953 — 1954 — 1955 — 1956.

Henstilling

Nogle medlemmer mangler enkelte numre af *amtsudgaven af Danmarks riges breve, Præsto-Sorø-amter*. Andre har muligvis disse hefter uden at interessere sig synderligt for dem. Hvis dette er tilfældet, og hvis man kunne tænke sig at forære sådanne hefter til medlemmer, der har brug for dem, bedes man henvende sig til nærmeste bestyrelsesmedlem, der gerne optræder som mellemmand. Hefterne har vistnok kun ringe værdi i penge.

Bestyrelsen.

Resumé af regnskabet 1956

INDTÆGT:

	Kr.	Ø.
Overført fra 1955	1748	88
Medlemskontingent	2656	80
Salg af ældre årbøger	54	80
Forskellige tilskud	1700	00
Refunderet porto	163	80
Indvundne renter	31	25
	<hr/>	
	6355	53
	<hr/>	

UDGIFT:

	Kr.	Ø.
Årbogen	3012	50
Dansk hist. Fællesforening	53	40
Administration	1121	89
Diverse udgifter	231	45
At overføre til 1957	1936	29
	<hr/>	
	6355	53
	<hr/>	

R. Henneke.

Foranstående regnskab for 1956 har vi revideret.

Slagelse, den 18. juni 1957.

Kaj Jensen.

Fr. Andersen.

A. STRANGE NIELSEN:

Litteratur om Sorø amt 1957

PETER NIELSEN:

Udsnit af Allindemagle sogns saga.

På eget forlag og med støtte af Haraldsted-Allindemagle sogneråd har vort medlem, tømrer Peter Nielsen, Allindemagle, udsendt en lille bog på 72 sider om sit og sin slægts sogn. Bogen, som er illustreret, er trykt på godt papir og præsenterer sig nydeligt. Den rummer ingen sammenfattende sognehistorie og gør heller ikke fordring derpå. I bogen gives en fyldig beskrivelse af kirken og forholdene omkring denne. Det kan jo ikke nægtes, at vi her står over for en af de ejendommeligste og skønneste af Midtsjællands kirker, som nok er et nøjere studium og et besøg værd. Dernæst fortælles der landbrugs-historie. Først omtales grevinde *Anna Joachimina Danneskjold-Laurvig's* storstilede »disposition«, hvorved hun giver sine undergivne bønder på Skjoldenæsholms gods — og altså også dem i Allindemagle — uhørt fordelagtige vilkår. Dernæst hører vi om den tid, da landsbyen Allindemagles gårde nedlagdes én efter én, og jorderne samledes under Allindemaglegården. Arbejdsforholdene og personerne omkring denne hovedgård tages i nærbillede, og skildringen rundes af med en beretning om den tid, da jorderne atter udstykkedes til de mange smukke statshusmandsbrug. Denne del af bogen danner et værdifuldt supplement til *Jobs. T. Christensen's* fortrinlige redegørelse for »Allindemagles udslettelse« i Historisk Samfunds årbog 1953. Det mest værdifulde ved bogen er oplysningerne om den nyere tid — altså skildringen af sognets forhold og personer gennem de 2—3 generationer, der gik nærmest forud for Peter Nielsen selv. En række af sognets skikkelser — de vel estimerede som de mindre agtede — gør hinanden følgeskab side efter side og træder levende frem for læseren.

Der er også medtaget noget om sæd og skik i forrige tider og om sagn og overtro. Et godt stof, som ikke på anden måde ville være bevaret, er her overleveret eftertiden. Peter Nielsen har dermed givet historisk interesserede i andre sogne et godt eksempel, og han fortjener megen anerkendelse, fordi han har løst denne opgave.

CHRISTIAN FREDERIK HANSEN:

Lindebjerg og omegns beboere i svundne tider.

Fhv. gdr. Chr. Fr. Hansen har i årenes løb samlet en række minder fra Lynges sogn. Optegnelserne er nu udgivet på egen bekostning, og det er blevet til en bog på 140 sider. Der er to slags stof i bogen. De første 44 sider omfatter det egentlig lokalhistoriske stof. Resten af bogen består af en række fortællinger, som det falder uden for Historisk Samfund's opgave at anmelde. Det lokalhistoriske afsnit er derimod et nyt lille bidrag til beskrivelsen af Sorø amts rige historie. Forfatteren har et fornøjeligt og levende sprog, som straks fanger opmærksomheden. I bogen får vi en hel del at vide om landsbyen Lindebjerg, som den ligger helt omgivet af skove. Arbejdet i skovene og disses produkter spiller derfor en stor rolle i skildringerne. Nu er det ikke sådan, at stoffet hviler på historiske undersøgelser — nej, alt grunder sig på oplysninger, som er overleverede fra generation til generation i forfatterens slægt og fra egnens gamle folk. De personer, som levede i forrige tider, karakteriseres udmærket gennem de hændelser, der berettes om. Vi hører om en række ejendommelige skæbner i Lindebjerg by og om gammeldags landbrugsforhold der, og der bliver fortalt træk fra Oldebjerggården, Kongskilde, Suserup vandmølle og »Pælekrogen«. Sidtnævnte lokalitet er en bebyggelse af husmandshuse, og ikke mindst de mange minder om småkårsfolkene her giver et tidsbillede, som det er af værdi at se bevaret.

Chr. Fr. Hansen afgik ved døden 12. febr. 1958 og begravedes på Lynges kirkegård.

LOVE

for

Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget er mindst 5 kr. om året eller mindst 50 kr. een gang for alle.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget i marts hvert år. Dens udgivelse

- varetages af et redaktionsudvalg på 2 eller 3 medlemmer, som bestyrelsen vælger.
- § 6. Regnskabsåret er kalenderåret. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes gennem meddelelse i bladene med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst $\frac{2}{3}$ af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Extraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til et offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser.
- Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Nye medlemmer

1. Alsted-Fjenneslev Sognebibliotek.
2. Andersen, Chr., gdr., Tåstrup pr. Borup.
- 2a. Andersen, Emil, tømrermester, Eggeslevmagle.
3. Andersen, H. Bøgede, handelsgartner, Høed.
4. Andersen, Poul, slagteriarbejder, Søndergade 24, Ringsted.
5. Andersen, Vilhelm, Ny Jystrup.
6. Andreasen, Jørgen, lærer, Lillevangsvej, Slagelse.
7. Bergsøe, Flemming, forfatter, Bøgelunde.
8. Bringstrup-Sigersted Sognebibliotek.
9. Christensen, C. J., bankdirektør, Torvet, Ringsted.
10. Christensen, Helge, forpagter, »Slotsgården«, Mulstrup.
11. Christensen, Mads Kaj, Jægerboligen, Rude.
12. Christensen, Sv. E., direktør, Kødfoderfabr. »Sjælland«, Ortved.
13. Christensen, Tolstrup, gdr., »Solbakkegård«, Bringstrup.
14. Christiansen, Christian, gdr., »Øllemosegård«, Høm.
15. Dalgård, Hans Søren, gdr., »Holtegård«, Hårslev.
16. Dohn, Ester og Børge, fabrikant, Vilh. Andersensvej 3, Ringsted.
17. Ejlertsen, Viggo, forp., Sigersted Huse.
18. Fenshøj, Ole, købmand, Snekkerup pr. Jystrup.
19. Flensborg, A., boghandler, Sct. Hansgade 9, Ringsted.
20. Frausing, Poul, parcl., Klostermarken, Ringsted.
21. Freese, Chr., mølleforpagter, Englerup.
22. Gabrielsen, Marie, fru, Hopolden pr. Hvalsø.
23. Hansen, Aksel, gdr., »Maglegård«, Høm.
24. Hansen, Benjamin, kontorelev, Allindelille.
25. Hansen, Fr., installatør, Tinggade 7, Ringsted.
26. Hansen, N. K., Helgolandsgade 1², København.
27. Hansen, Olfert, postekspeditør, Jystrup.

28. Hansen, Peter, parcl., Stestrup Old pr. Kirke-Eskildstrup.
29. Hansen, R., forplejningsforv., Tjørnevej 1, Ringsted.
30. Haraldsted-Allindemagle Sognebibliotek.
31. Hededal, Erik, metalstøber, Bøllingsvej 9, Ringsted.
32. Hyldgård, Margrethe, lærerinde, Sorø.
33. Jacobsen, Berg, mekaniker, Veterslev.
34. Jacobsen, Holger, musiker, Næstvedvej 12, Ringsted.
35. Jensen, Eivind, forplejningsass., Sjællandsgade 6, Ringsted.
36. Jensen, Hans, kirketjener, Klostervænget 2, Ringsted.
37. Jensen, Jørgen, kommunesekretær, Sorøvej 22, Ringsted.
38. Jepsen, H. K., fhv. stationsforstander, Kongelyset 13, Slagelse.
39. Jystrup-Valsøllille Sognebibliotek.
40. Jørgensen, Kaj, montør, Schandorphsvej 24, Ringsted.
41. Jørgensen, Vilh., malermester, Nordrup pr. Slagelse.
42. Kierulff, E. Maytz, forp., St. Trælleborg, Hejninge.
43. Kristensen, Henry, prokurist, Vigersdal pr. Ringsted.
44. Kryger, Axel, malermester, Ny Jystrup.
45. Lany, Ingeborg, organist, Næstved Landevej 232, Ringsted.
46. Larsen, Henry, tømrer, Holbækvej 44, Ringsted.
47. Larsen, Klarskov, gdr., »Munkholm«, Ørslev under Skoven.
48. Lunn, Tage, pastor, Præstevænget, Haslev.
49. Madsen, Alfred, gdr., Lundforlund.
50. Madsen, Asta, lærerinde, Vigersted.
51. Madsen, Henning J., sognepræst, Vigersted.
52. Malmstrøm, Frode, bager, Stengårdsvej 10, Haslev.
53. Møllerup, H. A., kontorchef, »Tersløsegård«.
54. Nielsen, Edv., sognepræst, Veterslev.
55. Nielsen, Kinnerup, gdr., »Smørbjerggård«, Jystrup.
56. Nielsen, L. P., mejerist, Sigersted.
57. Nielsen, Maja, frk., Englerup.
58. Nielsen, Otto V., pastor, Benløse.
59. Nielsen, Vilh., gdr., Jystrup.
60. Olesen, Laurits, kaptajnløjtnant, Akacievej 18, Ringsted.
61. Olsen, Johannes, gdr., »Roskildegård«, Bringstrup.
62. Pedersen, Frands, gdr., »Nyledsgården«, Mortenstrup.
63. Pedersen, H. H., førstelærer, Flakkebjerg.

64. Pedersen, Hans, gdr., »Langagergård«, Benløse.
65. Pedersen, Harry, slagteriarbejder, Valdemarsgade 7, Ringsted.
66. Pedersen, Rigmor, fru, Mimersgade 30³, København.
67. Petersen, Erik, parcl., Hopolden pr. Hvalsø.
68. Petersen, Peter Herman, parcl., Lille Vетterslev.
69. Petersen, Valdemar, slagterm., Fjenneslev.
70. Pless, Alexander, revisor, Jernbanegade 29, Haslev.
71. Rahbek, Svend, købmand, Torvet 8, Ringsted.
72. Rasmussen, A. og P., forevisere, »Tersløsegård«.
73. Rasmussen, Ander, førstelærer, Fuldby.
74. Rasmussen, Chr., sognerådsformand, Stude.
75. Rasmussen, Niels Frederik, gdr., »Ryeshus«, Nordrup.
76. Rasmussen, Th., blikkenslagermester, Nørregade 21, Ringsted.
77. Sachmann, Kr., Fægangen, Sorø.
78. Schrøder, E., kommunelærer, Slotsvænget 20 A, Slagelse.
79. Stadslund, Frede, gdr., »Stadslundsgård«, Høed.
80. Sørensen, Egil, arkitekt, Zahlesvej 13, Ringsted.
81. Thorborg, J., kommunelærer, Nic. Rumpsvej 11, Korsør.
82. Torp-Madsen, A., afdelingsleder, Jyllandsvej 2, Ringsted.
83. Truelsen, lektor, »Vænget«, Sorø.
84. Winther, E., bestyrerinde, Gl. Kloster, Slagelse.
85. Wrisberg, Erich, prokurist, Sjællandsgade 18, Ringsted.
86. Svendsen, Tage, Christiansmindevej 7³, København Ø.
87. Christensen, Anton, sognerådsformand, murermester, Haraldsted.
88. Mygind, C., sognpræst, Omø.

Følgende mangeårige medlemmer var ved en fejltagelse ikke kommet med i medlemsfortegnelsen i sidste årbog:

- Bay, Søren, købmand, Skælskør.
 - Lautrup-Larsen, A., arkitekt, Sorø.
 - Skov, Niels, arbejdsmand, Slagelse.
-

Olsen, Boe, gdr., Skee pr. St. Merløse, var opført som boende uden for amtet, men bor i Sorø amt.

Virk for tilgang af nye medlemmer!

